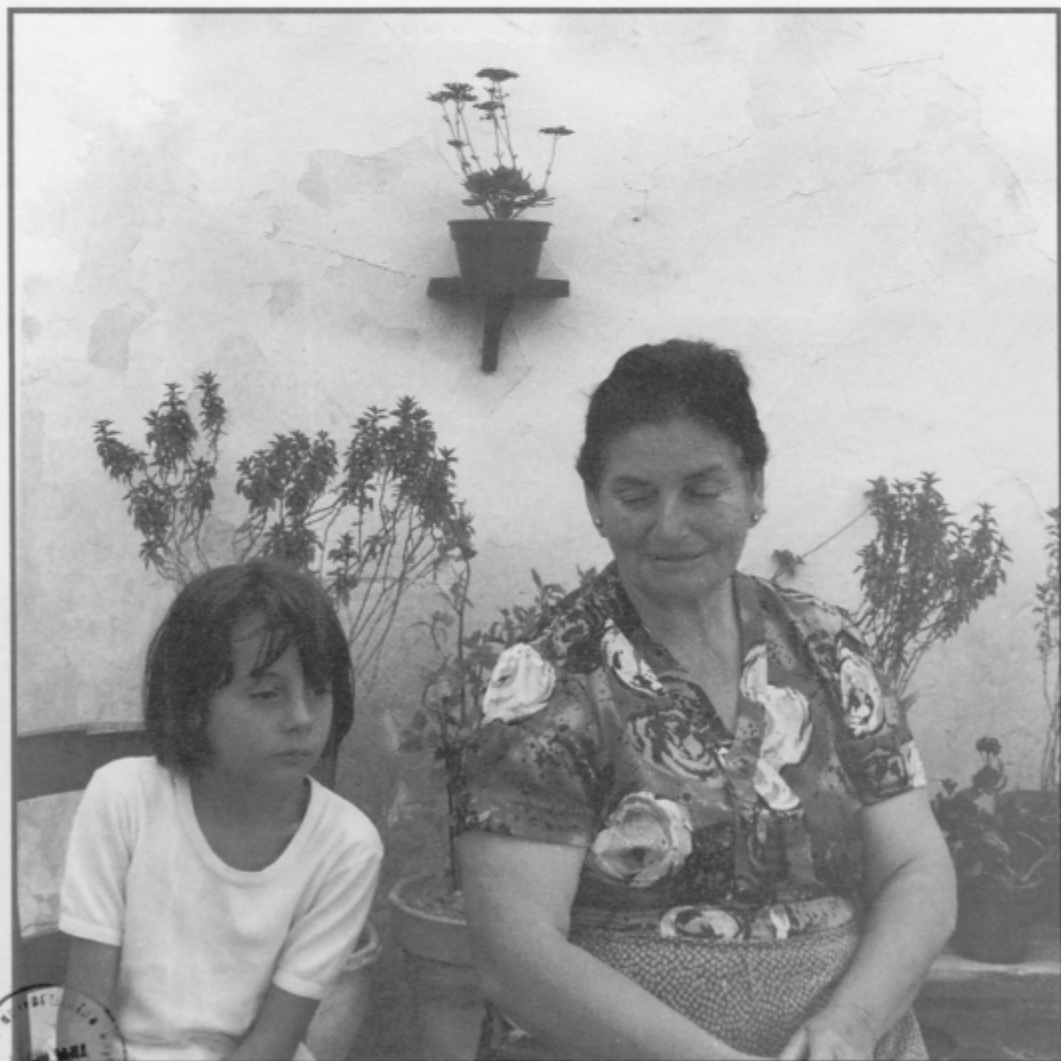

socialno delo

letnik 35 - avgust 1996 - št. 4

visoka šola za socialno delo
ljubljana

socialno delo

Izdaja Visoka šola za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Izdajateljski svet

Vika Bevc

Vito Flaker

Anica Kos

Blaž Mesec (predsednik)

Pavla Rapoša Tajnšek

Marta Vodeb Bonač

Marjan Vončina

Glavni in odgovorni urednik

Bogdan Lešnik

Uredništvo

Darja Zaviršek (knjižne recenzije)

Srečo Dragoš (raziskave)

Jo Campling (mednarodni stiki)

Naslov uredništva

Topniška 33, 1000 Ljubljana

tel. (061) 13-77-615, faks 13-77-122

e-pošta socialno.delo@uni-lj.si

Strokovni svet

Franc Brinc

Gabi Čačinovič Vogrinčič

Bojan Dekleva

Andreja Kavar Vidmar

Zinka Kolarič

Mara Ovsenik

Jože Ramovš

Tanja Renner

Bernard Stritih

Časopis Socialno delo objavlja teoretske članke, poročila o raziskavah s področja socialnega dela, interdisciplinarne študije in prispevke z drugih znanstvenih in strokovnih področij, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, pisma, knjižne recenzije in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja v šestih številkah na leto.

Znanstveni prispevki so recenzirani (anonimno).

Rokopisi: teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije so lahko dolgi do ene avtorske pole (30.000 znakov); daljši so lahko le izjemoma in s privoljenjem uredništva. Druga besedila imajo lahko do pol avtorske pole. Kako naj bo urejeno besedilo za objavo, piše na zadnjih straneh časopisa. Rokopisi so lahko vrnjeni avtorju ali avtorici v dopolnitev ali popravek z uredniškimi in/ali recenzentskimi pripombami.

Avtorske pravice za prispevke, poslane uredništvu, pripadajo časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati v dveh izvodih na naslov: Darja Zaviršek, VŠSD, Topniška 33, 61000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglasi: za podrobne informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, je treba poslati uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas že oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Avtorica fotografije na naslovnici: **Meta Krese** (1995).

Časopis finančno podpirata Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo (415-1/93, 28. 1. 1993)
sodi ta izdelek med tiste, za katere se plača 5% davek od prometa.

Tisk: Paco, Ljubljana

Sonja Žorga

KAJ LAHKO PONUDIMO PROSTOVOLJCEM IN ZAKAJ

MODEL MENTORSKE SUPERVIZIJE V VARNOSTNI

Iz urednikove beležke

Pričujočo številko vpeljuje *Sonja Žorga* s prispevkom, v katerem med drugim proučuje, kaj motivira ljudi, da se odločijo za prostovoljno delo. Na to se navezuje esej prostovoljca (študenta socialnega dela) *Jožeta Frkača*, ki nam med vrsticami odgovarja tudi na vprašanje, ali in kako so ta pričakovanja izpolnjena. Stvar — kakor pove Frkač z metaforo »poljubi se na svoja usta« — ni brez protislovij, in morda je lahko prav njihova analiza koristna za načrtovanje priprav prostovoljcev, s katerim se ukvarja Žorga.

Jelka Škerjanc tokrat analizira nekatere nove službe za ljudi s posebnimi potrebami in ugotavlja, da se pri njih bolj ali manj subtilno še vedno ohranjajo nekdanja razmerja moči. To ne kaže nujno na nepripravljenost teh služb, da bi vpeljali nov odnos in nove priložnosti za svoje uporabnike, nedvomno pa kaže na vztrajnost določenega diskurza moči, ki obvladuje naše predstave o tem, kako je treba »delati z uporabniki«, in ki ga pogosto posredujejo družbeni okviri, v katerih se nove službe sploh lahko vzpostavijo. Tudi ta članek ima izkustveno vzporednico v eseju, in sicer *Bože Napret*, ki med drugim ugotavlja strategije, s katerimi lahko vodstvo take službe ohranja razmerja dominacije, tudi če so njeni cilji izrecno drugačni.

Če smo že omenili predstave, »kako je treba delati z uporabniki«, lahko dodamo, da o uživalcih drog pogosto vlada stališče, da je »edino mrtev uživalec dober uživalec«, pri čemer je besedico »mrtev« blagohotno zamenjala besedica »bivši«; večina ukrepov proti uživanju drog je namreč (po modelu zdravljenja alkoholizma) usmerjena v doseganje ali vzdrževanje abstinence. Toda s stališča socialnega dela je ta cilj neuporaben, saj, prvič, terapija ni v ožjem dometu socialnega dela, in drugič, problematika, ki zadeva socialno delo, ni uživanje drog, temveč je socialna izključenost (aktivnega) uživalca, ki je v veliki meri posledica prav gornjega stališča in ima seveda tudi nadaljne posledice na uživalčevo ravnanje in življenje. Zato *Peter Stefanoski* predstavlja socialno delo, ki akceptira uživanje drog, ali morda natančneje, ki »akceptira« človeka in mu pomaga, ne glede na to, ali uživa droge.

Vida Milošević-Arnold predstavlja rejništvo, kot ga je spoznala v ameriški državi Indiana, in ga primerja s situacijo na tem področju pri nas. Pomembna ugotovitev iz te primerjave pa ne zadeva same organiziranosti rejništva, temveč to, na čem ta organiziranost v Indiani temelji: ne (zgolj, moramo dodati) na politični volji in ustreznem stihijskem načrtovanju, temveč na raziskavah situacije, potreb in možnosti. Čeprav nikakor ne moremo zanikati, da ima zadnjo besedo vendarle politična volja, tako racionalen pristop najbrž še dolgo ne bo značilnost načrtovanja služb (za otroke ali odrasle) pri nas...

In nazadnje nam *Franč Udovič* ponudi nekaj tehničnih pripomočkov za pravično odmerjanje preživnine za otroke po razvezi staršev; brez dvoma bodo prišli prav strokovnjakom, ki se ukvarjajo s to problematiko, na splošno pa članek opozarja, da se administrativno reševanje tudi takih problemov počasi umika konsenzualnemu.

Sonja Žorga

KAJ LAHKO PONUDIMO PROSTOVOLJCEM IN ZAKAJ

MODEL MENTORSKE SUPERVIZIJE IN USPOSABLJANJA

Prostovoljci so po svetu, vse bolj pa tudi pri nas, poglavitni delovni potencial v nevladnih organizacijah. Mnoge organizacije in projekti, ki vpeljujejo socialne akcije – največkrat akcije, ki so v praksi novost – jih vključujejo kot pomembno delovno silo. Prostovoljci so pri nas najpogosteje študentje raznih družboslovnih usmeritev: bodoči vzgojitelji, učitelji, psihologi, socialni pedagogi, socialni delavci in drugi, vse bolj pa tudi mladi nezaposleni diplomanti, ki si s prostovoljnim delom nabirajo prve delovne izkušnje. S svojim sodelovanjem prostovoljci pogosto dopolnjujejo strokovne delavce, kjer se kaže potreba; pogosto delajo z marginalnimi skupinami ali pa se vključujejo v razne preventivne programe, usmerjene k celotni populaciji otrok, mladostnikov in drugih skupin v določenem okolju.

Christine Stanners, ki ima večletne izkušnje kot supervizorka prostovoljcem in plačanemu osebju v nevladnih organizacijah, navaja (1995), da je v nevladnem sektorju le redko jasna struktura profesionalnega napredovanja in kariere. Zato je za te organizacije pogosto značilno:

- pomanjkanje jasne izobraževalne politike znotraj organizacije oziroma projekta,
- pomanjkanje jasnih ciljev, prioritet, ravni odločanja in prevzemanja odgovornosti,
- nejasnost hierarhične strukture, pri čemer ni razvidno, kdo je komu odgovoren za izvedbo in kvaliteto določenega dela,

• pomanjkanje vsaj grobega opisa koncepta dela in razmejitve delovnih nalog, ki se izvajajo v okviru projekta.

Domnevam, da se tudi pri nas kažejo podobne težave pri veliko projektih, ki vključujejo prostovoljne sodelavce; prvič zato, ker marsikateri od teh projektov deluje v okviru nevladne organizacije, in drugič zato, ker si projekt, ki deluje v okviru vladne organizacije, pogosto pridobi relativno avtonomen status. S tem se sicer iztrga iz birokratskih okvirov državnih ustanov, ker pa je praviloma nov, se v njem navadno še ne izoblikuje jasna organizacijska struktura.

ZAKAJ SE PROSTOVOLJCI ODLOČAJO ZA PROSTOVOLJNO DELO?

Prevladuje prepričanje, da so tisti, ki se ukvarjajo s prostovoljnim delom, altruistično motivirani, bodisi da gre za prostovoljce ali pa strokovne delavce, ki njihovo delo organizirajo in strokovno vodijo. Zato se od njih ne pričakuje, da bodo postavljali kakšne posebne zahteve v zvezi z delovnimi pogoji ali pa da bodo nasprotovali prevzemanju nalog, ki niso vnaprej dogovorjene za njihov delokrog.

Kaj je pravzaprav tisto, kar jih motivira za prostovoljno delo? Ali gre predvsem, kot pravi Klajnšček (1984), za neposredno izražanje potrebe človeka po človeku, za potrjevanje samega sebe v skupnem, generičnem bistvu, ali pa so motivi bolj strokovne narave, v smislu pridobivanja raznih strokovnih znanj in

izkušenj? Morda pa dobijo zase prostovoljci ob vsem tem še kaj drugega, kaj v smislu osebnostne rasti, prijateljstva, novega energetskega naboja ipd.

Analiza vprašalnika o motivih in pričakovanjih, ki so ga izpolnili študentje ob vključitvi v projekt mladinskih delavnic leta 1991 je pokazala, da je bila za večino študentov pomemben razlog za vključitev v projekt želja po pridobivanju določenih strokovnih znanj in izkušenj (Žorga 1992a). Mnogi so navajali kot pomemben motiv za vključitev v akcijo tudi svoj pozitiven odnos do načina dela v mladinskih delavnicah in neke vrste spoznavni interes (zanimanje za delo z ljudmi in skupinami, »radovednost« ipd.), »altruizem« (veselje za delo z ljudmi oz. otroki), ali pa so tudi videli možnosti za lasten osebnostni razvoj (v smislu preskušanja in spoznavanja samega sebe, izboljšanja lastne komunikacije ipd.). Po enem letu se je izkazalo, da je v projektu do konca akcije vztrajalo bistveno več študentov, ki so kot razlog za vključitev v projekt navajali željo po pridobivanju strokovnega znanja in izkušenj in pozitivno stališče do načina dela v mladinskih delavnicah. Želja po osebnem razvoju in »altruistični motivi« v smislu veselja do dela z ljudmi torej niso zadoščali, da bi bil prostovoljni sodelavec pripravljen vztrajati v projektu mladinskih delavnic do konca ter se soočiti z problemi, zahtevami in trenji, ki so se v takem sodelovanju kljub številnim prednostim postavljali predenj.

Ustrezno organizirano in vodeno prostovoljno delo je lahko torej izredno poučna in smiselna praksa strokovnega, družbenega in osebnega delovanja mladega človeka. Že leta 1979 sta Anica Kos in Dušica Pogačnik v svojem prispevku Mladi pri preventivnem in socialno-terapevtskem delu z otroki (s. 33) navedli, da »v tej praksi ne gre le za razvijanje in urjenje strokovnih veščin, temveč tudi za soočanje s stvarno problemsko situacijo, za konfrontacije s posamezniki, skupino, ustanovo, za preizkušanje lastnih sposobnosti obvladovanja problemskih situacij, za ugotavljanje sposobnosti aktivnega vplivanja na socialno okolje in na ome-

jitve, ki jih to okolje postavlja, za učenje usklajevanja različnih individualnih, skupinskih in družbenih teženj itd.«. Poleg tega vpliva sodelovanje v prostovoljnem delu tudi na vzgojna stališča in na vedenje mladih prostovoljnih sodelavcev v bodočih starševskih, vzgojiteljskih, učiteljskih in drugih vlogah (zlasti, kadar gre za prostovoljno delo z otroki in mladino).

Če strnemo in nekoliko sistematiziramo ugotovitve raziskav o učinkih vključevanja v prostovoljno delo na prostovoljce same, lahko sklenemo, da so ob sodelovanju v akcijah prostovoljnega dela pri prostovoljcih ugotovljene zlasti spremembe na naslednjih treh področjih (Žorga 1992b):

a) Področje osebnostnega razvoja:

- izboljšanje funkcioniranja v medosebnih odnosih in večja sposobnost sodelovanja v timu in dajanja povratnih informacij;
- večja fleksibilnost mišljenja (zvečana sposobnost, upoštevati različne vidike problema, videti več možnih alternativ);
- boljše sprejemanje samega sebe, zvečanje samozavesti, zmanjšanje strahu in blokad pred formalno avtoriteto;
- spremembe v vedenju v smislu večje samostojnosti, ekspanzivnosti in strpnosti ter manj obrambnega vedenja;
- zvečana motiviranost za delo z mladimi, za delo z osebami, ki imajo kakršnekoli težave in za skupnostno delo nasploh;

• terapevtski učinki v smislu zmanjšanja kaznivih dejanj delikventnih mladostnikov, pozitivnih sprememb v učnem uspehu, odnosu do šole, odnosu do prihodnosti, stališčih do izobrazbe, stališčih do samega sebe in do drugih.

b) Področje strokovnega razvoja:

- zvečanje strokovnega znanja na področju, na katerem je prostovoljni delavec deloval;
- večji posluš za socialna dogajanja;
- spremembe v smeri realnejšega odnosa do posameznikov, ki imajo težave, do samega pojma težavnosti in tudi do dometa, ki ga imajo posamezne metode in tehnike dela z ljudmi;

- vsakdanje interakcije s tistim, ki prejema pomoč, in uvid v dinamiko medosebnih odnosov (kar omogoča kompleksnejši pristop k problemom, ki nastopajo v teh odnosih), pa tudi spoznanje o nujnosti obojestranskega sodelovanja za uspešno delo;

- vzpostavljanje ustrezne distance do problemov in čustev prejemnika pomoči;

- na odnos do stroke, v kateri prostovoljni delavec dela oz. bo delal, in oza-veščanje o nujnosti interdisciplinarnih pristopov.

c) Spoznavanje delovanja ustanove in strokovnjaka v njej:

- soočanje s svojimi mejami, mejami sodelavcev in mejami, ki jih vzpostavljajo ustanove, in še zlasti z vprašanjem usklajevanja interesov vseh sodelujočih;

- pridobivanje pomembnih spoznanj v zvezi z delovanjem ustanov in spreminjanje odnosa do njih (npr. spoznavanje logike delovanja šole; ugotavljanje pomena zaledja, ki ga daje ustanova ob vpeljevanju inovacij ipd.);

- uvid v razkorak med osebnimi stališči pedagoškega delavca in vlogo, ki mu jo določa konkretno delovno mesto v določeni ustanovi; spoznanje o nujnosti sistemskih sprememb, če se želi ta razkorak zmanjšati;

- uvid v deformacije, ki jih povzročata delo v ustanovi pri posamezniku.

V grobem bi lahko učinke, ki jih ima vključevanje študentov v prostovoljno delo na učinke v smislu osebnostnega razvoja in samorealizacije, razdelili na učinke v smislu strokovnega razvoja prostovoljnega sodelavca in na učinke v smislu spoznavanja delovanja ustanove in strokovnjaka v njej. Seveda posameznih področij ni mogoče strogo ločevati, saj gre navadno za dialektično prepletanje raznih vrst učinkov in s tem za vpliv na razvoj posameznika v celoti. Skratka, kot pravi Saša Kos (1984: 176), je lahko nepoklicno prostovoljno delo »izjemna, renesančna situacija za razvoj celotne človekove osebnosti«, kar nedvomno pomembno vpliva na oblikovanje bodočega vzgojitelja in strokovnjaka.

MODEL MENTORSKE SUPERVIZIJE IN USPOSABLJANJA PROSTOVOLJCEV

Zaradi navedenih ugotovitev je pomembno, da so prostovoljci v času sodelovanja v projektu deležni ustreznega strokovnega usposabljanja, spremljanja, vodenja in supervizije. Le tako je namreč mogoče učinkovito zadovoljevati njihove cilje in želje, hkrati pa tudi slediti interesom uporabnikov, strokovnih delavcev, ki projekt vodijo, in drugih, ki so posredno ali neposredno vključeni v projekt.

Proces usposabljanja prostovoljnih sodelavcev navadno poteka na dveh ravneh: na (a) praktični oz. izkustveni ravni, in na (b) teoretski ravni.

a) Na praktični oziroma izkustveni ravni temelji usposabljanje prostovoljnih delavcev na istih načelih, ki naj bi jih prostovoljci uveljavljali pri svojem praktičnem delu; že sam način usposabljanja naj bi torej posredno vplival na njihovo delo v praksi. Prostovoljni delavci naj bi bili torej v podobnem odnosu do strokovnih delavcev, kot so prejemniki pomoči v odnosu do njih. V procesu usposabljanja naj bi zato doživljali tudienake izkušnje, kot jih bodo pozneje omogočili doživeti tistim, ki jim bodo pomagali. Med te izkušnje sodi npr. kolektivno reševanje problemov, vzpostavljanje demokratičnih odnosov in demokratičnega vodenja, preskušanje novih oblik vedenja, njihova refleksija itn. V te namene so v okviru usposabljanja prostovoljnih delavcev pogosto organizirane razne izkustvene skupine (komunikacijski treningi, trening za večanje socialne občutljivosti itn.) in supervizija.

b) Poleg izkustveno-praktične ravni je pri usposabljanju za prostovoljno delo pomembna tudi teoretska raven. Poznavanje teorije je koristno zlasti zato, ker omogoča prostovoljcu boljšo percepcijo celote in uspešnejše pojasnjevanje posameznih procesov, situacij in oblik vedenja. Poleg tega mu teoretsko znanje olajša odločanje, pomaga pri iskanju izhoda iz raznih dilem, omogoča lažje predvidevanje nadaljnjega razvoja določenega procesa ipd. Seveda ni teorije, s katero bi

lahko pristopili k vsakemu problemu, zato se je treba opredeliti za določeno teorijo glede na predmet in vsebino načrtovanega dela. Pri tem pa je treba izhajati iz prakse in izbirati take teoretske koncepte, ki se z njo pokrivajo, ter poudarjati zlasti en model, kljub temu pa predstaviti tudi nekaj vzporednih in nasprotujočih si teoretskih pristopov. Teorijo je treba posredovati kritično in s pravim odnosom do nje, kritičnost in zavzemanje lastnega odnosa do predstavljenih modelov pa dopustiti tudi prostovoljcem. Poleg tega mora biti teorija predstavljena tako, da jo lahko prostovoljci preskusijo na lastni izkušnji.

B. Stritih (1984) navaja v svojem prispevku Metode prostovoljnega dela ter usposabljanje in vodenje prostovoljnih sodelavcev, da je učinkovitost usposabljanja, organiziranega za prostovoljne delavce, veliko večja od učinkovitosti programov običajnih kadrovskih šol. To pojasnjuje s tem, da imata pri tovrstnem programu usposabljanja prostovoljni delavec in strokovnjak pred seboj isti cilj – konkretno praktično akcijo. Pri tem se je izkazalo, da je najbolje pred začetkom dela omogočiti prostovoljnemu delavcu neko minimalno usposobljenost, ki je potrebna za začetek dela, vsa ostala znanja in praktične izkušnje pa je bolje posredovati ob delu samem.

Avtor tudi poudarja, da je treba med prostovoljci in strokovnimi delavci že v procesu usposabljanja razviti tako komunikacijo, ki bo zagotavljala stalno refleksijo dogajanja. Pri tem je treba prostovoljcem ustvariti občutek, da bo pri njihovem delu zaželeno čim večja samostojnost in ustvarjalnost, da pa bodo lahko vedno dobili tudi vso strokovno pomoč poklicnih delavcev, ki vodijo akcijo.

Sodelovanje v projektih prostovoljnega dela naj ne bi bilo le ena izmed oblik usposabljanja, v kateri študent osvaja znanje, ki ga strokovnjak vnaprej določi, meni B. Dekleva (1993). Namesto tega naj bi se oba – prostovoljec in strokovnjak – angažirala v spoznavanju stvarnosti z novih vidikov ter v iskanju novih odgovorov na stara ali novo spoznana vprašanja. Seveda pa to pomeni, da mora

biti delo tudi dejansko tako organizirano in da morajo biti strokovni delavci ustrezno usposobljeni in pripravljeni, da lahko uresničijo te cilje.

Da bi bilo mogoče pri vodenju in usposabljanju prostovoljnih delavcev uresničevati vsa navedena načela in smotre, je nujna povezava prostovoljnih delavcev s strokovnjaki v demokratično delujočo strukturo v okviru supervizijskih skupin. V teh skupinah dobijo prostovoljci vodstvo in podporo in boljši vpogled v svoje delo. S tem da ustanova priznava prostovoljcem enake potrebe po superviziji kot svojim plačanim delavcem (npr. vodjem projektov), pa jim daje tudi ustrezno veljavo in jim hkrati omogoča bolj strokovno opravljati delo.

Supervizija je tudi način, s pomočjo katerega se je mogoče dogovarjati za določene standarde dela in jih vzdrževati, si izmenjevati informacije in razvijati spretnosti, ki so v skladu s cilji projekta. Stannersova (1995) namreč ugotavlja, da se strokovni delavci, ki v svojih ustanovah ali projektih angažirajo prostovoljne sodelavce, pogosto pritožujejo prav nad tem, da so nemočni pri uveljavljanju določenih standardov za opravljanje dela. Poleg tega je mogoče s pomočjo supervizije zagotoviti, da potekajo dejavnosti prostovoljcev v skladu z v projektu zastavljenimi cilji. Ustvarjalne ideje, ki se ob tem porajajo prostovoljcem, bi morali v procesu supervizije vključiti v načrtovano delo, namesto da jih imamo za grožnjo in subverzivni element pri uresničevanju ciljev projekta, kakor se v praksi včasih dogaja (Stanners 1995: 181).

Seveda pa mora biti tak model, ki ga lahko morda poimenujemo kar »model mentorske supervizije«, posebej prilagojen prostovoljcem. V njem ima supervizor (ki je pogosto kar strokovni delavec, ki projekt vodi) bolj mentorsko vlogo, pri čemer je v ospredju tako edukativna kot tudi vodstvena in suportivna funkcija supervizije.

V procesu supervizije lahko torej prostovoljni delavec dobi suport, usmerjanje in boljši vpogled v svoje delo. Pri tem je v ospredju supervizorjevega dela

ne svetovanje ali poučevanje, temveč omogočanje prostovoljnemu delavcu, da bolje razmišlja o svojem delu in ga zato tudi bolje opravlja. Supervizor pokaže prostovoljcu, da se o vprašanju, ki ga je sprožil, da razmišljati, mu pokaže načine, na katere lahko o njem razmišlja, ter mu lajša sam proces mišljenja. Ob tem pa mu neredko posreduje tudi strokovna znanja in teoretske opredelitve, ki jih zastopa, oz., ki so konceptualni okvir projekta.

Za nas zanimiva je opredelitev funkcij supervizije, ki jo podaja Stannersova (1995). Po njenem mnenju naj bi supervizija zagotavljala varen prostor zlasti za:

- ocenjevanje in nadzor praktičnega dela in delovne obremenitve posameznega delavca,
- razčiščevanje politike, postopkov, ravni odločanja in prioritet v organizaciji,
- izmenjavo informacij,
- učenje in razvoj,
- modeliranje dobre prakse,
- reševanje problemov,
- podporo oziroma suport.

Nedvomno je treba ob sodelovanju v projektu upoštevati vse navedene funkcije. In prav je, da se v procesu supervizije zavestno ukvarjamo z njimi.

Supervizijska srečanja, ki morajo potekati redno (bodisi tedensko, na štiri- najst dni ali celo redkeje), vsebujejo zlasti osvetlitev dela prostovoljcev in diskusijo o njem, iniciativa pa je v veliki meri prepuščena prostovoljcem samim kot enakopravnim članom skupine. Pogovarjajo se o težavah, ki so morebiti nastopile med delom, o dilemah, s katerimi se srečujejo pri delu, o lastnem doživljanju tega dela in o stiskah, ki jih prinaša prostovoljno delo. Prostovoljni delavci si na teh sestankih izmenjujejo izkušnje in se imajo možnost pogovoriti s strokovnim delavcem, ki stalno vodi supervizijsko skupino, ter drugimi strokovnjaki, ki jih morebiti vabijo na razgovor le občasno, v zvezi z obravnavo določene strokovne teme. Vendar pa, kot smo že omenili, poskušajo strokovni delavci na supervizijskih sestankih s samim načinom izvedbe sestanka posredno vplivati tudi na delo prostovoljcev pozneje pri njihovem delu.

Zato so supervizijska srečanja torej tudi neke vrste model za to, kako se dela v skupini in kakšne odnose je mogoče vzpostavljati z uporabniki.

Pri vodenju in usposabljanju prostovoljnih sodelavcev je pomembno, da smo med drugim pozorni tudi na dve ravni, na katerih deluje skupina: na raven naloge in raven vzdušja. Bion (1983) v zvezi s tem govori o delovni skupini, ki je usmerjena k določenemu cilju, zaradi katerega je sploh nastala, in o t. i. osnovni predpostavki, kar pomeni čustveno vzdušje, nastalo v skupini, ki je posledica predstav, pričakovanj in predpostavk, ki so skupne vsej skupini (gre torej za vzpostavljane čustvene zveze z življenjem skupine).

Obe ravni sta zelo pomembni za uspešno delo skupine, in če se ju vodja ne zaveda in ustrezno ne usklajuje, lahko to pelje bodisi v skupino, ki trdo dela, vendar nima tudi čustvenega zadoščenja, ali pa v skupino, v kateri prijateljski klepet in zabava vse prepogosto nadomesti resno delo. Martelova (1981: 84) navaja naslednje spretnosti, ki so potrebne za ustrezno usklajevanje obeh ravni:

- a) na nalogo orientirane spretnosti zajemajo: doseganje skupinskih ciljev, dajanje in iskanje informacij in mnenj, vpljevanje (iniciacija), povzemanje, preverjanje realnosti itn., medtem ko
- b) spretnosti za ohranjanje skupine zajemajo: občutke, odnose, sodelovanje, vrednotenje čustvenega vzdušja, opazovanje procesa, razreševanje konfliktov, izgrajevanje zaupanja ipd.

Pomembno je, da ima prostovoljni delavec tudi stalno možnost individualnega razgovora z enim izmed strokovnih delavcev projekta, če se znajde v težavah, če potrebuje podporo in spodbudo ali pa le odgovor na vprašanje. To je lahko strokovni delavec, ki je zaposlen v ustanovi, kjer prostovoljec dela, vodja supervizijske skupine ali katerikoli drug strokovnjak, ki je aktivno vključen v projekt.

V nekaterih projektih je strokovno usposabljanje prostovoljcev organizirano v obliki predavanj z diskusijo, ki potekajo ločeno od supervizijske skupine. Včasih

so predavanja organizirana celo skupaj za več prostovoljcev, ki sodelujejo v različnih projektih in pogosto tudi v okviru različnih ustanov. Čeprav je morda tak način izobraževalnega dela za strokovnjake, ki v njem sodelujejo, bolj racionalen, pa se sama zavzemam za tak koncept, v katerem je študijsko izobraževalni del usposabljanja prostovoljnih sodelavcev integralni del vsake posamezne supervizijske skupine. Prednosti tega koncepta pri vodenju prostovoljnih sodelavcev vidim zlasti v naslednjem:

- kadar je študijski del integriran v delo supervizijske skupine, se lahko skupina sestaja pogosteje; skupinski-dinamični procesi na ta način potekajo bolj kontinuirano in s tem tudi intenzivneje, kar je nujno, če želimo doseči v supervizijski skupini vzdušje, ki bo omogočilo ustrezno realizacijo vseh njenih funkcij: izkustva skupinske dinamike, čustvene podpore in možnosti predelave bremenilnih čustvenih situacij, izmenjavo izkušenj, kvalitetno analizo, interpretacijo in evalvacijo dogajanj, odprtost in sprejemljivost za nova znanja in spoznanja na področju stroke, o samem sebi itn.;

- zaradi intenzivnejšega dogajanja v supervizijski skupini se pri prostovoljcih večata motiviranost za delo in zadovoljstvo z njim; satisfakcija, ki jo dobi prostovoljec v skupini, mu daje občutek, da pri svojem delu tudi nekaj dobiva in ne le daje (tako na čustvenem kot na strokovnem področju);

- vabljenje različnih strokovnjakov v supervizijsko skupino omogoča tako vsebino dela, ki je bolj relevantna za konkretno skupino v konkretnem trenutku; ker si lahko skupina študijske teme sama izbira, je vsebina njenega dela dejansko naravnana na realno aktualno problematiko, prostovoljci pa se s tako skupino lažje identificirajo in imajo v njej občutek, da so upoštevani.

Seveda pa je tak način dela supervizijskih skupin povezan z večjim angažmajem ožje skupine strokovnih delavcev, ki v njej delujejo (nujno je večje povezovanje navzven), in z večjimi finančnimi obremenitvami ustanove, ki prostovoljno

delo vodi in organizira (zaradi vabljenja zunanjih strokovnjakov v supervizijsko skupino).

Če integriran koncept supervizijskih skupin ni možen, je koristno, da se strokovni delavec, ki vodi skupino prostovoljcev, udeležuje vseh supervizijskih in izobraževalnih sestankov. V nasprotnem primeru prostovoljci pogosto težko integrirajo ponujene jim strokovne teme s svojim praktičnim delom, zlasti kadar diskusija ni naravnana na njihovo delovno situacijo. Postopoma dobijo občutek, da se jih ponujene teme ne tičejo in ne hajo obiskovati predavanja. Ker pa so pri takem konceptu tudi srečevanja supervizijske skupine redkejša, se prostovoljci težje identificirajo s projektno skupino in nastopi nevarnost, da se bodo tudi supervizijski sestanki »razvođeneli«.

Poudariti je treba tudi to, da organiziranje prostovoljnega dela ne bi smelo pomeniti, da prihajajo prostovoljci v določeno ustanovo »od zunaj«, neodvisno in brez udeležbe zainteresirane ustanove. Zelo koristno je, da v supervizijski skupini sodeluje strokovni delavec, zaposlen v ustanovi, kjer poteka prostovoljna dejavnost, tudi kadar dejavnost organizira in vodi kakšna zunanja ustanova (npr. fakulteta, društvo ali inštitut). S tem je bistveno olajšano uravnavanje odnosov med prostovoljci, poklicnimi delavci ustanove, uporabniki in drugimi družbenimi dejavniki, olajšano pa je tudi razreševanje napetosti, konfliktov in raznih nesporazumov, do katerih lahko pride v teh odnosih. Strokovni delavec iz ustanove lahko daje tudi koristne informacije in pomoč pri analizi, interpretaciji in evalvaciji dogajanj v zvezi z uporabniki, saj jih navadno pozna tudi z vidika funkcioniranja v bolj formalnih situacijah (npr. pri pouku) in ima o njih in njihovem življenjskem okolju tudi določene strokovne informacije. Poleg tega sodelovanje strokovnega delavca iz ustanove omogoči, da ustanova ne doživlja projekta kot tujka v svojem delovanju, temveč ga tudi dejansko in ne le formalno podpre.

Vendar pa lahko sodelovanje strokovnega delavca ustanove v supervizijski

skupini vpliva tudi na to, da postane delovanje prostovoljnih sodelavcev bolj konformno. Poklicni odnos z ustanovo lahko namreč pri strokovnem delavcu, ki sodeluje v supervizijski skupini, nevede povzroči bojzani v zvezi z nezadovoljstvom, ki ga morda povzroča pri ostalih članih kolektiva delo prostovoljcev (npr. pri vodstvu, učiteljih, čistilkah itn.). Posledica tega je lahko, da deluje v skupini na tak način, da prostovoljce predvsem prilagaja obstoječemu redu in pravilom, ki vladajo v ustanovi. S tem jih seveda utesnjuje in zmanjšuje kreativnost in iniciativnost njihovega delovanja, hkrati pa lahko tudi zavira proces postopnega odpiranja in spreminjanja ustanove same (ki ga vstop prostovoljnih sodelavcev vanje neredko sproži). Zato mora biti strokovnjak, ki vodi supervizijsko skupino, pozoren na tovrstne mehanizme, da jih lahko pravočasno regulira.

Ustrezno izvajanje mentorske supervizije s prostovoljci omogoča strokovnemu delavcu boljše možnosti načrtovanja, določanja prednostnih nalog, nadziranja in evalviranja dela ob hkratnem suportu. Zato je pomembno, da je supervizija usmerjena tudi na

- razjasnjevanje vlog, odgovornosti, nalog in zadolžitve, ki jih imajo posamezni člani v projektu,
- dogovarjanje o standardih, ki naj bi jih zadovoljevalo delo prostovoljcev,
- razjasnjevanje organizacijskega okvira, v katerem delujejo prostovoljci,
- proučevanje alternativnih akcij in posledic takega ravnanja,
- osvetljevanje vplivov, ki jih ima sodelovanje v projektu na osebno in strokovno področje delovanja prostovoljca,
- nadzorovanje in po potrebi pre-razporejanje delovnih obremenitev,

- dajanje in prejemanje povratnih informacij v zvezi z dejavnostjo in rezultati dela,

- ugotavljanje potreb v zvezi s strokovnim usposabljanjem in razvojem prostovoljcev,

- osebne teme, ki vplivajo na kvaliteto storitev.

Zaradi silne pestrosti vsebin in oblik dela, ki jih zajemajo različne akcije prostovoljnega dela, je nemogoče organizirati splošni program vodenja in usposabljanja prostovoljnih delavcev, ki bi bil ustrezen za vsako akcijo, v katero se prostovoljci vključujejo. Najbolj učinkovito je, če je program začetnega usposabljanja in supervizijskih srečanj, ki potekajo med akcijo, sestavljen tako, da je po vsebini in metodah dela prilagojen vsaki konkretni akciji posebej.

Izkazalo se je, da je zelo koristno, če so prostovoljni sodelavci vključeni že v fazi nastajanja projekta, tako da lahko sodelujejo pri načrtovanju akcije in svojega usposabljanja. To jim omogoči boljši vpogled v projekt, ob ustreznem vodenju pa včasih taka skupina prostovoljcev razvije avtonomijo do stopnje, ki ji omogoča relativno samostojno delovanje. Zaradi zadovoljstva, ki ga dosegajo ob delu, in zaradi intenzivnih prijateljskih vezi, ki se v času skupnega delovanja vzpostavijo v skupini, se želijo člani skupine po končanem projektu neredko še naprej sestajati in skupaj delovati. V tem primeru prostovoljci pogosto prevzamejo iniciativo in nadaljujejo delo v novem projektu, ali pa razširijo in dodatno razvijajo projekt, v katerem so delali že prej. Seveda pa pri tem še vedno potrebujejo dobrega mentorja in supervizorja, ki jih podpira v njihovih zamislih in jim pomaga pri realizaciji. V nasprotnem primeru se zamisli vse prepogosto ne »prizemlje«.

Literatura

- W. R. BION (1983), *Iskustva u radu s grupama i drugi radovi*. Zagreb: Naprijed.
- C. CHRISTIAN, KITTO (1987), *The Theory and Practice of Supervision*. London: Centre for Professional Studies in Informal Education, YMCA National College.
- B. DEKLEVA (1992), Projektno delo v izobraževanju socialnih pedagogov. V: *Kaj hočemo in kaj zmoremo?* (Zbornik), Ljubljana, Pedagoška fakulteta (177-182).
- G. GOODMAN (1972), *Companionship Therapy*. San Francisco etc.: Jorsey-Bass.
- C. KLAJNSČEK (1984), Institucionalizacija življenja in delo z ljudmi. V: B. MESEC (ur.), *Prostovoljno delo na področju socialnih dejavnosti*. Ljubljana: DDU Univerzum (40-50).
- A. KOS (1984), Učinki nepoklicnega prostovoljnega dela na področju socialnih dejavnosti. V: B. MESEC (ur.), *Prostovoljno delo na področju socialnih dejavnosti*. Ljubljana: DDU Univerzum (23-30).
- A. KOS-MIKUŠ, S. KOS (1979), Evropski seminar o nepoklicnem prostovoljnem delu. V: *Nepoklicno prostovoljno preventivno in socialno-terapevtsko delo z otroki in mladino*. Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo pri Univerzi v Ljubljani (72-80).
- A. KOS-MIKUŠ, D. POGAČNIK (1979), Mladi pri preventivnem in socialno-terapevtskem delu z otroki. V: *Nepoklicno prostovoljno preventivno delo z mladino v krajevni skupnosti in OZD* (Raziskava). Ljubljana: Inštitut za sociologijo in filozofijo (2-35).
- S. KOS (1984), Prostovoljno delo z otroki, prostovoljni delavec. V: B. MESEC (ur.), *Prostovoljno delo na področju socialnih dejavnosti*. Ljubljana: DDU Univerzum (176-178).
- S. MARTEL (1981), *Supervision and Team Support*. London: Bedford Square Press NCVO.
- Z. OSTERWEIL, H. FEINGOLD (1981), A Student Volunteer Program for School Children. *School Psychology International* 2, 2: 30-33.
- C. STANNERS (1995), Supervision in the Voluntary Sector. V: J. PRITCHARD (ur.), *Good Practice in Supervision*. London and Bristol: Jessica Kingsley Publishers.
- B. STRITH (1984), Metode prostovoljnega dela ter usposabljanje in vodenje prostovoljnih sodelavcev. V: B. MESEC (ur.), *Prostovoljno delo na področju socialnih dejavnosti*. Ljubljana: DDU Univerzum (119-134).
- S. ŽORGA (1992a), Evalvacija učinkov sodelovanja v projektu mladinskih delavnic na prostovoljne sodelavce. V: B. DEKLEVA in dr., *Uvajanje in evalvacija razvojno-preventivnih oblik dela v okviru centrov za socialno delo, II. del* (Raziskovalno poročilo). Ljubljana: Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela (22-31).
- (1992b), Kaj imajo prostovoljci od prostovoljnega dela? *Psihološka obzorja* 1, 1: 87-89.
- (1994), Vodenje in supervizija prostovoljcev. *P&P bilten*, 1: 8-15.
- (1995), Supervizija v razvojnih projektih. V: B. DEKLEVA (ur.), *Supervizija za razvojne in preventivne programe*. Ljubljana: Društvo za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela (5-30).

Jelka Škerjanc

ZGODBA O EKOLOGIJI IN MOČI

Marca 1996 je bil v Topolšici posvet z naslovom »Kvaliteta življenja odraslih duševno prizadetih oseb« (s podnaslovom »Kam z odraslimi osebami s težko, težjo in najtežjo motnjo v duševnem razvoju?«), ki naj bi, kot so napovedovali organizatorji, ponudil strokovno oceno napredka skrbi za kvaliteto življenja odraslih duševno prizadetih ljudi.

Bralcu ali bralki vabila na ta posvet zbudi pozornost terminologija, ki so jo organizatorji uporabili za predstavitev srečanja, na katerem naj bi strokovnjaki razpravljali in sprejemali strokovna stališča o tem, kako in kje naj živijo ljudje s težjo, težko in najtežjo motnjo v duševnem razvoju.

Tovrstna terminologija se je pojavila z razraščanjem ekološke krize in pri soočanju z dramatičnimi posledicami tehnologij, ki so kot stranski proizvod ustvarile tudi odpadke. Problematici so tisti odpadki, ki ogrožajo zdravje ljudi in planeta Zemlje nasploh in katerih uničenje ali skladiščenje zahteva drage in zapletene tehnološke pristope. Ko pricurlja v javnost informacija o nedovoljenem trgovanju s takimi odpadki ali ko poteka razprava o skladiščenju nevarnih industrijskih odpadkov in radioaktivnih ostankov iz jedrske elektrarne, ki se jih vsi brnijo, se pojavi v časopisih vprašanje »Kam z odpadki?«

V primeru ljudi s prizadetostjo sugerira tak naslov vprašanje, ali so za bivanje prizadetih ljudi primerni kraji, ki so namenjeni drugim, saj se avtorji

sprašujejo, »kam z njimi«, kar pomeni, da jih je treba »nekam dati«. In ker je to strokoven posvet, naj o tem, »kam z njimi«, razpravljala stroka.

Verjamem, da ni treba dvomiti o dobronamernosti organizatorjev posveta, pa vendar odpre tak delovni naslov vrsto vprašanj. Prvo se nanaša na to, ali je primerno, da so prizadeti ljudje v običajnih okoljih vsakdanjega življenja, drugo, kaj odreja kvaliteto njihovega življenja, in tretje je vprašanje razmerja moči, ki jo imajo strokovni delavci in delavke na eni strani in uporabniki in uporabnice socialnih služb in njihovi zakoniti zastopniki na drugi.

V tem prispevku se bom ukvarjala s tremi problemi: s »strahom pred dehabilitacijo«, kako odgovarjajo institucije na potrebe štirih uporabnikov in o nujnem prenosu moči in vpliva pri načrtovanju služb na uporabnice in uporabnike, zato da bi nastale zanje ustrežnejše oblike spremljanja in podpore.

STRAH PRED DEHABILITACIJO IN KRITIKA URADNE DEFINICIJE PRIZADETOSTI

Ko gre za ustvarjanje odnosa večine do razvrednotenih skupin v družbi, odigrajo v tem procesu pomembno vlogo sodbe in stališča. Wolfensberger pravi, da ustvari razvrednotenje človeka ali skupine ljudi opazovalec, opazovalka, ki na osnovi svojih stališč, sodb, izkušenj in zlasti sporočenih resnic oblikuje sodbo o ljudeh ali skupinah, s katerimi pride v stik.

Ideologije, na katerih nastajajo sodbe in se oblikujejo stališča, pa so tako globoko v družbeni zavesti, da so že postale »dejstva« (Oliver 1993).

Ideološko ustvarjanje prizadetosti izhaja iz vodilne ideologije kapitalizma, zlasti individualizma, in stranskih ideologij.

Medicina si je prisvojila pravico opredeljevanja in obravnave cele vrste pogojev in problemov, tudi tistih, ki so bila prej v domeni morale ali sociale. Razvila je »medicinski model razmišljanja«, ki se usmerja na poškodbo in primanjkljaj. Če pa želimo razumeti prizadetost kot izkušnjo, potrebujemo veliko več kot le »medicinska dejstva«, ne glede na to, koliko je naše stanje odvisno od zdravstvenih posegov. »Problem namreč nastopi, ko medicina poleg zdravniške obravnave (kadar je ta potrebna) predpiše tudi način življenja prizadetega posameznika« (Oliver 1993: 49).

Medicinska vladavina presega bolnišnične zidove in se odraža v tako imenovanem »medicinskem modelu mišljenja«. Vsi »vedo«, da je prizadetost individualni problem tistih, ki jih je to »doletelo«, in to postane javno mnenje, ki ga še okrepi »estetski strah« – razširjen odpor, ki narcistično zavrača opazno odstopanje od »normalnega« telesnega videza, in »eksistencialna anksioznost«, projicirana v nevarnosti dehabilitacije, ki je lahko celo bolj zastrašujoča kot neizbežna smrt (Oliver 1993).

Prizadeti ljudje namenjajo številne kritike uradni definiciji Mednarodne zdravstvene organizacije WHO o prizadetosti (Oliver 1993: Ryan, Thomas 1987). Očitajo ji, da izhaja iz medicinske definicije prizadetosti in ne osvetli dejanskega problema, ki je ustvarjanje pojma prizadetost. »Ljudi vidi zlasti skozi njihov primanjkljaj ali po tem, kar z njimi ni v redu, namesto da bi se vprašali, kaj je narobe v njihovem okolju, kako se drugi vedejo do njih in kakšne so njihove potrebe v povezavi z vsemi temi dejstvi« (Ryan, Thomas 1987: 26). Predlagajo tudi novo definicijo prizadetosti, ki pravi, da ustvarja prizadetost družba, ki se ni

sposobna organizirati tako, da bi odgovorila na potrebe svojih članov in članic (Oliver 1993).

Po njihovem prepričanju leži problem ustvarjanja prizadetosti v družbi. Kaj je prizadetost, odredijo način materialne proizvodnje, kultura in moralne vrednote določene družbe. Številne organizacije in gibanja ljudi s prizadetostjo (Združenje ljudi proti segregaciji UPIAS ali Združenje ljudi z duševno prizadetostjo *People First*) in številni sodobni socialni teoretiki (Zola, Oliver, Morris) že vrsto let opozarjajo, da je treba v proučevanje prizadetosti nujno vnesti element osebne izkušnje prizadetosti, brez katere ostaja ta problem zastrt.

Ljudje, ki so označeni kot duševno prizadeti in delujejo v Skupini za samostojno življenje v Izoli, zase trdijo, da so ljudje, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje. Tako poimenovanje poudari stremljenje k samostojnosti, ki jo poznamo vsi odraščajoči in odrasli ter osvetli bistvo njihovega položaja: odnosa med posameznikom ali posameznico in državo. Gre za enkratne in neponovljive posameznike, posameznike, ki se znajdejo v enkratni in neponovljivi situaciji, ta pa narekuje enkratne in neponovljive rešitve. Včasih je pri tem potrebna pomoč države.

Samostojnost ali neodvisnost je v življenju vsakega posameznika svojevrsten izziv. Prizadeti ljudje so definirali neodvisno življenje kot »sposobnost uresničevanja zastavljenih ciljev. Neodvisnost se ne nanaša na telesno ali duševno sposobnost skrbeti zase brez pomoči; neodvisnost je uresničena takrat, ko kdo prejme pomoč takrat in toliko, kolikor je potrebuje« (Morris 1994: 23).

KAJ ODREJA KAKOVOST ŽIVLJENJA PRIZADETIH LJUDI

Drugeče kot dobro organizirani strokovni delavci in delavke, ki jih denarno podpira država, ljudje s prizadetostjo in njihovi zastopniki nimajo zagotovljenega systemskega dostopa do relevantnih informacij in znanj, s katerimi bi vplivali na

svoj položaj v družbi in ga spremenili sebi v prid.

Socialne službe za ljudi s prizadetostjo v Sloveniji temeljijo na pristopu »delati za« in »paziti na« (uporabnika, uporabnico), namesto »delati in ustvarjati z« (njima). Zastavljene so za povprečne potrebe neobstoječih povprečnih skupin uporabnikov in uporabnic, v »en bloc« ponudbi, ki ne omogoča individualnega pristopa.

Uporabnice in uporabniki socialnih služb ne morejo bistveno vplivati na načrtovanje in upravljanje služb, saj odrejajo in odločajo o nastajanju novih služb po načelu »od zgoraj navzdol«, brez bistvenega sodelovanja ljudi, ki so jim namenjene. V Novi Gorici, na primer, načrtujejo za prihodnje leto gradnjo novega zavoda za trideset do petdeset ljudi z duševno prizadetostjo. Vanj bodo naselili tiste, ki ostanejo brez staršev, druge pa zato, da bi razbremenili njihove starše dolgoletne in naporene skrbi. Nikogar od bodočih stanovalk in stanovalcev niso vprašali, ali želijo zapustiti rodno hišo in domačo vas v Goriških brdih in živeti v takem zavodu v mestu.

V številnih formalnih in neformalnih srečanjih samopomočnih skupin v različnih krajih po Sloveniji, ki jih je organiziral Sklad SILVA (Društvo za kakovostno življenje ljudi s posebnimi potrebami Koper), so ljudje s prizadetostmi in njihovi starši opozarjali, da obstoječe socialne službe ne odgovarjajo ustrezno in učinkovito na njihove potrebe in tako ne lajšajo njihove življenjske situacije v zadostni meri. Po drugi strani pa so prepričani, da bi bile lahko službe boljše in učinkovitejše, če bi upoštevali njihove predloge in postali izvirnejši pri iskanju rešitev.

Osemletni Tadej je na stopnji težke duševne in telesne prizadetosti. Ker v kraju njegovega prebivanja niso sposobni organizirati ustrezne fizioterapevtske službe, mora preživeti delovni teden v zavodu, ki je od njegovega doma oddaljen 90 km. Tja ga še s petimi otroki odpeljejo v nedeljo; doma preživi vse konce tedna in počitnice. Njegovo čustveno trpljenje

mu zaradi ločitve od doma z vsakim odhodom povzroči težave v prehranjevanju in v času, ko pride domov, si spet nekoliko opomore. Zaskrbljena mama se vsak dan po telefonu zanima za njegovo stanje in v zavodu že dolgo velja za »naporno mamo«. Pred nedavnim so se preselili v novo hišo in imajo sedaj še boljše življenjske pogoje, čeravno je bilo tudi prejšnje stanovanje dovolj udobno za potrebe vseh družinskih članov.

Starši želijo za denar, ki ga država namenja za Tadejevo oskrbo v zavodu, organizirati službo spremljanja, tako da Tadeju ne bo več treba zapuščati doma. Želijo zaposliti negovalsko osebje, ki bo oskrbelo Tadeja in tako podprlo družino.

Petnajstletna Tamara je morala v 100 km oddaljen zavod, ker v njenem kraju niso bili sposobni organizirati podpore zanjo in za njeno družino. Vsak konec tedna jo pripeljejo domov in njeno razpoloženje vedri in oblači družinsko življenje. Mati opaza, da se je Tamara v času prebivanja v tem zavodu navzela številnih oblik vedenja, ki jih prej ni imela.

Tamara kaže malo interesa za večino aktivnosti, zelo pa jo zanima glasba. Na prošnjo mame, da bi ji v zavodu omogočili dodatne ure glasbe v okviru glasbene terapije, so odgovorili, da zaradi preštevilčnosti tega ni mogoče urediti. Niti njeno posredovanje pri vodstvu zavoda ni pomagalo.

Oba Tamarina starša sta brez redne zaposlitve in sprejmeta vsako priložnostno delo. Mati je po večletnem čakanju kot tehnološki višek pred kratkim dobila zaposlitev z deljenim delovnim časom. Dela se veseli, po drugi strani pa jo skrbi, kako bo ob petkih, ko prihaja Tamara domov, in še zlasti, kako bo poleti, ko je zavod dva meseca in pol zaprt zaradi šolskih počitnic.

Silva je šestindvajsetletna gospodična in obiskuje varstveno-delovni center. Delo, ki ji je tam na voljo, je ne veseli in pretežno odhaja tja proti svoji volji, pač zato, da je »nekje v varstvu«. Ta možnost vsaj delno razbremeni starše v vsakodnevni skrbi zanjo. Silva ima poleg zmerne duševne prizadetosti tudi »simptome

izzivalnega vedenja», kot to imenujejo strokovnjaki. Njeno stanje zahteva individualiziran pristop, ki ga VDC ne more zagotoviti. Pred leti so ponudili mami, da bi posredovali pri lokalnem psihohigijenskem dispanzerju, in svetovali so ji, naj tam zaprosi za Silvo pomirjevala.

Franka je štiriintridesetletna gospa, ki živi s partnerjem v dvosobnem najemniškem stanovanju. Po starših je podedovala posestvo s hišo in dvema podrtima hišama ter 6 ha njiv in vinograda. Ker Franka pri gospodarjenju nima pomoči, se je vrednost njenega premoženja v zadnjih desetih letih prepolovila, Franka pa prejema enkratne denarne pomoči za nakup kurjave in živi na robu revščine. Obiskuje delavnice pod posebnimi pogoji, kjer opravlja dela, ki so po zahtevnosti bistveno pod njenimi sposobnostmi. Na voljo ima varstvo in vodenje, ki ju ne potrebuje, na delo se mora prevažati z avtobusom, na katerega se ne more povzpeti zaradi obolelih kolen. V delavnici dobi kosilo, ki ji ne ustreza, ker je želodčni bolnik.

Vse štiri zgodbe govorijo o tem, kako malo prejmejo prizadeti ljudje od obstoječe »ponudbe« socialnovarstvenih storitev in kako visoko ceno plačujejo zaradi tega. Zlasti se ta cena odraža v kakovosti njihovega življenja in življenja njihovih družin. Dokler ne bodo stopili v proces načrtovanja, vzpostavljanja in upravljanja služb tudi sami uporabniki in uporabnice, ne bodo izpolnjeni osnovni pogoji za bistveno izboljšanje kvalitete njihovega življenja. Nihče namreč ne ve bolje od njih samih, kaj potrebujejo in kaj je zanje najboljše.

NOVE POBUDE S FIGO V ŽEPU

Prisotnost uporabnikov in uporabnic v organih upravljanja služb, ki so jim namenjene, je zgolj simbolična in ne omogoča pomembnega vpliva na odločitve. Ko govorimo o obstoječih zavodih z dolgoletno tradicijo, ni razlogov za upanje, da se bo v tem smislu prav hitro kaj spremenilo v korist ljudi, ki so v njih nameščeni.

V zadnjih nekaj letih nastajajo pobude za vračanje ljudi iz dolgoletne zdravdske obravnave v lokalno skupnost na strokovnih pristopih, tesno povezanih z načeli normalizacije. Žal pa se dogaja, da se iz prejšnjega okolja v nove službe za skrb in spremljanje skupaj s človekom preseli tudi nesorazmerje moči; tako je na primer v stanovanjskih skupinah za dolgoletne stanovalce in stanovalke posebnih socialnih zavodov. V gradivu za okroglo mizo z naslovom »Perspektive razvoja skrbi za ljudi z dolgotrajnimi psiho-socialnimi težavami« težavami (Sedmak 1996) je v upravnem odboru predvideno eno mesto za predstavnika stanovalcev (enako kot za predstavnike prostovoljnih delavcev, vodij timov in staršev). Pri organizaciji dela z uporabniki bodo »večji del organiziranja vsakdanjika prevzeli zaposleni v stanovanjski skupini, ki bodo tvorili tudi team skupine... team stanovanjske skupine je sestavljen iz vseh zaposlenih ter prostovoljnih sodelavcev... team razrešuje nastale probleme, odloča o pomembnejših odločitvah...« (*ibid.*: 22). V strukturah, kjer moč uporabnikov ni jasno in nedvoumno zagotovljena, se ne morejo razviti enakopravni odnosi v procesu odločanja, ki jih snovalci službe navajajo kot temeljno načelo dela (*ibid.*: 22).

Drug tak primer je razmerje moči v upravnem odboru Organizacije za kakovost življenja Ozara iz Maribora. »Organizacija je združenje državljanov, preko katerega njegovi člani uresničujejo svoje interese s področja duševnega zdravja, kakovosti življenja in prostovoljnega dela« (Statut organizacije, 1. člen): med sedmimi člani sta dva predstavnika strokovnih delavcev (Ozare), predstavnik staršev, dva psihiatra, predstavnik zavoda za zaposlovanje, predstavnik centra za socialno delo in predstavnik uporabnikov dnevnega centra Ozare. Vprašam se, čigave interese in kakovost čigavega življenja lahko uresničuje organizacija, kjer je v organih upravljanja razmerje moči med strokovnimi delavci in svojci na eni strani in uporabniki centra na drugi 7:1?

Taki pojavi zaskrbljujejo iz dveh razlogov. Prvič, ker je bila izpuščena enkratna priložnost, da bi ustvarili službo spremljanja in pomoči na načelih, ki so strokovnim delavcem-snovalcem teh služb očitno znani, saj so jih uporabili za strokovno podlago teh novih služb. Če bi resnično upoštevali načela normalizacije in načela vsakdanjega življenja, bi bilo razmerje moči in vpliva tako, da bi bili uporabnikov teh novih služb v njih večinsko zastopani.

Po drugi strani pa so ti pojavi škodljivi, ker delajo v širši javnosti vtis, da se na področju služb za dolgotrajne oskrbovance zavodov dogaja nekaj, kar je za te ljudi zares »pravo« in ustrezno. V svetu so znani pojavi »štancanja« mini institucij, ki pomenijo zgolj fizično izboljšanje življenjskih pogojev, ne pa tudi dejanskih sprememb v pogledu kakovosti življenja posameznega stanovalca in stanovalke.

Pri načrtovanju novih vsebin za uporabnice in uporabnike socialnih služb je odločilnega pomena njihova dejavna prisotnost od prvega koraka, ko začne služba nastajati.

Če želijo načrtovalci in načrtovalke novih socialnih služb res podeliti potencialnim uporabnikom in uporabnicam moč in vpliv, se bodo vprašali: *Kdo odloča in o čem?*

To vprašanje je bistvo takega načrtovanja in razkrije kozmetične olupšave.

Ko se moč odločanja pomakne od strokovnih delavk in delavcev k potencialnim uporabnikom in uporabnicam socialnih služb, se začne proces prevzemanja vpliva na lastno življenje, socialne službe in ustrezne procese v družbi – proces opolnomočenja (*empowerment*).

PREMIK MOČI

V odnosu med človekom s prizadetostjo in državo gre torej za bistveno nesorazmerje moči, zaradi katerega ostajajo uporabniki in uporabnice ter njihovi svojci skoraj praznih rok kljub prizadevanjem številnih zagnanih strokovnih delavcev in delavk in kljub znatnemu vlaganju in dobrim namenom države.

Da bi dosegli bistveno izboljšanje opisanega položaja ljudi s prizadetostjo in njihovih družin, morajo prevzeti vpliv na bistvena vprašanja o svojem življenju. Ta vprašanja so:

KJE bom živel(a)?

KAJ bom delal(a)?

KDO me bo pri tem podpiral?

Čeprav sprejemamo ljudje kot povsem samoumevno dejstvo, da imamo popoln vpliv na ta tri vprašanja, ko gre za naše življenje, pa v odnosu strokovni delavec (delavka) - uporabnik (uporabnica) delujemo s pozicije moči. Šele ko bodo lahko tudi prizadeti ljudje vplivali na ta tri bistvena vprašanja, bodo prevzeli tudi nadzor nad službami zanje. Takrat bomo strokovne delavke in delavci postali njihovi uslužbenci in zavzeli v tem odnosu mesto, ki nam pripada.

Da bi se to zgodilo, se moramo strokovne delavke in delavci od-učiti številnih znanj. Peter Russell pravi:

Vrednote, ki so nam jih posredovali z vzgojo, izobraževanjem in socialnimi izkušnjami, so nas zapeljale v niz domnev o tem, kaj je pomembno... in najpomembnejše: vse naučeno naj bi trajalo. Imelo naj bi trajen učinek na našo osebnost in na naše vrednotenje. In vendar poglavitni problem za nas vse, moške in ženske, ni učiti se, temveč od-učiti se (Russel 1992: 121).

Tudi Bill Jordan poudarja to nujnost:

Če naj postanejo socialne službe forum tvornega udejstvovanja v družbi, se morajo strokovne delavke in delavci od-učiti večine poklicne izjemnosti, svojih osebnih pogledov in obramb. Namesto tega bodo morali okrepiti obstoječo (a nerazvito) usmerjenost k neformalnosti in odprtosti ter se usmeriti na skupino, ki sledi skupnemu interesu, in na prihodnost v skupnosti (Jordan 1984: 122).

Tak nov položaj pa zahteva, da se strokovni delavci in delavke odrečejo moči, ki jo imajo v odnosu z uporabniki in uporabnicami.

Šele ko imajo ljudje možnost vplivati na bistvena vprašanja o svojem življenju, so ustvarjeni pogoji za razpravljanje z uporabniki in uporabnicami o tem, kako te službe izboljšati in kako doseči višjo kvaliteto življenja prizadetih ljudi.

Zato predlagam, da ima posvet, ki bi imel namen govoriti o resničnih dejavnikih kakovostnega življenja ljudi s pri-

zadetostjo in njihovih družin, naslov »Kaj smo strokovne delavke in delavci pripravljeno storiti, da bomo bolje delovali v korist uporabnikov in uporabnic« ali, morda še bolje, »Kolikšnemu obsegu moči smo se strokovne delavke in delavci v odnosu do svojih delodajalk in delodajalcev – uporabnic in uporabnikov – pripravljeno odreči?«

Literatura

- B. JORDAN (1984), *Invitation to Social Work*. Oxford: Martin Robertson & Company.
- J. MORRIS (1994), *Independent Lives*. London: Macmillan.
- M. OLIVER (1993), *The Politics of Disablement*. London: Macmillan.
- P. RUSSELL (1992), *The White Whole in Time*. London: The Aquarian Press.
- J. RYAN, F. THOMAS (1987), *The Politics of Mental Handicap*. London: Free Association Books.
- Z. Sedmak (1996), Perspektive razvoja skrbi za ljudi z dolgotrajnimi psiho-socialnimi težavami. Gradivo za okroglo mizo 19. januarja. Ljubljana: Altra.
- J. ŠKERJANC (1995), Procesi samoorganiziranja ljudi s posebnimi potrebami. *Socialno delo* 34, 6.
- W. WOLFENBERGER (1992), *A Brief Introduction to Social role Valorization*. New York: Syracuse.
- D. ZAVIRSEK (1994), *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Peter Stefanoski

SOCIALNO DELO, KI AKCEPTIRA UŽIVANJE DROG

ZMANJŠANJE ŠKODE (HARM REDUCTION)¹

Sredi osemdesetih let se je v strokovni javnosti izoblikovalo spoznanje o nujni povezanosti delovanja zdravstvenega in socialnega sektorja v smeri zagotavljanja osnovnih življenskih pogojev uživalcem drog.² To spoznanje je bilo kratko malo posledica zavedanja nevarnosti epidemičnega širjenja okužbe z aidsom. Kriminalizacija, vrednostno obsojanje in samo manjšini uživalcev drog primerni programi pomoči »visokega praga«³ so marginalizirali večino uživalcev drog, ki tako niso bili doseženi z informacijami o možnem preprečevanju širjenja aidsa. Da bi dosegli tudi ta marginalizirani del populacije uživalcev drog, so se razvili programi pomoči »nizkega praga«. Hkrati z oblikovanjem pomoči »nizkega praga« so se začeli strokovni delavci spraševati o svojem človeškem in strokovnem odnosu do pojava uživanja drog in uživalcev. Sprememba v vrednostnem sistemu

stališč in novo videnje uživanja drog je bila nujna spremljevalka programov zmanjševanja škode. V strokovni diskurz je bilo nujno sprejeti specifičnost življenja uživalca drog. Priznati jim je bilo treba pravico izbire tako svojega načina življenja kakor tudi načina možnega urejanja svojega stanja (Fuchs, Degkewitz 1995).

Na prvi mednarodni konferenci o zmanjševanju škode zaradi uživanja drog so leta 1990 opozorili na spremembo v stališčih do uživalcev mamil, za nalogo pa so si zastavili oblikovanje strokovnega koncepta, ki bi vero v programe zmanjševanja škode nadomestil z znanstveno utemeljenim konceptom ravnanja z uživalci drog.

¹ Strategija vsakodnevnega dela z uživalci drog z namenom zmanjševanje škode, katere posredni ali neposredni vzrok je uživanje droge, na vseh življenjskih področjih (somatickem, psihičnem, socialnem, materialnem in širše kulturnem).

² Nezaželeno uživanje drog pogosto poimenujemo zloraba droge. Tehnični termin »zloraba droge« ima moralno vrednostni prizvok. Sam bom poskušal dosledno uporabljati pojma uživanje drog, uživalec drog. Glede na izhodišče članka, da je uporaba drog ravnanje, za katerega se posameznik odloči, da je to njegova avtonomna izbira, domnevam, da je asociacija z užitek pri uporabi droge bolj primerna kot asociacija z zlorabo, boleznijo, nelegalnostjo in nemoralnostjo. Angleška izraza *drug using*, *drug user* mi zvenita še najbolj primerno, vendar dobita v slovenščini kot »uporaba droge« in »uporabnik droge« zelo neoseben in tehnološki pridih.

³ Visokopražni programi in nizkopražni programi se razlikujejo po vstopnih pogojih. Za visokopražne programe so značilne jasno definirane zahteve, ki jih strokovni delavci naslavljajo na uživalca drog; najbolj običajna zahteva je abstinenca, vzdržnost od drog. Programe pomoči nizkega praga pa označujejo nestrukturiranost, pičle zahteve do uživalcev in konkretna pomoč pri materialni, stanovanjski, zdravstveni stiski.

POJEM SOCIALNEGA DELA,
KI AKCEPTIRA UŽIVANJE DROG⁴

Koncept socialnega dela, ki v svoj strokovni diskurz sprejema pragmatičen in vrednostno neopredeljen pristop do pojava uživanja drog (to ne pomeni, da zagovarja uživanje drog), lahko predstavimo kot »socialno delo, ki akceptira uživanje drog«. Herwig-Lemp in Stover (1992) sta v predstavitvi svojega videnja socialnega dela, ki akceptira uživanje drog, zapisala naslednje postavke:

- Uživanci drog imajo – tudi v primeru nadaljnjega uživanja – pravico do človeka vrednih zdravstvenih in socialnih življenjskih razmer in ni treba, da si jih zagotovijo z abstinenco in prilagojenim vedenjem.

- Porabniki drog so lahko odgovorni sami zase. Prostovoljnost je neodtujljiva podlaga terapevtskih odnosov in drugih oblik pomoči.

- Če spremenimo vrednostna merila, je mogoče tudi na videz nerazumno obnašanje uživalca drog sprejeti kot osebno odločitev in kot življenjski slog, celo tedaj, če ga sami nikoli ne bi prevzeli.

- Kot poklicnim delavcem z uživalci drog nam potemtakem ni treba vedeti, kaj je za uživalca prav, smiselno in »dobro«. O tem odloča sam.

Te postavke izpričujejo priznavanje avtonomije posameznika, ki uživa drogo, in njegovo implicitno odgovornost za svoje ravnanje. Vprašanje pa je, zakaj je lahko ravnanje koga, ki izhaja iz svoje avtonomne drže do drugih in ki mu

priznavamo odgovornost za svoje ravnanje, predmet socialno delavske obravnave.

ZAKAJ IN KDAJ JE UŽIVANJE DROG
PREDMET SOCIALNO DELAVSKE OBRAVNAVE

Socialno delo se umešča na področje družbene prakse, ki ga lahko definiramo kot podporo duševnemu zdravju in socialni varnosti v skupnosti.

Stritih (1993) trdi, da strokovni diskurzi psihiatrije (v okviru medicinskega modela), prava, politike in teologije obravnavajo iste pojavne oblike družbenega življenja kot socialno delo. Različnost strokovnih diskurzov teh strok je vir celostne obravnave pojava, hkrati pa tudi vir nesporazumov med strokami. Nesporazumi med strokami nastajajo kot posledica nepopolne diferenciacije med strokami. Tako govora ene stroke po Stritihu ni mogoče brez preostanka prevesti v govor druge. Za celovito in učinkovito obravnavo pojava pa je potrebno konstruktivno sodelovanje teh strok in to s pozicij medsebojnega priznanja različnih strokovnih diskurzov.

Uživanje drog je v strokovnem diskurzu medicine (psihiatrije) umeščeno v točko med pola, ki ju prepoznava kot zdravje in bolezen. Strokovni diskurz prava išče med poloma pravice in krivice oz. zakonitosti in nezakonitosti, povezane z uživanjem drog. Politika z zagotavljanjem družbenega konsenza kot nasprotja družbenega konflikta daje okvir za delovanje ostalih strok, teološki diskurz pa opredeljuje smotrnost posameznega

⁴ Ladewig *et al.* (1973): Droge so snovi, ki učinkujejo na centralni živčni sistem. Droge niso le tako imenovana mamila, temveč tudi najrazličnejša zdravila in toksične snovi. Gossop in Grant (1992) razvrstita droge glede na kemično sestavo. Razvrstitev je bolj pomembna iz farmakološkega vidika, zato je tu ne povzemam. Omenjam jo zato, da opozorim, da v govoru o akceptiranju drog mislimo na vso raznolikost drog, čeprav v praksi in tudi skozi članek včasih dobimo občutek, da je mišljen zlasti heroin. V predgovoru h Gossopu in Grantu B. Vrhovac opozarja, da se izraz *drug* uporablja v angleščini tako za zdravila kot za kemične substance, ki so v laičnem jeziku znane kot droge. Vrhovac predlaga, da jih poimenujemo sredstva odvisnosti. E. Goode (1993) na vprašanje, kaj so droge, kot pravičen odgovor predlaga: to vsi vemo. Ta odgovor pojasnjuje s tem, da so droge tisto, kar je kot droga definirano v določenem segmentu družbe. Če preskočim angleško rabo oznake *drug* kot zdravila, potem lahko skladno z E. Goodom opredelim droge kot kemične substance, ki s prisotnostjo v telesu vplivajo na psihične in/ali telesne procese. Kljub ilegalnosti nekaterih od teh sredstev jih ljudje uporabljajo z namenom, da bi se počutili bolje (ali da se ne bi počutili slabo). Kot droge pa jih mora prepoznavati javnost. E. Goode s poudarjanjem družbene konstrukcije definicije droge poudari njeno dejansko umeščenost v družbeno realnost (prim. Javornik, Šebart 1992).

pojava, v našem primeru uživanja drog, njegovo umeščeno v univerzum in izhodišča za moralno oz. etično presojanje.

Socialno delo mora v svojem diskurzu razlikovanja med socialno vključenostjo in izključenostjo upoštevati diskurze ostalih strok. To ne pomeni pristajanja na servisno omogočanje delovanja praks teh strok, temveč avtonomen (avtogenerativen) pristop v skladu s svojim diskurzom. Somatska bolezen, kazniva ali nemoralna dejanja sama po sebi še niso razlog za socialnodelavsko obravnavo. Predmet socialnodelavske obravnave postanejo, ko so ti pojavi v zavesti članov odnosnega sistema⁵ prepoznani kot porušenje odnosnega ravnotežja, ki ga tudi po nekaj časa trajajočih, bolj ali manj raznovrstnih poskusih ni mogoče več vzpostaviti z znanjem in energetskim potencialom odnosnega sistema. Rezultat te neizvršene prilagoditve pa je socialna izključenost oz. izobčenje vsaj enega člana odnosnega sistema. Proces pomoči in metode pomoči članom odnosnega sistema v stiski na osebni, medosebni in družbeni ravni, s ciljem ohranitve (telesne, osebne, odnosne, materialne, širše družbene) posameznika, pa so že predmet socialnega dela. Pomoč poteka skozi podporo medsebojni povezanosti članov odnosnega sistema in pomoči ob procesih reorganiziranja, če so ti potrebni za zadovoljivejšo življenje članov odnosnega sistema.

Uživanje drog je vedno družben pojav. Vedno ima socialno konotacijo. Je eden od načinov komunikacije znotraj odnosnega sistema in opredeljuje mesto uživalca drog v odnosnem sistemu in družbi oz. kulturi. Tudi skozi uporabo drog sporočamo sebi in drugim, kje je naš prostor in kako se v njem prepoznavamo.

Kot člani odnosnih sistemov na različnih ravneh (partnerstvo, družina, prijateljska skupina, šola, delovna organizacija...) smo odgovorni za ravnanje, s katerim zadovoljujemo osnovni potrebi — potrebo po avtonomiji in potrebo po povezanosti (De Vries, Bouwkamp 1995). Tisto, kar bi kot posamezniki radi dosegli, se pogosto razlikuje od tistega, kar zahtevamo ali pričakujemo od drugih. Zato je naše življenje eno samo uravnovešanje potreb po avtonomiji in povezanosti. Tako znotraj družine kot zunaj nje preiskujemo celo vrsto ravnaj, s katerimi iščemo pot do uskladitve obeh potreb. Ta ravnaja so v glavnem rezultati spleta naključij, in v današnjem času je mladostnikovo eksperimentiranje z drogami prej nujnost kot možnost izbire. Na srečo pa samo pri relativno majhnem številu teh eksperimentatorjev droga povzroči iluzijo uskladitve osnovnih potreb, tako da posameznik ne išče več naprej, temveč zamrzne v vedenju, ki se organizira okoli uživanja drog. Uživanje drog, ki povzroča osebne in odnosne stiske, je zame samo simptom, ki kaže na ponesrečeno uskladitev obeh potreb.

Tudi Glasser (1994) zagovarja mnenje, da je naše vsakokratno vedenje naš najboljši poskus, kontrolirati sebe in okolje tako, da bi bile naše osnovne potrebe čim bolj potešene. Glasser sicer osnovne potrebe poimenuje drugače kot De Vries in Bouwkamp — kot potrebo po ljubezni, svobodi, veljavi in zabavi —, vendar se bo bralec obeh del strinjal, da osnovni potrebi po avtonomiji in povezanosti vključujeta zadovoljevanje potreb po veljavi, svobodi, ljubezni in zabavi.

Za trenutek bi sicer lahko domnevali, da si pojasnjevanje ravnaj v skladu s De Vriesovo in Bouwkampovo teorijo in

⁵ Človeka pojmem kot odnosno bitje. Človek sam je odnos: odnos do sebe in odnos do drugih (Brajša 1982). V odnosu do drugih se vzpostavlja določen sistem, katerega elementi so člani odnosnega sistema. Drug od drugega so odvisni, drug drugega šele vzpostavljajo. Čeprav o odnosnem sistemu govorim kot o stvarnosti »tukaj in zdaj«, to ne pomeni neprestane fizične prisotnosti vseh članov. Elementi odnosnega sistema so tudi ponotranjena izkustva sistemsko-odnosne dinamike. Posameznik je član mnogih odnosnih sistemov. Vsak posameznik je presek cele vrste sistemov in tudi od tod izhaja njegova neponovljivost. Odnosni sistem je lahko diada, lahko je družina, prijateljska skupina, delovna skupina... Lahko je tudi odnos do z odnosnimi ravnanjimi ponotranjenih vrednot. Ko v članku govorim o odnosnem sistemu, vedno mislim na njegovo konkretno pojavno obliko — družina, šola, lokalna skupnost... Tekstu primerno si je treba zato predstavljati konkreten odnosni sistem.

Glaserjevo kontrolno teorijo nasprotujeta, saj slednji trdi, da je vsako vedenje smotno – poteši osnovne potrebe –, medtem ko prva v simptomih (kamor štejem stiske, ki so posledica organiziranja življenja okoli uživanja drog) vidita znak, da je zadovoljevanje osnovnih potreb blokirano. Vendar je odvisniško vedenje, kot ga vidi Glaser, smotno (tudi ko je za posameznika povsem neučinkovito in boleče) samo v tem, da nam onemogoči prepoznati izgubo kontrole nad življenjem.

Uživanje drog postane predmet socialnodelavske obravnave v trenutku, ko se nezadovoljevanje osnovnih potreb po avtonomiji in povezanosti pri članu ali članih odnosnega sistema uživalca drog izrazi v obliki težave ali stiske na katerem koli živlenskem področju – materialnem, somatskem, psihičnem, socialnem ali družbenem – in je njena možna posledica socialno izobčenje.

Glede na izhodišče za proučevanje določenega ravnanja Goode (1993) razlikuje med dvema definicijama socialnega problema. Z definicijo socialnega problema kot objektivnega pojava predpostavljamo obstoj konkretne, škodljive in ogrožujoče situacije. Socialni problem je v skladu z objektivnim izhodiščem vsako ravnanje ali stanje, ki povzroči smrt, bolezen, poslabšanje kakovosti življenja v skupnosti ali zmanjšanje posameznikove zmožnosti, obvladati življenje. Večja ko je stopnja škodljivosti in ogroženosti, pomembnejši je socialni problem. Določeno ravnanje ali stanje se ugotovi z metodo ocene objektivnih variabil, temu pa na temelju empiričnih podatkov in znanstvenega razumevanja sledi primerna reakcija pristojne strokovne službe.

Uporaba drog je po objektivni metodi socialni problem. Zaradi uživanja droge ljudje obolevajo in umirajo. Zaradi uživanja zapuščajo šolanje in se s tem posredno onemogočajo pri zagotavljanju samostojnega preživljanja. Prodaja drog je nezakonita. Uživalec drog je potencialno ropar ali tat, ki si skuša preskrbeti denar za nakup droge. Uživanje drog uničuje družinsko življenje in ne nazadnje, zdravljenje uživalca drog je drago.

Ker uživanje drog škodi družbi, je po metodi proučevanja objektivnih variabil družbenega življenja uživanje drog socialni problem.

Socialni problem pa lahko poskušamo definirati tudi z vidika subjektivnega doživljanja določenega ravnanja ali stanja. Ravnanje ali stanje se opredelita kot socialno problemska takrat, ko sta kot taka zaznana, ko ju kot problemska presodijo udeleženci v situaciji, ali pa ju kot problemska določijo. Situacija, ki jo opredelimo kot socialni problem, mora biti moteča, nezaželena, in obstajati mora želja po razrešitvi ali enostavnem izginotju iz življenja udeležencev. Socialni problem ne obstaja kot nekaj konkretnega, ampak je producirano skozi medčloveške odnose. Goode zato govori o konstruktivizmu /*constructionists*/ socialnega problema. Socialni problem je opredeljen kot konstrukcija udeležencev v dani situaciji. Socialni problem je tisto, kar ljudje kot tako prepoznajo. Če obstaja objektivno škodljiva situacija, pa ni prepoznana kot socialni problem, potem ne moremo govoriti o socialnem problemu. Obstoj konkretne škodljive situacije ni zadosten pogoj za definiranje socialnega problema, hkrati pa tudi ni nujen pogoj za obstoj socialnega problema. Duhovi, čarovnice in hudičeve zarote, ki jih posameznik ali skupina prepoznava kot ogrožujoče, so socialni problem, če je posledica vere v ta bitja socialna izključenost na katerikoli ravni družbenega funkcioniranja.

V subjektivni definiciji ni strokovnjak ali znanstvenik tisti, ki definira socialni problem, ampak je to prizadeti človek oz. odnosni sistem.

Objektivna metoda definiranja socialnega problema razpolaga z merljivimi variablami škodljivosti in ogroženosti posameznikovega in družbenega življenja. V okviru subjektivne definicije socialnega problema pa so prav tako na voljo variable, ki jih lahko proučujemo kot konkretne pojave. Goode jih, kar zadeva uživanje drog, opredeli z naslednjimi odzivi javnosti. Prvič: uživanje drog povzroči v javnosti zaskrbljenost. To je opazno v

zahtevah, naj država, policija, zdravstvo, sociala, cerkev... kaj storijo. Drugič: kriminalizacija ravnanj, povezanih z uživanjem (nekaterih) drog. Tretjič: javno mnenje ocenjuje uživanje drog kot zelo resen nacionalni problem. Četrtič: v javnih občilih je uživanje drog hvaležna tema. Petič: institucionalna obravnava uživalcev drog prek policije, zaporov, psihiatrije, sociale, šolskih in vzgojnih programov, raziskovalnih ustanov in mnogih drugih. Torej lahko potrdimo, da je uživanje drog socialni problem. Po metodi objektivne definicije socialnega problema proučujemo variabli škodljivosti in ogroženosti, medtem ko konstruktivist v definiciji socialnega problema raziskuje občutja, izjave in dejanja ljudi v situaciji, v kateri se nahajajo.

Razlika med objektivnim in subjektivnim pristopom k opredelitvi socialnega problema se mi zdi pomembna zato, ker ni uživanje vseh drog prepoznano na nacionalni ravni kot socialni problem.

Če primerjamo uživanje tobaka in uživanje marihuane, vidimo, da je po objektivnih merilih škodljivosti in ogroženosti tobak daleč bolj problematičen kot marihuana. Smrtnost kot posledica tobaka se v Sloveniji meri v tisočih, medtem ko za smrtni primer zaradi kajenja marihuane še nisem slišal. Subjektivne zaznave javnosti o problematičnosti uživanja marihuane pa daleč presegajo javno vznemirjenje, ki bi ga pričakovali na podlagi objektivne ogroženosti prebivalstva zaradi uživanja tobaka.

UŽIVANJE DROG

IN ODGOVORNOST ZA SVOJO IZBIRO

Za Herwing-Lemppa in Stoverja (1992) je uživanje drog zlasti samostojna odločitev o uporabi določene droge in s to uporabo bolj ali manj povezan življenjski slog. Uživanje drog, ki je prepoznano kot deviantno vedenje, ima svojo družbeno konstitutivno funkcijo. Javornik in Šebart (1992) to pojasnjujeta takole:

/R/azlične pojavne oblike deviantnosti ter njihovo ohranjanje (vzdrževanje) so sestavni del vsakega družbenega sistema. Negativna družbena reakcija na deviantno vedenje ima za družbo pozitivno, tj. konstitutivno funkcijo. Da bi določeni obrzci veljali in bili prepoznani kot normalni, je namreč treba določiti tisto, kar ni normalno, kar je patološko, noro in deviantno. Deviantna ravnanja, ki sprožijo reakcijo organov družbene kontrole, so torej naš temeljni izvor informacij o normativnih obrisih družbe, saj se hkrati z označevanjem »drugačnosti« oz. vzpostavljanjem deviantnosti proizvaja normalna družbenost. Deviantnost je družbeno konstitutivna še iz enega razloga: veže različne dele družbene strukture, zato je ne moremo obravnavati kot nekaj kar je »na robu družbe«, kot »od družbe zemarjeno« ali celo iz družbe »izločeno« področje. Nasprotno, predstavlja integralni in integrirajoči, torej konstitutivni del vsakega družbenega sistema. Zato ne moremo reči, da deviantni posamezniki v družbo niso vključeni, kljub temu, da jih družba »označuje« prek različnih oblik; gre le za to, da niso vključeni na način, ki je običajen, temveč na bistveno drugačen način, ki pa ga družba kljub morebiti drugačnemu videzu, ne le tolerira, temveč tudi producira. Ta proces poteka sicer v različnih obdobjih na različne načine in z različnimi utemeljitvami, vendar vedno z namenom zaznamovati tisto, kar je drugačno, ter vzpostaviti nad njim kontrolo in nadzor.

Subverzivnost uživanja drog, ki je hkrati tudi družbeno konstitutivno, pa dokazuje običajen strokovni odnos do uživalca drog – »prisila, ki je v pomoč« oz. »mi vemo, kaj je zate najboljše«.

Ko se pri delu srečamo z uživalcem droge, ki ne trpi zaradi svojega početja in ne išče pomoči zaradi uživanja droge ali svojega življenjskega sloga, mu radi pripišemo nezmožnost »uvida v bolezen«. Zelo težko pa priznamo, da zasvojenost vsebuje tudi nadzorovalno vedenje

(Herwig-Lempp, Stover).⁶ Med večino strokovnih delavcev, ki se srečujejo z odvisniki, je razširjeno prepričanje, da se noben odvisnik ne bo vključil v urejanje prostovoljno. Ko pa vam bodo strokovni delavci to povedali, bodo v drugem stavku dodali, da se brez lastne želje po ureditvi še nobenemu odvisniku ni posrečilo rešiti se pekla drog. Dejal bi, da gre kratko malo za nepošten odnos do človeka, ki se vključi v urejanje. Zaslugo za vključitev posameznika v urejanje, z namenom zmanjšanja svoje socialne stiske, pripišemo strokovnjaki sebi, morebiten terapevtski neuspeh pa prepustimo »pacientu«. S predpostavljeno neprostovoljnostjo vključitve v urejanje odrešimo človeka v stiski tudi odgovornosti in ne nazadnje tudi občutka, da ima nadzor nad svojim življenjem. Če se strokovni delavec odloči, da bo šel delat v drugo ustanovo, je to prostovoljna odločitev. Če pa se uživalec droge odloči, da se bo vključil v urejanje, ker ne zmore več slediti delovnemu tempu in mu zaradi tega grozi, da bo izgubil službo, je to prisila in ne odgovorna oz. avtonomna izbira med dvema željama – drogo in službo.

Kot ugotavljata Herwig-Lempp in Stover, vsebuje koncept, ki opredeljuje odvisnost kot bolezen – zasvojenost, ki vodi v zanesljiv fizični in psihični razkroj –, enodimenzionalnost in inflatorno rabo pojma bolezen. Sprejemanje tega koncepta zamegljuje raznovrstnost življenjskih razmer in osebnosti ljudi, ki uživajo droge.

Rezultati dolgotrajnih proučevanj neozdravljivih zasvojenecv kažejo, da je samoozdravitev kot oblika odprave zasvojenosti s heroinom prav tako pogosta kot odprava zasvojenosti s poklicno pomočjo (Herwig-Lempp, Stover).

Caplin in Woodward objavljata rezultate raziskave, iz katere je razvidno, da se je na lastno pest in z namenom nehati to posrečilo skoraj sedemdesetim

odstotkom odvisnih od droge, ki so sodelovali v raziskavi. S pomočjo strokovne obravnave je prenehalo devetnajst odstotkov, na lastno pest, a brez tega namena (v zaporu, kjer niso prišli do drog) pa šestnajstim odstotkom. Še vedno jih abstiniira približno tretjina iz vsake skupine.

Trautman (1994) trdi, da je najboljša metoda »naredi sam«. Navaja tudi ameriške raziskave, ki potrjujejo, da največ ljudi neha prav z lastnimi močmi.

Goode (*loc. cit.*) navaja podatek, da je po vrnitvi iz vojne v Vietnamu samo pet odstotkov vojakov, odvisnih od narkotikov, potrebovalo medicinsko-terapevtski program odvajanja.

Uživalec drog ali kdo iz njegovega odnosnega sistema, ki poišče pomoč zaradi težav povezanih z uživanjem drog, ima pravico, da so vsi člani odnosnega sistema obravnavani kot avtonomni posamezniki. Vstop v socialnodelavsko obravnavo naj članom odnosnega sistema omogoči ustvariti prostor in čas, v katerem bodo skozi medsebojno interakcijo postali pozorni drug na drugega kot soodgovornega za skupen življenjski projekt. Cilja te komunikacije sta medsebojno priznanje avtonomnosti in odgovornosti za svoje ravnanje pri vsakem članu odnosnega sistema in transparentnost medsebojnih odnosov – zahtev, pričakovanj, želja, investicij... Na podlagi transparentnosti lastnega položaja v odnosnem sistemu se člani sistema avtonomno odločajo za življenjski projekt. Vsi člani odnosnega sistema, ki se odločijo za skupno nadaljevanje, priznavajo drug drugemu odgovornost za življenje, vzajemno odgovornost člana in odnosnega sistema in skupno odgovornost za medsebojni odnos članov in odnosnega sistema (De Vries, Bouwkamp *loc. cit.*).

Odnosni sistem mora prav tako priznati posamezniku pravico, da zapusti skupni projekt. Kdor se odloči, da ne bo

⁶ Še tako »zadet« uživalec lahko do neke mere kontrolira svoja dejanja. O tem poročajo Power *et al.* (1995) v študiji primera *Deidre's Network*. V Deidrini »hiši«, v kateri je bilo omogočeno uživanje drog, je bilo eno od pravil, da uživalec, ki povzročajo nered, ne bodo omogočali uživanja drog. Konsenz ob sprejetju tega pravila je omogočil, da so s pomočjo izkušenejših uživalec drog tudi mlajši lahko v svoji »zadetosti« kontrolirali svoja ravnanja.

sodeloval v skupnem projektu, mora priznati odnosnemu sistemu pravico do reorganizacije in bo lahko potem samo še gostoval v njem, ne bo pa mogel biti njegov konstitutivni in upravljalni element.

Cilj socialnodelavske obravnave je torej zagotoviti razvidnost, transparentnost odnosne dinamike. Le na podlagi te razvidnosti je mogoča izbira vsakega člana odnosnega sistema o svojem nadaljnjem sodelovanju v življenjskem projektu. Socialno delo mora spoštovati izbiro, ki je izpeljana iz razvidnih osnov, in mora to zahtevati tudi od vseh članov odnosnega sistema. Odločitve o (ne)sodelovanju so lahko začasovne, učinkovito pa se lahko spremenijo samo ob konsenzu vseh članov odnosnega sistema.

Kot ugotavljata Herwig-Lempp in Stover (*loc. cit.*), moramo v socialnem delu obravnavati odločitev za uživanje drog ne le v povezavi s farmakološko močjo droge, temveč zlasti v zvezi z družbeno reakcijo na uživanje. Kriminalizacija, pristajanje na ilegalnost preskrbovanja in uživanja drog ter s tem povezano ogrožanje zdravja zaradi nalezljivih bolezni, stereotipna podoba uživalca drog, diskriminacija pri obravnavi v zdravstvu, socialnem varstvu in podobno, vse to so učinki družbene reakcije na uživanje drog. Družbena reakcija velikokrat proizvede socialno izobčenje, fizično in psihično propadanje uživalcev, kar se pogosto zamenjuje z učinki uživanja drog.

KONCEPT ABSTINENCE V SOCIALNEM DELU, KI AKCEPTIRA UŽIVANJE DROG

Korist socialnodelavske pomoči ocenjujemo z vidika koristi za posameznega in konkretnega uporabnika. Pristajati na stereotipno podobo uživalca pomeni diskriminirati ga v njegovi izvorni enkratnosti človeškega bitja. Kot je zapisal Aleister Crowley v *Dnevniku uživalca mamil*: »Pravzaprav je vsak človek konec koncev nenormalen, saj je edinstven.« Socialno delo mora dovoliti tej »nenormalnosti«, da se avtentično izrazi. Le tako se bo lahko prepoznala in si dovolila razmislek o

svojem ravnanju. Kategorična zahteva po popolni abstinenci s pozicije »Mi vemo kaj je zate najboljše« onemogoča srečanje med uživalcem droge, člani njegovega odnosnega sistema in socialnim delom kot mediacijsko dejavnostjo.

Lussi (1990) opredeljuje načelo instrumentalne definicije problema v sistemski metodiki socialnega dela. Definicija problema je instrument za ravnanje. Bistveni moment definicije problema v socialnem delu je povezovanje v dinamično celoto, če je le mogoče vseh, za reševanje problema pomembnih oseb, članov odnosnega sistema. Povezani so okoli skupnega dojemanja problema in skupnega koncepta rešitve. Avtentično sprejetje definicije problema člana odnosnega sistema pomeni, da je udeležen v rešitvi problema. Instrumentalna definicija problema predpostavlja aktiviranje realnih potencialov vseh v problemu udeleženih članov odnosnega sistema.

Osredotočanje na abstinenco pa je pripeljalo do »izgube realnosti« in zvečalo razdaljo med poklicnimi delavci in »strankami« ter s tem zaustavilo vse nujne oblike podpore (Herwig-Lempp, Stover *loc. cit.*). Strinjati se moramo z avtorjema, da o stvarnih in eksistencialnih potrebah uživalca droge ne vemo veliko. Eden od načinov, kako spoznati njihove potrebe, so prav oblike pomoči nizkega praga, ki so zastavljene brez posebnih terapevtskih ciljev. Skozi pragmatično pomoč pri preživljanju in preživetju lahko stopimo v prostor, kjer je omogočena komunikacija o tem, kaj je za uživalca drog in njegov odnosni sistem »realno«.

Model zmanjševanja škode (Springer 1995) je izdelana strategija dela z uživalci drog. Namen dela po tem modelu je logična in realna strategija zagotavljanja zdravja v skupnosti, s ciljem, rešiti življenje celi generaciji uživalcev drog, ki bi bila zbrisana z obličja zemlje v epidemiji aidsa. Osnovno načelo njihovega dela je, da abstinenca ne sme biti edini cilj pomoči uživalcem, ker bi s tem izključili velik del uživalcev, ki nočejo prenehati uživati. Abstinenca je mogoča kot končni cilj vrste dejanj za zmanjšanje

škode. O abstinenci se je mogoče pogovarjati šele na pobudo uživalca droge, po vzpostavitvi zaupnega odnosa z njim, ko se počuti varnega in sposobnega odločiti o sebi.

Skozi analizo prakse dela na ulici (*streetwork, outreach, free-lancer*) in drugih alternativnih strokovnih ravnanj sta Herwig-Lempp in Stover predlagala razvrstitev alternativne ponudbe dela z uživalci drog (bolj natančno, heroína) v tri skupine:

- oblike psihosocialne podpore, ki akceptirajo jemanje heroína,
- oblike pomoči, ki nadomeščajo drogo (substitucija),
- svetovanje, terapija in oblike življenja, ki so usmerjeni k abstinenci.

Najvišji⁷ cilj dela z uživalci je bila dosmrtna abstinenca drog. V delo z uživalci drog je prišla kot analogija večdesetletnim izkušnjam pri delu z ljudmi, odvisnimi od alkohola. Zaradi osebnih frustracij strokovnjakov, ki niso pristopali k problemom alkoholizma s fenomenološko-instrumentalno metodo definicije problema odnosnega sistema, se je zasidralo načelo, da je človek pripravljen opustiti zasvojenost šele tedaj, ko pade na eksistenčno dno. Pomoč, ki jo je izvajalo pokroviteljsko socialno delo, kakor ga imenujeta Herwig-Lempp in Stover, je bila sestavljena iz organiziranja pritiska na zasvojenca. V skladu s Glasserjevo kontrolno teorijo se je zasvojenčev nadzor nad življenjem še zmanjšal. Redki srečnejši, ki so »kapitulirali«, so se bolj ali manj uspešno »rehabilitirali«, ostali pa so preostanek nadzora nad svojim življenjem uporabili za okrepitev obrambnih mehanizmov, s katerim so preprečili, da bi ta nadzor popolnoma izgubili. Seveda tu ne gre za to, da so jo dobro odnesli tisti, ki so ravnali po nasvetih strokovnega delavca. Gre za vse tiste, ki jim je tak pokroviteljski način onemogočil varen prostor, v katerem bi lahko brez tveganja predelali svojo življensko dilemo. To tudi

ne pomeni, da pustimo človeka, ki s svojo zasvojenostjo uničuje bližnje, da v omamljenem stanju meditira: piti ali ne piti. Pomeni kratko malo to, da v skladu z instrumentalno definicijo problema pomagamo zadovoljiti potrebo po avtonomnosti vsem članom odnosnega sistema zasvojenca. Pomagamo jim pri postavljanju zase, pri aktualizaciji svojega življenja, zasvojencu pa vedno znova ponujamo možnost, da se priključi projektu reorganizacije svojega odnosnega sistema, ki ga ne bo več sprejemal v njegovi statični vlogi.

Teorija pritiska s trpljenjem in izključna usmeritev v abstinenco je posledica medicinskega diskurza (človek je zdrav ali bolan, vmesnega stanja ni), ki ga je socialno delo v svoji strokovni nediferenciranosti in nesamozavesti na začetku privzelo.

Socialno delo, ki akceptira uživanje droge, sestoji iz tega, da izvaja pomoč za samopomoč pri vsakdanjih eksistenčnih opravilih in spodbuja proces socialne integracije (Herwig-Lempp, Stover *loc. cit.*). Abstinenca ni nujni cilj. S tem izgublja uživanje drog svojo dramatičnost in vzpostavi se možnost za prepoznavanje in soočanje s stisko, ki se (če se) skriva za uživanjem droge.

Herwig-Lempp in Stover predlagata kopernikanski preobrat pri obravnavi zasvojenosti. Namesto soočenja z družbenim dnom, ki naj bi delovalo kot spodbuda za urejanje, predlagata zagotovitev socialnega in zdravstvenega minimuma, ki omogoča človeku normalno življenje in mu kaže, da se je vredno odpovedati mamilom ali omejiti porabo.

Substitucija droge, imenovane heroin, z drogo, imenovano metadon, ki ima tudi pri nas že svojo zgodovino, ponovno opozori na pomen sprejemanja posamezne droge v družbenem kontekstu. Skozi zgodovino je znano, da so droge z isto farmakološko sestavo učinkovale na uživalce iz različnih družbenih

⁷ Namerno ne uporabljam izraz končni, kajti končni cilj predpostavlja obstoj vmesnih ciljev, vmesnih korakov z uporabo droge, česar pa npr. klasična alkoholologija ne dovoljuje. Šele v zadnjih nekaj letih prodira med strokovne delavce na področju alkoholologije strokovno spoznanje, da recidiva ni katastrofa, temveč skoraj nujen korak v zorenju človeka, ki se spopada z odvisnostjo od alkohola.

kontekstov s povsem nasprotnim delovanjem. Marihuano in hašiš so uporabljali tako Džingis Kanovi vojaki kot hipiji v šestdesetih letih. Prvi so jo uporabljali za podžiganje besa in odločnosti, drugi za širitev miru in ljubezni. Podobno je z današnjimi drogami, kot so *crack*, amfetamini (*speed*) in *ecstasy*, ki v različnih družbenih kontekstih povzročajo različna ravnanja uživalcev (Kastelic 1995; prim. Power *et al.* 1995). Od metadona se tako danes morda tudi preveč pričakuje. Res je, da učinkuje daljši čas in ne povzroča evforije, ne omogoča pa sam po sebi socialne integracije, ne omogoča avtomatične izključitve iz ilegalnega trga, ne pelje nujno k spremembi življenjskega sloga in podobno.

Ima pa čudovito lastnost – je legalen, in to dejansko omogoči uživalcu, da spregovori o svojih stiskah brez strahu pred kriminalizacijo. Pri delu zlasti z nekaj mlajšimi uživalci se redno srečam s stavkom: »Ko sem začel jemati metadon, sem se šele zavedel, da sem odvisen, da moram redno jemati določeno substanco.«

Strah pred kriminalizacijo, socialna izobčenost, obupni poskusi, da bi vzpostavil kontrolo nad svojim življenjem z gojenjem subkulturnega sloga življenja, so onemogočali mlademu uživalcu vpogled v njegovo zasvojenost. In čeprav ni namen tega članka polemizirati o zamislih o legalizaciji uživanja drog, je vendarle treba opozoriti, da je londonska ministrska konferenca leta 1990 priznala nemoč pri zatiranju razpečevanja drog in podala smernice za nov pristop k tej problematiki. Poudarili so pomen preventivne dejavnosti in zmanjšanja škode, povezane z uživanjem drog. Domnevam, da bi dopuščanje uživanja drog, zlasti heroina, tistim, ki so od nje že »ekstenzno« odvisni, delovala tudi terapevtsko in preventivno. Terapevtsko v smislu že večkrat omenjenega varnega prostora, ki omogoča avtorefleksijo, preventivno pa v smeri demistifikacije kontrakulturnega uživanja prepovedane droge.

Abstinenca, vzdržnost od mamil, ne more postati merilo za učinkovitost ali

celo smiselnost socialnodelavskega ravnanja. Vsako ravnanje, ki ublaži stisko in poveča človekovo sposobnost reševanja svojih problemov, moramo šteti v skladu z instrumentalno metodo reševanja problemov za uspešno. Izhajati moramo iz modela krožne poti, v katerem se izmenjujejo potrošnja droge, abstinenca, odvajanje... Čas, preživet brez droge, bi morali podaljševati in tako zasvojenec omogočiti izoblikovanje vzorcev kontrole lastnega življenja in v primeru pripravljenosti tudi oblikovanje koncepta življenja, v katerem bi bili neodvisni od uporabe drog.

Za dosego čimvečje stopnje nadzora nad lastnim hotenjem in s tem nadzora nad lastnim življenjem je treba omogočiti čim večjo prožnost in diferenciranost oblik pomoči (Herwig-Lempp, Stover). Računati je treba namreč s tem, da je osebnost vsakega posameznega uživalca drog enkratna. Iz te enkratnosti izhaja nujnost raznolikih oblik odvajanja in s tem povezana nepredvidljivost odzivanja posameznika na pomoč.

Popolna vzdržnost od drog kot cilj socialnodelavskega ravnanja, ki akceptira uživanje drog, ni samo po sebi protisloven pojem. Izhaja iz stališča, da je uživalec droge sposoben vzeti usodo v svoje roke in začeti odvajanje tudi brez terapevtskega poseganja (Herwig-Lempp, Stover). To sposobnost moramo podpreti, s stvarnimi informacijami o odvajanju pa lahko pripomoremo k podaljševanju časa, ki ga uživalec droge preživi brez uporabe. Recidiv se nikakor ne sme dramtizirati. Je kratko malo korak naprej v proučevanju svojega odzivanja na drogo. Pozornost je treba usmerjati na odvajanje in ne na recidiv. Ko omogočamo samoproučevanje, v katerem so možne tudi trenutno napačne ocene, dajemo posamezniku občutek nadzora nad potekom odvajanja. Bolj ko bodo nadzorovali svoje ravnanje, večja je možnost, da se jim bo zdelo vredno prizadevati si za določen cilj. Idealni izzid odvajanja pa je lahko abstinenca.

Ker je človek v trenutkih odvajanja posebno občutljiv, je priporočljivo, da se

vključi v katero izmed samopomočnih skupin, katerih namen je pomoč pri vsakdanjih opravilih in prisotnost sočloveka v najbolj prelomnih trenutkih. V primeru, da se zazna posebnost katere od podskupin med uživalci drog, je treba oblikovati tej populaciji primeren pristop ter svetovalni in terapevtski program. Take skupine bi lahko bile npr. opredeljene po spolu ali kraju ali starosti. Ugotovljeno je, da so terapevtske skupnosti najprimernejše za mlajše uživalce, ki uživajo več različnih drog, metadonski program pa je primernejši za starejše uživalce (Goode *loc. cit.*).

Nujna prožnost in raznovrstnost ponudb pomoči je utemeljena tudi s spremembo v strukturi tistih, ki naj bi jih pomoč dosegla. Možnost, da so uživalci drog, v tem primeru heroina, nagovorjeni in doseženi, je od sedemdesetih let sem vidno upadla. Kultura heroina v sedemdesetih letih je bila vseskozi bolj homogena (džankijevska identiteta, *junkie* kot upornik), heroinska scena v osemdesetih letih pa je že veliko bolj heterogena: različna mamila, različen *image*...

PRAGMATIČNOST SOCIALNEGA DELA, KI AKCEPTIRA UŽIVANJE DROG

Cilj socialnega dela, ki akceptira uživanje drog, je zagotoviti uživalcu drog zadovoljevanje eksistenčnih potreb (spanje, zdrava prehrana, možnost skrbi za osebno higieno...) in hkrati neprikrito zavračati uživanje drog (Herwig-Lempp, Stover). S tem se uživanju drog odvzame dramatična razsežnost, ki se umešča v register nasprotovanja družbenemu redu. V težnji zoper zunanjo kontrolo nad svojim življenjem so izbrali drogo, ki jim je dala občutek lastne kontrole, oziroma, jim je omogočila, da izgube kontrole niso doživljali ogrožujoče. Ker je prepuščeno njihovi volji, kako hitro in kako globoko bo njihovo odvajanje, se lahko soočijo z družbeno realnostjo, ne da bi pri tem morali zastaviti še tisto malo kontrole nad lastnim življenjem. Akceptiranje uživanja drog kot ene od legitimnih pravic zmanjša visok položaj, ki ga ima to v hierarhiji

vrednot, izoblikovani med drugim na temelju prepoznavnosti, različnosti od drugih in upornosti do družbenega reda.

Neposredno pozivanje k določene-mu ravnanju zbuja v ljudeh strah pred izgubo kontrole nad lastnim življenjem. Še tako pameten nasvet povzroči v ljudeh občutek, da nimajo kontrole nad svojimi dejanji. Nelagodje ob tem, da bomo ravnali, kot si je zamislil nekdo drug, hitro izgine, če smo velikokrat doživeli sami sebe kot tiste, ki resnično kontrolirajo svoje ravnanje. Za uživalca drog je značilno, da je to v času uživanja drog čedalje redkeje doživel. Zato je pomembno, da ga podpremo v vsaki njegovi smiselni dejavnosti, pa čeprav ni najbolj učinkovita. Bolj ko bo abstinenca kot končni cilj izgubljala težo in pomen, prej bo lahko v določenih okoliščinah uživalec drog vzdržan. S postopno normalizacijo odnosov in pomoči v okviru določenega odnosnega sistema bo prevzemal kontrolo nad svojim življenjem. Ne bo več investiral energije v poskuse, da bi nadzoroval okolje, ker iz okolja ne bo prejemal ogrožujočih signalov. Energijo, ki mu bo s tem preostala, bo lahko vložil v samega sebe, v proces prevzemanja nadzora nad svojim življenjem. Kot avtonomen subjekt bo lahko naravnal svoje uživanje mamil glede na okoliščine (kot zapišeta Herwig-Lempp in Stover, se lahko potrošnja tudi poveča), na koncu pa se lahko odloči tudi za abstinenco, kar pa ni imperativ socialnodelavskega ravnanja.

Demistifikacija uživanja drog razvrednosti tudi recidiv, ki ga moramo imeti za včasih neizogibno vmesno postajo.

Težave, s katerimi se srečuje uživalec drog, ko želi prevzeti nadzor nad svojim življenjem, svojimi odločitvami, so tudi družbeno pogojene, saj je uživanje kriminalizirano in stigmatizirano. Socialno delo mora zagotoviti odprt, varen prostor za komuniciranje, v katerem bo stiska odnosnega sistema izrečena in v katerem se bo generiral proces njenega reševanja. To pa ni mogoče, če strokovni delavci vstopamo v ta prostor s predpostavko o kriminalnosti, nemoralnosti,

nesmiselnosti ravnanja, neodgovornosti in »bolnosti« uživalcev.

Mreža obstoječih ponudb pomoči za uživalce mamil je relativno raznovrstna. Kljub temu pa menijo, da tradicionalne oblike ponudbe pomoči »visokega praga« zajamejo samo 2-5% zasvojenцев (Herwig-Lempp, Stover *loc. cit.*). Zato so tako pomebni programe pomoči »nizkega praga«, paradigma zmanjševanja škode, »outreach« ali »streetwork« oblike pomoči in podobno. Žal so se bolj pragmatično usmerjeni programi morali razvijati zlasti zaradi strahu pred nenadzorovanim širjenjem aidsa in ne toliko zaradi relativne ekskluzivnosti ponudb pomoči »visokega praga«. Programi nizkega praga in »outreach« programi nujno predpostavljajo paradigmo akceptiranja uživanja drog, ki je predstavljena v članku. Brez takega pristopa je nemogoče vzpostaviti odnos zaupanja med strokovnim delavcem in uživalcem drog. S takim pristopom lahko strokovni delavec doseže tudi tiste uživalce, ki bodisi nočejo ali ne morejo sprejeti pomoči, ki zahteva popolno vzdržnost od drog. Strokovni delavec pa mora pri tem razpolagati tudi z normativno podlago za vključitev takih uživalcev med prejemnike socialnodelavske pomoči.

Ne bi želel, da bi kdo razumel članek kot zanikanje upravičenosti ponudb pomoči »visokega praga«. Namen članka ni razsojati o tem, ali je pomoč, ki

akceptira uživanje drog, boljša ali slabša od tradicionalnih oblik pomoči. Tradicionalne oblike pomoči so svojo legitimnost dokazale z uspešnimi primeri, oblike pomoči, ki akceptirajo uživanje drog, pa iščejo polje svojega delovanja pri tistih, ki se jih tradicionalni pomoči ni posrečilo doseči. Želel sem kratko malo opozoriti na tisto fenomenološko izhodišče v teoriji socialnega dela, ki se manifestira v instrumentalni definiciji problema. Odnosne stiske, katere simptom je lahko tudi uživanje mamil, ne moremo vstavljati v vnaprej pripravljene modele za reševanje problema. Akceptiranje uživanja drog nam omogoči ustvariti prostor za srečanje z avtentičnimi stiskami odnosnega sistema in organiziranje samopomoči pri reorganizaciji skupnega bivanja na temelju stvarnih možnosti odnosnega sistema.

Socialno delo, ki akceptira uživanje drog, je pragmatično. Izhaja iz optimizacije sprememb odnosnega sistema. Z odnosnim sistemom, katerega član uživa drogo, se ukvarja »tukaj in zdaj«. V odnosni strukturi in odnosni ekonomiji išče potencialne, ki lahko optimalno (nikakor ne idealno) razrešijo odnosno stisko, ki je povezana (tudi) z uživanjem drog. Smoter strokovnega dela tako ni enoznačno opredeljen z abstinenco, temveč je to samo ena od možnosti razrešitve problemske situacije. Končni smoter je opredeljen zgolj kot socialna vključenost.

Literatura

- P. BRAJŠA (1982), *Človek, spolnost, zakon*. Ljubljana: Delavska enotnost
- S. CAPLIN, S. WOODWARD, *Drugwatch. Just, say no!*
- J. FUCHS, P. DEGKWTZ (1995), Harm reduction in Europe: Trend, movement or change of paradigm? V: Selected Readings, *Harm Reduction: Theory and Practice*. New York: Lindesmith Center
- W. GLASSER (1994), *Kontrolna teorija ali kako vzpostaviti učinkovito kontrolo nad svojim življenjem*. Ljubljana: Taxus
- E. GOODE (1993), *Drugs in American Society*. ZDA: McGraw-Hill
- M. GOSSOP, M. GRANT (1992), *Zloupotreba sredstava odvisnosti: Prevenција i nadzor*. Zagreb: Školska knjiga

- J. HERWIG-LEMP, H. STOVER (1992): Socialno delo, ki akceptira uživanje mamil. *Iskanja*, 12 (Izd. Društvo defektologov Slovenije)
- M. JAVORNIK, M. ŠEBART (1992), Od alternative k alternativni srečnega konca... *Iskanja* 12 (Izd. Društvo defektologov Slovenije)
- A. KASTELIC (1995), Kako postane droga agresivna. *Viva*, 24
- D. LADEWIG, V. HOBI, H. DUBACHER, V. FAUST (1973), *Droge so med nami*. Ljubljana: Cankarjeva založba
- P. LUSSI (1990), Sistemski nauk o socialnem delu. *Socialno delo*, 1-3.
- POWER, JONES, KEARNS, WARD, PERERA (1995), Networks and coping strategies. V: Selected Readings, *Peer Support & User Education*. New York: Lindesmith Center
- E. SPRINGER, (1995), Harm reduction model. V: Selected Readings, *Harm reduction: Theory and Practice*. New York: Lindesmith Center
- B. STRITH (1993), *Normativi in standardi v socialnem varstvu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo
- F. TRAUTMAN (1994), Programi Drug-Aid na Nizozemskem. *Socialno delo* 33, 2
- S. DE VRIES, R. BOUWKAMP (1995), *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis

Vida Milošević-Arnold

REJNIŠTVO V INDIANI

UVOD

Rejništvo obstaja v vseh družbenih okoljih, odkar obstaja monogamna družina. V neformalne oblike nameščanja otrok iz revnih družin v tuje družine, bodisi za plačilo ali za pomoč pri delu, pa je v začetku tega stoletja začela posegati država, da bi zavarovala otroke.

Glede na to, da letos v Sloveniji praznujemo že sedemdeseto obletnico organiziranega rejništva, za katerega so se zavestno odločili naši predhodniki – strokovnjaki na področju otroškega varstva – in ga izbrali kot najustreznejšo obliko skrbi za otroke, ki iz različnih razlogov ne morejo živeti pri starših, je nedvomno primerno, da se ozremo tudi po svetu in primerjamo dosežke na tem področju pri nas in drugje. Pred nedavnim (aprila 1996) sem mesec dni preživela v Indianapolisu, v Indiani, ameriški državi Srednjega Zahoda, z namenom, da podrobneje spoznam organizacijo rejništva in vlogo socialnih delavcev na tem področju.

Nedvomno je, namreč, prav na področju rejništva najbolj vidna odgovornost strokovnih delavcev za nadaljnjo usodo klientov, otrok, katerih razvoj je v matični družini iz kakršnegakoli razloga ogrožen. Odločitev o izločitvi otroka iz matične družine ima tako za otroka kakor tudi za ves družinski sistem pomembne posledice. Nasprotna odločitev, da otrok ostane pri starših, pa je prav tako pogosto povezana z določenim tveganjem za otrokovno usodo.

Vsaka od možnih alternativnih rešitev mora biti sprejeta na temelju nedvoumni strokovnih argumentov in s pomočjo tistega neopredeljivega občutka socialnih in drugih strokovnih delavcev, ki izhaja iz njihove osebne naravnosti in jim »pravi«, kaj je v določenem primeru najboljše možna rešitev. Ravno vprašanja strokovne kompetentnosti, različnih intervencij, posameznih strokovnih korakov pri pomoči ogroženemu otroku in pogled socialnih delavcev na svojo strokovno vlogo pri delu na področju rejništva so bila v ospredju mojega zanimanja ob obisku v Indiani.

Nekatere vidike rejništva v Indiani bom prikazala s pomočjo primerjave te oblike skrbi za otroke in tega pomembnega področja socialnega dela s stanjem pri nas v Sloveniji. Presenetljivo je, kot bomo videli iz opisanega, časovno ujemanje določenih ukrepov na področju rejništva pa tudi sprejetih strokovnih rešitev.

RAZVOJ REJNIŠTVA V ZDA IN PRIMERJAVA A SLOVENIJO

Organizirano rejništvo ima v ZDA še daljšo tradicijo kot pri nas. Začelo se je že v petdesetih letih prejšnjega stoletja kot dejavnost dobrodelnega Društva za pomoč otrokom v mestu New York (*Children's Aid Society of New York City*), katerega ustanovitelj je bil Charles Loring Brace (1826-1890). Društvo se je soočalo s tisoči ogroženih otrok iz revnih družin,

med njimi mnogih brezdomcev, ki so tavalji po ulicah velemesta. Brace je bil prepričan, da je zanje edina rešitev preselitev na podeželje Srednjega in Daljnega Zahoda in njihova namestitvev v kmečke družine. V podeželskem okolju so bile temeljne potrebe otrok zadovoljene, hkrati pa so jih umaknili iz mestnega okolja. Upoštevati je treba, da druge oblike otroškega varstva takrat še niso bile razvite. Vsa ta prva rejništva so pomenila dokončno preselitev otrok v novo okolje, bila so torej dolgoročna, saj so bili otroci v teh družinah do osamosvojitve.

V obdobju po državljanski vojni (1865-1900), za katerega je značilna hitra industrializacija, ekonomski razcvet in množične migracije, so se razvili številni socialnovarstveni programi za varstvo otrok, vključno z nekaterimi specializiranimi institucionalnimi oblikami, pa tudi koncepti za moderno rejništvo. Vse te dejavnosti so nastajale v okviru neprofitnih dobrodelnih organizacij, saj je država na področje socialnega varstva posegla veliko pozneje.

Na Prvi konferenci Bele hiše o otrocih in mladini (1909) so sprejeli načela sodobnega rejništva: zgolj revščina ne more biti razlog za namestitev otroka v rejniško družino; rejništvo mora biti časovno omejeno in organizirano v okolju, iz katerega otrok izhaja; rejniki in rejenci se morajo čim bolj prilagoditi drug drugemu; rejniki morajo za svoje delo dobivati plačilo (rejnino). Zakon o socialni varnosti (*Social Security Act*) iz leta 1935 je dal tudi osnovo za uresničevanje teh načel, saj je zagotovil denarno pomoč revnim družinam z otroki in tudi plačevanje rejnin.

Kljub temu je neplačano rejništvo v praksi še dolgo obstajalo, deloma zaradi pozitivne motivacije rejniških družin, deloma pa zaradi pomoči rejencev pri kmečkem delu. Država je tako na račun rejnikov in rejencev prihranila veliko denarja (Galaway 1990: 14).

Tudi v Sloveniji ima rejništvo že kar dolgo zgodovino. Država in dobrodelne organizacije so se za to obliko varstva otrok začele zanimati in urejati ta

vprašanja v približno enakem časovnem obdobju kot v ZDA, namreč leta 1906. Takrat je časopis *Laibacher Zeitung* poročal o nameščanju otrok v tuje družine. Poročilo o tem je obravnaval tudi Prvi avstrijski kongres o otroškem varstvu.

V obdobju po prvi svetovni vojni je bilo veliko otrok brez staršev, zato je postalo poleg domskega varstva pomembna oblika skrbi za te otroke tudi rejništvo. Zato je jugoslovanski Zakon o zaščiti otrok iz leta 1922 uvedel institut rejništva, ki je bilo namenjeno zlasti sirotam in zapuščenim otrokom brez svojcev. Slabe gnotne razmere matične družine niso mogle biti razlog za namestitev otroka v rejniško družino. Za rejnike so po zakonu izbirali »poštene« družine, od katerih se je pričakovalo, da bodo otroku zagotovile potrebno varstvo in vzgojo. Določbe zakona so veljale le za tista rejniška razmerja, kjer je državni skrbstveni organ, ki je izdal odločbo o namestitvi otroka v rejniško družino, sklenil z rejniki posebno pogodbo in tudi nadziral potek rejništva. Državni skrbstveni organ je lahko naloge v zvezi z rejništvom zaupal tudi humanitarnim društvom (Zupančič 1973: 94-96).

Organizirano rejništvo se je pri nas začelo leta 1926. Mladinski oddelek takratnega Ministrstva za socialno politiko je ustanovil Dečji dispanzer in Dečji in materinski dom kraljice Marije. Otroški dispanzer in dobrodelno društvo sta se pozneje združila, tako da je nastal Zavod za zaščito mater in otrok.

Vendar pa je zavod kmalu postal pretesen za vse otroke, ki so potrebovali varstvo, zato so razvili prvo otroško kolonijo v Lukovici pri Domžalah. Ker se je rejništvo izkazalo kot uspešna oblika skrbi za otroke, je Zavod za zaščito matere in otroka postopoma razvil še več takih otroških kolonij (v Ljubljani, njeni okolici, na Polici pri Grosupljem, v Železnikih in pozneje še drugje). Zaradi dobre organizacije in sistematičnega spremljanja otrok v rejniških družinah v otroških kolonijah štejemo leto 1926 za začetek sodobnega rejništva pri nas. Te prve kolonije so zlasti v okolici Domžal in

Grosupljega ustvarile rejništvo kot tradicionalno družinsko dejavnost, ki se v teh okoljih vse do danes prenaša iz roda v rod.

Zanimivo je, da so že številne prejšnje generacije slovenskih strokovnih delavcev na področju otroškega varstva dajale prednost rejništvu pred domskim varstvom.

Danes je v ZDA okoli pol milijona rejencev, v Indiani pa jih je bilo konec leta 1994 3.011 (Indiana ima okoli 5 milijonov prebivalcev), predvidevanja za letošnje leto pa kažejo velik porast potreb po rejništvu, in sicer kar na 7.000 otrok (podatki *Indiana Family and Social Services Administration*, 1996).

V Sloveniji pa je danes po podatkih Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve v rejništvu 1.550 otrok.

ZAKONSKA UREDITEV REJNIŠTVA V ZDA (IN INDIANI)

Skrb za otroke in družino je v ZDA urejena z zveznim zakonom. Seveda lahko posamezne zvezne države sprejemajo dodatne predpise, s katerimi izboljšajo temeljne socialne pravice prebivalcev, vendar pa morajo zanje zagotoviti tudi ustrezne finančne vire. Zato je večina dodatnih programov zagotovljenih v okviru delovanja dobrodelnih organizacij, ki pa jih lahko država pooblasti tudi za opravljanje storitev, ki so po zakonu v njeni pristojnosti, kot je denimo rejništvo, posvojitve in podobno.

Rejništvo je bilo v ZDA po drugi svetovni vojni urejeno z novelo Zakona o socialni varnosti iz leta 1961, podrobneje pa z Zakonom o posvojitvah in otroškem varstvu iz leta 1980. Namen programa rejništva, v skladu z gornjim zakonom (poglavje IV-E), je zaščita in skrb za tiste otroke, ki so izločeni iz lastnih družin. Z rejništvom želijo onemogočiti izrabljanje in zanemarjanje otrok in zagotoviti ustrezna strokovna obravnava za tiste otroke, ki potrebujejo pomoč zunaj matične družine. Zakon zagotavlja plačevanje stroškov za vzdrževanje otroka (rejnino) in kritje stroškov zdravstvenega

varstva za otroke, katerih matične družine so upravičene do denarne pomoči za otroke.

Program je torej namenjen otrokom, za katere starši ne skrbijo primerno. Sodnik Mladinskega sodišča (*Juvenile Court*) mora ugotoviti, da:

a) je bilo storjeno vse, da bi se preprečila izločitev otroka iz družine, ali da je bil opravljen poskus ponovne vključitve otroka v matično družino in

b) je namestitev v rejništvo v interesu otroka.

Sodnik mora tudi potrditi otrokovo namestitev v rejništvo (prek agencij, ki imajo koncesijo za to dejavnost, ali pa neposredno v rejniške družine, ki imajo licenco za opravljanje rejniške funkcije), k sorodnikom ali v ustrezno institucijo.

Tukaj smo že pri dveh bistvenih razlikah pri ureditvi rejništva v Sloveniji in v ZDA oziroma Indiani. Odločitev o premestitvi otroka je tam v pristojnosti sodnika za mladoletnike, ki se pri tem lahko opira na predloge strokovnjakov, ne pa nujno. Socialni delavci, s katerimi sem se pogovarjala in jim predstavila našo ureditev, so vsi po vrsti dejali, da je naš sistem boljši, saj daje socialnim delavcem več pooblastil in moči. Seveda pa kompetence in moč, ki se kaj lahko sprevrže tudi v nemoč, povečajo tudi odgovornost socialnih delavcev. O tem, v kolikšni meri sodnik upošteva strokovna mnenja, si moji sogovorniki niso bili edini. Večina jih je trdila, da strokovna mnenja pomenijo osnovo za sodnikove odločitve, če so le dovolj utemeljena, nekateri pa z upoštevanjem predlogov ukrepov niso zadovoljni.

Druga pomembna razlika je v tem, da se v Indiani z rejništvom ne ukvarja le državna socialna služba na ravni okrajev (*county*), temveč tudi za to pooblaščen zasebne agencije. Država tem agencijam podeli koncesije, sodnik pa jim lahko zaupa otroka, če njihov program ustreza otrokovim specifičnim potrebam. Državna socialna služba tem agencijam storitve tudi plačuje v skladu s pogodbo.

V Indiani se z rejništvom, poleg drugih programov skrbi za ogrožene otroke,

ukvarjajo tri agencije: *Children's Bureau*, *Pleasant Run* in *Villages of Indiana*. V praksi te agencije skrbijo za otroke, ki potrebujejo zahtevnejšo, terapevtsko ali specializirano obliko rejništva, za rejništvo otrok brez posebnih potreb pa navadno poskrbi državna socialna služba.

Poznajo tri vrste rejništva, in sicer: redno rejništvo (*regular family foster care*), namenjeno otrokom brez posebnih potreb, terapevtsko ali specializirano rejništvo (*therapeutic family foster care*) in rejništvo za nujne primere (*emergency family foster care*). Tretja oblika je namenjena otrokom v času, ko so izločeni iz matične družine in še čakajo na sodniško odločitev o svoji nadaljnji usodi. Rejniške družine za nujne primere so še posebej preskušene in za svojo stalno pripravljenost tudi denarno stimulirane.

TERAPEVTSKO REJNIŠTVO

Glede na to, da te oblike rejništva pri nas ne poznamo (z izjemo projekta, ki je potekal pred nekaj leti, s katerim so nameravali v Sloveniji vpeljati specializirano obliko rejništva), jo bom tukaj na kratko predstavila.

Terapevtsko rejništvo se je razvilo po dveh poteh. Prva je peljala različnih oblikah rejništva – brezplačno rejništvo, namestitev otroka v rejniški družini kot ukrep države za zaščito otroka in rejništvo za težavne otroke. Druga pot je povezana z deinstitucionalizacijo na področju varstva otrok in mladostnikov z motnjami, ki se je začela v zgodnjih šestdesetih letih. Takrat so začele številne institucije za usposabljanje ali prevzgojo otrok in mladostnikov vpeljevati terapevtske rejniške družine kot dopolnitev ali alternativo celostni zavodski obravi.

Zakon o socialni varnosti iz leta 1961 je omogočil višje izdatke za otroke s posebnimi potrebami. Tako so lahko družine, ki so bile pripravljene in sposobne skrbeti za otroke s posebnimi potrebami in težavami, dobile k običajni rejnini še poseben dodatek. To možnost so strokovne službe otroškega varstva seveda upo-

rabile in tako so rejniki v zgodnjih sedemdesetih letih prejeli te dodatke kar za polovico rejencev (Galaway 1990: 10).

O pravem terapevtskem rejništvu lahko govorimo potem, ko so izoblikovali in izpeljali sistematične izobraževalne programe za rejnike pred sprejemom otroka in tudi v času bivanja rejenca v njihovi družini. Tako so rejniki dejansko partnerji socialnim delavcem in staršem v skrbi za otroka.

Bistvene značilnosti terapevtskega rejništva so naslednje:

a) pomoč otroku se zagotavlja v družini na domu rejnikov,

b) rejniki so izbrani in usposobljeni za pomoč otrokom in mladostnikom s posebnimi potrebami, ki izvirajo bodisi iz čustvenih, vedenjskih ali razvojnih motenj, bodisi iz posebnih zdravstvenih ali kulturnih potreb,

c) strokovnjaki obravnavajo omejeno število rejencev in rejnikom zagotavljajo vso potrebno oporo, nasvete in redni strokovni nadzor,

č) rejniki prejema plačilo, ki bistveno presega običajno rejnino,

d) specializirane programe rejništev vodijo bodisi posebne službe, ki so se specializirale za to dejavnost, ali pa posebne enote v okviru obstoječih služb.

To vrsto rejništva lahko opredelimo takole: terapevtsko (ali specializirano) rejništvo je program, s katerim za otroke in mladostnike iz zelo neurejenih družinskih razmer uredijo namestitev v izbranih rejniških družinah, ki so za to posebej usposobljene in imajo zagotovljeno strokovno pomoč in nadzor ob soočanju z vedenjskimi problemi otroka (Galaway 1990: 15).

Rejništvo najstnikov (od 13 do 20 let) v praksi že zaradi težavnega razvojnega obdobja štejejo med terapevtska rejništva.

POSTOPEK NAMESTITVE OTROKA V REJNIŠTVO

Denimo, da v šoli opazijo, da je z otrokom nekaj narobe. Šola je dolžna to takoj sporočiti pristojni službi za zaščito otrok (*Child Protective Services*), ki je sestavni

del Oddelka za socialno varstvo in deluje znotraj njegove službe za pomoč družini in otrokom. Če vodja primera (*case-manager*) iz te službe, ki opravi vse poizvedbe o konkretnem primeru, presodi, da je otrok v matični družini ogrožen, ga začasno namestijo bodisi v otroški dom (*Childrens' Guardian Home*) ali pa v rejniško družino za nujne primere, kjer potem otrok počaka na odločitev sodnika o ukrepu za njegovo varstvo in vzgojo.

Otroke, ki so starejši od dvanajst let, na sodišču zastopajo posebni zagovorniki (*child's advocate*), ki poskušajo uveljaviti njihove želje. Ti zagovorniki so prav tako zaposleni na oddelkih za socialno varstvo – v službi za pomoč družini in otroku. Delavec, ki je odgovoren za otroka (imenujejo ga *case-worker* ali *case-manager* in ni nujno socialni delavec), zbere o primeru vse potrebne podatke in skliče konferenco o primeru (*case conference*), na kateri sodelujejo vsi, ki so povezani s primerom: vodja primera, njegov supervizor, strokovna skupina za permanentne namestitve (3 vodje primerov in njihovi supervizorji), otrokovi starši ali rejniki (tisti, ki trenutno skrbijo za otroka in poznajo njegove potrebe). Na tem sestanku skupina izoblikuje predlog najustrežnejšega ukrepa, ki ga posreduje sodišču. Odločitve, kot smo že rekli, sprejema sodnik, največ vpliva nanje pa ima vodja primera.

Seveda je vprašanje, zakaj je *case-worker* le izjemoma socialni delavec. Odgovor je verjetno v tem, da je delo v državnih službah, v primerjavi z neprofitnimi organizacijami, manj ugledno in slabše plačano, poleg tega pa so delavci neprimerno bolj obremenjeni kot v zasebnih socialnih agencijah. Do letošnjega leta je zanje veljal normativ 70 primerov letno, sedaj so ga znižali na 35, kar pa še vedno ni primerljivo z zasebnimi agencijami, kjer velja normativ od 12 do 18 primerov letno.

Če na tem področju dela socialni delavec, je to praviloma tisti, ki ima nižjo stopnjo strokovne izobrazbe, torej »le« visokošolsko, ne pa tudi magisterija iz socialnega dela.

Sodelovala sem na tiskem sestanku vodij primerov Službe za rejništvo v okviru Odseka za pomoč družini in otrokom Oddelka za socialno varstvo Marion County v Indianopolisu, kjer je bila edina socialna delavka vodja oddelka (hkrati tudi supervizorka ostalim). Vsaka od petih delavk (dve sta bili tisti dan odsotni) je predstavila po en primer, kjer je želela dobiti nasvet ali pa potrditev vodje (komuniciranje je potekalo le vertikalno). Razpravljale so predvsem o primerih, kjer je šlo za utemeljevanje potrebe po denarnih izdatkih (podaljšanje rejništva, denarna pomoč družini ob vrnitvi otroka in podobno). Dobila sem vtis, da vse obravnave v državni socialni službi za pomoč družini potekajo bolj formalno in da je dejanska skrb za otroka prepuščena zasebnim agencijam, ki zagotavljajo rejništvo. Sprašujem se le, kako se to odraža na življenju otrok v rejništvu, ki ga zagotavlja sama državna služba. Sicer pa je 15-letni rejenec Jimmy, eden mojih sogovornikov, izjavil, da je delavka, ki je zanj odgovorna na državni ravni, »lena« in »nezainteresirana za njegovo življenje«!

Sodišče za mladoletnike po obravnavi, na kateri sodelujejo vsi, ki so bili vključeni v predhodni postopek, odloči o tem, ali se bo otrok vrnil k staršem ali pa se bo zanj zagotovilo varstvo izven matične družine. V primeru odločitve, da se otroka začasno ali stalno izloči iz matične družine, so možnosti namestitev v otroški dom, stanovanjsko skupino ali rejniško družino, ali pa posvojitve. Posvojitve se prav tako kot pri nas dokončno uredi šele po (polletnem) poskusnem obdobju; dotlej je otrok pri bodočih posvojiteljih dejansko v rejništvu.

Otroka, ki ima določene motnje ali težave, sodišče najpogosteje zaupa eni od treh zgoraj navedenih zasebnih agencij, ki se ukvarjajo z zaščito otrok na podlagi koncesije. Nekatere od teh agencij prevzamejo tudi vse delo z otrokovo matično družino, druge pa le delo z rejenci in rejniškimi družinami. Opredelitev nalog posameznih služb, ki so vključene v pomoč otroku in matični družini, zadolžitev rejnikov in roditeljev, včasih pa tudi

otroka (če je starejši od 14 let), opravijo v pisni obliki kot načrt primera (*case plan*) na sodišču. Vodja primera mora vsake tri mesece poročati sodniku, ki ponovno presodi pravilnost prvotne odločitve. Vsake pol leta pa sodišče preverja načrt primera, ki se ga po potrebi dopolni ali spremeni. Sprejeti ukrep se spremeni, če se prejšnji iz kakršnega koli razloga pokaže neučinkovit.

Če se starši ne držijo dogovora, se sproži postopek za odvzem otroka ali za odvzem roditeljskih pravic. Ti postopki so, v primerjavi s stanjem pri nas, dokaj kratki (do šest mesecev). Zakon je nedvomno strožji, in roditeljske pravice avtomatično ugasnejo že, če je otrok leto in pol v rejništvu in starši kljub strokovni pomoči niso zagotovili možnosti, da bi se varno vrnil domov.

Za rejence, ki iz matičnih družin odhajajo v samostojno življenje, so socialni delavci razvili posebne programe priprav na osamosvojitve, da jim tako pomagajo prebroditi morebitne težave ob prehodu iz rejniške družine.

NAČELA NA PODROČJU REJNIŠTVA

To, kar je v ZDA dobro in bi nedvomno kazalo posnemati, je način oblikovanja politike na tem področju in sprejemanja oziroma spreminjanja zakonodaje. Tako ekspertne skupine opravijo ustrezne raziskave, ocenijo dotedanjo prakso in na tej osnovi izdelajo predloge za nove zakonske rešitve. Strokovnjaki imajo tako prek raziskovalnih projektov (ki jih navadno naroči in financira država) in evalvacije praktičnih izkušenj priložnost vnašati nove ideje v prakso in neposredno vplivati na oblikovanje razmerij v zapletenem sistemu rejence-rejniko-matična družina-strokovna služba.

Do pomembnih regulativnih in konceptualnih sprememb na področju rejništva v letu 1961, ki so omogočile bolj organizirano, sistematično vodeno in kvalitetnejše rejništvo in je pripeljalo tudi do terapevtskega rejništva, je prišlo na osnovi raziskave, ki je opozorila na tisoče izgubljenih otrok, ki so jih socialne

službe namestile v rejniške družine na območju drugih zveznih držav in sčasoma nanje — pozabile! Ugotavljali so tudi številne premestitve otrok iz ene rejniške družine v drugo in iz rejniških družin v zavode. Takrat so strokovnjaki s področja socialnega dela opozorili tudi na kadrovsko pomanjkljivost državne socialne službe, na nizke rejnine in druge pomanjkljivosti, ki so ovirali boljšo skrb za otroke v rejništvu.

Načelo, ki se je izoblikovalo na podlagi ugotovitev iz prakse in je usmerjalo tudi še pripravljavce poznejše zakonodaje na tem področju, je bilo načrtovanje trajne namestitve za otroke, ki ne morejo živeti v lastnih družinah. To načelo in z njim usklajeno zakonsko določilo (ki v Indiji velja šele dve leti) pomeni, da je lahko otrok v rejništvu le 18 mesecev, nato pa lahko staršem avtomatično odvzamejo roditeljske pravice in otrok lahko gre v posvojitve.

Nadaljnje raziskave rejništva na zvezni, pa tudi na državni ravni, ki so bile podlaga za poznejšo zakonodajo na tem področju (Zakon o posvojitvah in Zakon o otroškem varstvu, oba iz leta 1980) so opozorile, da je odločitev za izločitev otroka iz matične družine pogosto premalo pretehtana in da ni storjeno dovolj za njegovo vrnitev k staršem. Veljavna zakonodaja temelji na načelu ohranitve družine in njene ponovne združitve (*family preservation, family reunification*). Tukaj gre za zelo intenzivno in vnaprej načrtovano delo z matično družino in vključitev staršev v proces pomoči otroku, ki poteka v obliki ustreznih terapij, rednih obiskov socialnih delavcev na domu, rednih, a kontroliranih obiskov otroka pri starših, če živi izven doma, in podobno. Cilj tega dela je obdržati družino skupaj in zagotoviti vsakemu članu ustrezno strokovno pomoč. Zelo razviti in razširjeni so programi za starševstvo, s katerimi učijo starše opravljati to nalogo in konstruktivno razreševati konflikte v družinski skupini.

Ne glede na to, da se je to načelo izoblikovalo na osnovi ekonomskih pokazateljev, torej prevelike porabe na

področju rejništva, je njegova ideja v bistvu v korist otroka, saj ima vsak otrok pravico živeti v družini, najprej seveda v svoji lastni. V praksi pa to načelo pomeni bolj poglobljeno obravnavo razmer v otrokovi družini in načrtno delo s celostnim družinskim sistemom, da se člani družinske skupine naučijo živeti skupaj in usklajevati svoje družinske vloge.

V kontekst tega načela sodi tudi zakonska zahteva in iz nje izhajajoča zavestna strokovna odločitev, da v primeru potrebe po izločitvi otroka iz matične družine najprej poiščejo rejnike med sorodniki. Tudi na ta način se ohranja in utrjuje socialna mreža, ki jo ima otrok s svojci.

V praksi pa socialni delavci upoštevajo še eno načelo, namreč tega, da rejence nameščajo v družine, ki so jim kulturno blizu. To pomeni, da poskušajo otroke nameščati v družine, ki pripadajo isti rasni skupini kot otrok, saj je rasa sinonim za kulturo. Za različne rase, ki živijo v ZDA, namreč ne moremo trditi, da živijo skupaj, lažje bi rekli, da bivajo nekako vzporedno in se tolerirajo, ali natančneje, belci kolikor toliko tolerirajo pripadnike ostalih ras. Tudi statistiko vodijo glede na rasno pripadnost obravnavanih primerov.

Kot smo že omenili, je zakonodaja v šestdesetih letih omogočila kvalitetnejši razvoj rejništva, vključitev številnih neprofitnih organizacij v to dejavnost in seveda velikansko povečanje sredstev za otroke v rejništvu. Ne glede na to pa socialni delavci še vedno tožijo, da imajo na razpolago premalo kvalitetnih rejniških družin.

DELO Z REJNIŠKIMI DRUŽINAMI

Omenili smo že, da je delo strokovnih delavcev (tukaj mislimo tiste v službah neprofitnih organizacij) z rejniki poglobljeno in načrtno. Čeprav socialni delavci pravijo, da jim rejniških družin primanjkuje, pred namestitvijo otroka vanje vseeno dodobra pretehtajo, ali so za to primerne (imajo pa seveda na razpolago še številne druge možnosti, kot smo že

navedli). Pred sprejemom otroka morajo bodoči rejniki tudi na 20-urno usposabljanje za rejniške družine, ki ga plača država. Vsebina tega usposabljanja je namenjena zlasti spoznavanju samega sebe, osebni rasti in spoznavanju mehanizmov za reševanje konfliktov.

V času skrbi za rejenca imajo rejniki letno še po 12 ur usposabljanja za svojo vlogo. Poleg tega pa imajo rejniki, ki se ukvarjajo s terapevtskim rejništvom, zagotovljen stik s socialnim delavcem ob vsakem času, podnevi in ponoči, kadar se za to pokaže potreba. Po programu mora socialni delavec enkrat tedensko vzpostaviti stik z rejniško družino (če ni posebnosti, opravi to po telefonu), vsaka dva tedna pa družino obišče na domu. Ob tako intenzivnem sodelovanju se lahko med rejniki in socialnimi delavci dejansko razvije medsebojno spoštovanje in poseben partnerski odnos, ki omogoča, da otroka skladno usmerjajo.

Vsi rejniki, s katerimi sem se pogovarjala, sprejemajo socialne delavce kot sodelavce v procesu pomoči otroku. Nanje se obračajo vedno, kadar potrebujejo strokovni nasvet ali oporo zaradi vzgojnih težav z rejencem.

FINANCIRANJE REJNIŠTVA

Rejnine se zagotavljajo deloma iz zveznega proračuna in deloma iz sredstev krajevno pristojnih okrajev. Višina rejnine je določena po dnevih, odvisno od otrokove starosti in njegovih specifičnih potreb, je pa neprimerno višja za otroke v terapevtskem rejništvu. Pa si oglejmo še mesečne vsote:

Redno rejništvo	starost	Terapevtsko rejništvo
13,15 \$	0-4 leta	+ 100,60 \$
15,40 \$	5-11 let	+ 200,00 \$
17,25 \$	nad 12 let	+ 300,00 \$

Rejniške družine, ki so stalno pripravljene sprejemati otroke, tudi za krajšo dobo, dobivajo samo za pripravljenost

17,25 dolarjev dnevno, za otroka pa še pripadajočo rejnino.

Že na prvi pogled vidimo, da so rejniške družine v Indiani za svoje delo kar primerno nagrajene. Če vzamemo za primer rejnico, ki ima v oskrbi najstnika z vedenjskimi težavami, in gre pri tem za terapevtsko rejništvo, dobiva mesečno po 817,50 dolarjev (111.180 tolarjev). Primerjali raje ne bomo, navedemo naj le še, da lahko rejniška družina zahteva še poseben dodatek za otrokova oblačila in obutev.

Kolikor sem lahko spoznala med razmeroma kratkim obiskom, lahko rečem, da tudi v ZDA socialno varstvo in socialno delo ne sodita ravno med ugledne in dobro plačane dejavnosti oziroma stroke. V primerjavi s stanjem pri nas pa moram poudariti nekatere značilnosti, ki izstopajo in dajejo vsem udeležencem v procesu rejništva bistveno ugodnejše možnosti. To so:

a) Socialno varstvo je že dolgo zelo razvejeno in neprofitni sektor neovomno ponuja klientom in državni socialni službi veliko alternativnih možnosti. Po drugi strani pa ravno bogata ponudba izven javnega sektorja v nekem smislu hromi njeno delovanje, tako da socialna služba v državni upravi deluje kot nekakšen socialni urad.

b) Socialno delo je že visoko profesionalizirano in je razvilo precizne

strokovne korake za različna področja delovanja, torej tudi pri rejništvu, in jih primerno poimenuje (razvit strokovni jezik!). Sem sodi tudi razvita raziskovalna dejavnost na področju socialnega dela, katere rezultate zakonodajalec tudi upošteva. Naj omenim še bogato strokovno literaturo, ki nastaja na podlagi raziskovanja in evalviranja prakse. Nedvomno so tudi idealni normativi dosežek profesionaliziranosti in dobre organiziranosti socialnih delavcev.

c) Med številnimi službami, institucijami in posameznimi strokovnjaki poteka dobra koordinacija, ki po eni strani zahteva visoko raven profesionalnosti, po drugi pa tudi razvito in dosegljivo tehnologijo, ki omogoča neovirano komuniciranje (telefonski odzivniki, računalniška mreža, pagerji, telefaksi in podobno).

d) Glede na plače strokovnih delavcev in višino rejnin lahko ugotovimo, da je delo vseh udeležencev na področju rejništva cenjeno, kar tudi daje podlago za dobre dosežke v pomoči otrokom in njihovim matičnim družinam.

Določene dosežke bi nedvomno kazalo posnemati, nikakor pa ne moremo sprejeti vseh rešitev. Nedvomno pa lahko začnemo v Sloveniji brez posebnih težav postopoma vpeljevati posamezne strokovne korake pri delu z rejenci, rejniškimi in matičnimi družinami.

Literatura

Encyclopedia of Social Work (1965). New York: NASW.

B. GALAWAY (1990), *The Place of Special Foster Family Care in a System of Child Welfare Services. V: International Perspectives on Specialist Foster Family Care*. Saint Paul: Human Service Association.

Foster Care (1996). Indianapolis: Indiana Family and Social Services Administration.

V. MILOŠEVIČ (1982), *Rejništvo v Sloveniji*. Raziskovalno poročilo. Ljubljana: Višja šola za socialne delavce.

K. ZUPANČIČ (1973), *Pravni aspekti rejništva*. Doktorska disertacija. Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani.

Franc Udovič

ODMERJANJE PREŽIVNINE Z DOGOVARJANJEM

Naš Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih določa vzajemno dolžnost preživljanja med starši in otroci, pod posebnimi pogoji pa tudi med otrokom in zakoncem njegovega roditelja. Preživnina pripada tudi nepreskrbljenemu zakoncu, ki nima sredstev za življenje in je nesposoben za delo ali je nezaposlen in se ne more zaposliti. Preživnina se odmeri s sodbo sodišča ali dogovorom med zavezancem in upravičencem pri pristojnem centru za socialno delo.

Omenjeni zakon sicer v svojih členih dokaj podrobno določa pogoje in elemente pri odmerjanju preživnine, vendar pa v praksi strokovni delavci nimajo na razpolago dovolj objektivnih podatkov (npr.: o honorarjih, dohodkih iz sive ekonomije, čistem dohodku obrtnikov itd.), da bi lahko odmerili ustrezno (pravično) preživnino. Zato se določanje preživnine največkrat odvija po principu barantanja, ki se naslanja na približne pokazatelje (najvišja, povprečna in najnižja določena preživnina) v določenem družbenem sloju.

Drugačne možnosti se nam odpirajo pri odmerjanju preživnine v procesu mediacije (posredovanja). Osnova tega procesa je odprtost in dostopnost informacij za oba partnerja (zavezanca in upravičenca). To pomeni, da se že pred vključitvijo v proces mediacije oba zavežeta, da bosta v samem procesu razgrnila svojo življenjsko situacijo in v *fair* pogajanjih zastopala svoje interese ob upoštevanju partnerjevih. Tu gre za sodelovanje s

ciljem, da najdeta tako rešitev (višino preživnine), v kateri bodo pravično zastopani interesi obeh. Tak samoodgovorni način dogovarjanja jima omogoča, da ohranita dostojanstvo in oblikujeta medsebojno komunikacijo v korist skupnih otrok.

Pri dogovarjanju o višini preživnine se v mediaciji upoštevajo življenjske potrebe otroka in obeh staršev. Cilj vseh razgovorov v zvezi s preživnino je zbiranje podatkov o dohodkih in življenjskih potrebah družinskih članov, da bi lahko razčistili naslednja vprašanja:

1. Kakšen dohodek ima posamezni partner?
2. Koliko denarja potrebuje vsak partner, da bi po ločitvi lahko živel?
3. Koliko preživnine je potrebno plačati za otroke?
4. Kako se lahko izpolni vrzel (deficit) med tem, koliko dohodka ima vsak partner in koliko potrebuje za svoje preživljanje?

Zadnje vprašanje se zelo razlikuje od vprašanj, ki se pogosto postavljajo v pravnih postopkih (»Koliko moram največ dati?« ali »Koliko lahko največ iztožim?«). Taka vprašanja utrjujejo nasprotno pozicije partnerjev in ju usmerjajo v boj.

V mediaciji se partnerja dogovarjata o preživnini v sklopu načrtovanja gospodinjstev obeh partnerjev po ločitvi in je zajeta njuna celostna finančna in materialna situacija. Zato se ne zgodi, da bi bila odmerjena in naložena preživnina

zavezancu, ne da bi se predhodno ugotovilo, ali bo lahko zavezanec s preostaliimi finančnimi sredstvi normalno živel. V mediaciji so sprejemljive le rešitve, ki omogočajo staršem in otrokom, da lahko po ločitvi normalno živijo. To dejstvo daje partnerjem občutek varnosti in gotovosti, ki je potreben, da so pripravljeni odkriti dejanske podatke o svoji življenjski situaciji.

KAKŠEN DOHODEK IMA PARTNER?

Za ugotavljanje dohodka prejmeta partnerja ustrezne obrazce (gl. priloge 1, 2, 3), kjer lahko navedeta vse svoje prihodke in odtegljaje. Dejanski dohodek dobimo iz razlike med bruto dohodkom in vsemi odtegljaji.

Obrazce izpolnita partnerja doma in jih prineseta na naslednji sestanek. Prosimo ju, da prineseta tudi davčne napovedi in druga dokazila, s katerimi lahko dokumentirata svoje navedbe o dohodku. Prvo vprašanje mediatorja je, ali sta prinesla izpolnjene obrazce. Če nista, mora mediator raziskati vzroke, jih s partnerjema razčistiti ter jima ponuditi pomoč pri izpolnjevanju, če jo potrebujeta.

KOLIKO DENARJA POTREBUJE VSAK PARTNER, DA BI LAHKO PO LOČITVI PREŽIVEL?

Da bi lahko ugotovili življenjske potrebe partnerjev in njunih otrok, morata izpolniti obrazce za zajemanje izdatkov (gl. prilogi 4, 5). Ti obrazci vsebujejo vse pomembnejše izdatke, ki nastajajo v vsakdanjem življenju. Pri tem razlikujemo med

- nespremenljivimi izdatki in
- spremenljivimi, ki jih lahko skrbimo ali celo opustimo.

Tem je priložen še obrazec za načrtovanje gospodinjstva (priloga 6), v katerega partnerja vneseta svoj dejanski dohodek in seštevke izdatkov po posameznih stroškovnih področjih. Iz razlike med dohodkom in vsemi izdatki pa se ugotovi suficit ali deficit danega gospodinjstva.

Včasih kdo iz taktičnih razlogov ne izpolni obrazca za ugotavljanje potreb

gospodinjstva. Mož npr. reče: »Tega obrazca nisem izpolnil, ker mislim, da ni potrebno,« se obrne k ženi in doda: »Ti mi samo povej, koliko potrebuješ, pa bom videl, če to zmorem.« Če bi se preživnina določila na tak način, bi žena izgubila vsakršen vpliv in ne bi imela več nadzora nad primernostjo preživnine. Da bi ohranil nadzor nad procesom, mora mediator v takem primeru vztrajati, da oba partnerja izpolnita obrazce. Moža lahko pridobi k sodelovanju s tem, da pokaže na njegove interese in poudari, da lahko pride do smiselnih odločitev le, če so obema partnerjema znani vsi podatki. Reče lahko npr.: »Ne morem dopustiti, da ne bi izpolnili obrazca, ker ne bi bilo *fair* do vaše žene, če ne bi dobila vseh pomembnih informacij. Seveda pa tudi do vas ne bi bilo pošteno, če bi pristali na preživnino, ne da bi poznali svoje dejanske potrebe. Zgodilo bi se lahko, da bi plačevali več, kot bi bilo treba glede na vaše zmožnosti. Zato ne bom dopustil, da pride do odločitve, preden ne bosta oba poznala vseh dejstev. Le tako bosta lahko oba zavarovala vsak svoje interese« (Hynes, Link, Mecke 1993).

Če bi mož še naprej vztrajal, da ne bo izpolnil obrazca, mora mediator prekiniti mediacijo, sicer bi potekala v interesu samo ene osebe.

Včasih klient ne izpolni obrazca, ker ne sprejema ločitve. To argumentira s tem, da si ločitve finančno ne more privoščiti. Mediator lahko ob tem pripomni, da ima veliko klientov enake bojazni, vendar moramo najprej poznati konkretne številke, če hočemo o tem soditi.

KOLIKO PREŽIVNINE JE TREBA PLAČATI ZA OTROKE?

Seveda ostaja tudi po ločitvi obveznost obeh staršev, da skrbita za svoje otroke. Ta skrb se lahko kaže z redno nego in vzgojo otrok ali s plačevanjem preživnine. Vodilo pri dogovarjanju o višini preživnine so dejanske potrebe otrok (otrokom naj se po ločitvi staršev ne bi znižal življenjski standard) in seveda

finančne zmožnosti staršev. Dejanske potrebe otrok in zmožnosti staršev se v mediaciji ugotavljajo na podlagi realnih pokazateljev, ki jih registriramo z omenjenimi obrazci (priloge). Drugod po svetu imajo na razpolago posebne tabele, ki določajo višino preživnine za posamezne starostne skupine otrok (Nemci imajo düsseldorfsko tabelo, ki jo od časa do časa spremenijo v skladu s spremembo življenjskih okoliščin). Nam za zdaj ostaja le možnost, da starša sama sestavita listo otrokovih potreb in se nato v pogajanjih odločata o tem, kakšen življenjski standard bosta v prihodnje zagotavljala otroku. Naslednja faza pogajanja je dogovarjanje o tem, v kakšnih deležih bosta prispevala k preživljanju otroka in ali bosta pri tem upoštevala dodatno delo, ki ga opravi tisti izmed staršev, ki živi z otrokom, ali ne.

Pri odmerjanju preživnine z dogovarjanjem v procesu mediacije, kjer so upoštewane realne življenjske razmere staršev in otrok, se tudi otroški dodatek pri izračunih enakovredno deli na oba starša.

Primer

Gospa in gospod Ačko imata sina, starega pet let, ki živi z materjo. Oče ima mesečni neto dohodek 43.000 SIT. Dogovorjena je bila preživnina za sina v višini 16.000 SIT. Mati prejema za sina otroški dodatek 6.000 SIT. Polovica tega dodatka pripada očetu (3.000 SIT), zato plačuje za sina le razliko, 13.000 SIT.

Ti izračuni veljajo seveda le za primer, da eden od staršev prevzame vso nego in oskrbo otroka, drugi pa plačuje preživnino. Če pa se starša enakovredno vključujeta v nego in oskrbo otroka, se je treba bolj obsežno pogajati o finančnih prispevkih obeh staršev.

KONKRETEN POSTOPEK PRI UGOTAVLJANJU ŽIVLJENJSKIH POTREB

Ko so rešene vse težave z izpolnjevanjem obrazcev, vzame mediator obrazce in pri tem pazi, da vsak partner da drugemu kopijo svojega obrazca. Da bi mediator ustvaril solidno bazo podatkov za oba

partnerja, na podlagi katere se bosta lahko realno odločala, izpelje enega za drugim naslednje korake:

a) zbere podatke obeh partnerjev,

b) podatke preveri in

c) jih prepíše na demo-blok, da jih lahko oba vidita.

Mediator zbira podatke tako, da gre od točke do točke pri obeh partnerjih. Pri tem se obrača izmenoma k obema. Tako lahko npr. najprej vpraša ženo in nato moža o stroških za stanovanje. Potem pa se obrne najprej k možu in nato k ženi ter poizve o stroških za elektriko, vodo itn. Na ta način ostaneta oba partnerja vključena v proces.

Če bi mediator najprej razpravljal o vseh stroških z enim partnerjem, bi drugi zgolj dajal pripombe k navedbam prvega. Če pa je na enak način vključen in mediator vprašuje tudi po njegovih podatkih, prihaja izmenoma v vlogo poslušalca in vprašanega.

Mediator preveri vsak podatek na podlagi dokazil. Če se mu zdi kakšen znesek nenavaden, se pogovori s to osebo, kako je prišla do njega. Preverjene podatke prenese mediator na demo-blok, na katerem je pred tem pripravil skrajšano obliko obrazca za načrtovanje gospodinjstva (priloga 6).

Pri tem ko mediator obravnava izdatke točko za točko in jih preverja, ustvarja skupno bazo podatkov, ki jih dokumentira na demo-bloku. Tako največkrat oba partnerja dobita informacije, ki jih prej nista poznala, kar krepi pozicije obeh.

Če sta partnerja o kakšni navedbi različnega mnenja, mediator vztraja pri dokazilu. Dokazilo je lahko izvleček bančnega računa, račun, izračun izdatkov s kreditno kartico itn. Sporne podatke lahko na demo-bloku posebej označimo z zvezdico in tako nakažemo potrebo po dodatnih dokazilih. Na naslednjem sestanku bodo te točke ponovno obravnavane.

Zbiranje in razkrivanje podatkov o dohodku in življenjskih potrebah bivši partnerji pogosto izkoristijo za nadaljevanje že dobro znanih zakonskih preprirov.

Mediator ima pri tem nalogo, da postavlja težišče razgovora na sedanost in prihodnost ter tako odvrta partnerja od preteklosti. Poleg tega usmerja njuno pozornost na dejansko nalogo; namreč, ugotoviti, koliko dohodka ima vsak od njiju in kakšne potrebe ima za normalno življenje po ločitvi.

KAKO SE LAHKO IZPOLNI VRZEL (DEFICIT)
MED TEM, KOLIKO DOHODKA
IMA VSAK PARTNER
IN KOLIKO POTREBUJE
ZA PREŽIVLJANJE?

Ko je znan neto dohodek, potrebni znesek za preživljanje in preživnina za otroke, lahko ugotovljamo, ali je vsak partner zmožen pokrivati svoje življenjske potrebe z dohodkom, ki ga prejema. Če ni tako, se partnerja pogajata o tem, kako bi ta primanjkljaj (deficit) pokrila.

PRIMER

Gospa in gospod Petek imata dva otroka v starosti štiri in sedem let. Gospod Petek je obratovodja v tovarni in prejema neto plačo 120.000 SIT mesečno. Gospa Petek je zaposlena v računovodstvu in zasluži neto 60.000 SIT. Otroka živita z materjo in oče plačuje za oba preživnino v višini 36.000 SIT mesečno (za starejšega 20.000, za mlajšega pa 16.000). Starša prejmeta za oba otroke otroški dodatek v višini 8.000 SIT (po sedanjih kriterijih glede na njune dohodke nista upravičena do otroškega dodatka – navajamo ga zaradi nazornosti primera). Ta znesek prejema mati. Otroški dodatek pripada obema staršema, zato se pri očetu odtegne polovica otroškega dodatka (4.000 SIT) od preživnine. Tako mora oče plačati (36.000 - 4.000) 32.000 SIT mesečno.

Življenjske potrebe obeh staršev so bile ugotovljene s pomočjo ustreznih obrazcev in znašajo pri materi 120.000 SIT, pri očetu pa 60.000 SIT mesečno.

	Mati	Oče
Neto dohodek	+ 60.000 SIT	+120.000 SIT
Preživnina	+ 32.000 SIT	- 32.000 SIT
Otroški dodatek	+ 8.000 SIT	
Življenjski stroški	-120.000 SIT	- 60.000 SIT
Skupaj	- 20.000 SIT	+ 28.000 SIT

Gospodu Petku ostane vsak mesec 28.000 SIT, ko je pokril vse izdatke. Gospe Petek pa primanjkuje za življenje 20.000 SIT mesečno.

V mediaciji lahko obravnavamo ta primanjkljaj in iščemo možnosti, kako bi gospa Petek pokrila svoj proračunski deficit in dobila sredstva, ki so ji potrebna za preživljanje.

Motivacija za to pogajanje prihaja iz nadrejenega cilja, ki je obema partnerjema skupen in jima prinaša neke koristi. Preden pride do konkretnih pogajanj, moramo ta nadrejeni cilj oblikovati (vzajemna definicija problema). Postavitev tega cilja je odvisna od posebne situacije vsakega para. Partnerja lahko skleneta, da bosta kljub ločitvi poskušala ohraniti dosedanji življenjski standard družine; ali pa se odločita, da si bosta izgube, ki so nastale z ločitvijo, enakovredno razdelila.

Postaviti je torej treba skupen cilj, ki prinaša obema prednosti, za katere se spleča sodelovati. Mediator lahko pozneje, če pride v procesu mediacije do zastojev, vedno znova vključi te ciljne predstave.

Za kritje primanjkljaja v družinskem proračunu imajo klienti naslednje alternative:

- znižati izdatke,
- zvišati dohodek, ali
- uporabiti premoženje za kritje izdatkov.

ZNIŽANJE IZDATKOV

Klienti imajo zelo hitro pri roki predloge, kako bi lahko partner znižal izdatke. Pri tem skoraj neizogibno prihaja do sporov

in spopadov. Da bi se temu izognili, predlaga mediator, da vsakdo razmisli zase, kako bi lahko kaj prihranil. Največkrat je koristno, da damo klientom vsaj en teden časa, da lahko razmislita o možnosti znižanja izdatkov.

Mediator lahko pomaga klientoma, s tem da opozori na izdatke, zajete v obrazcu za načrtovanje gospodinjstva, ki se dajo zmanjšati ali celo izpustiti (npr. izdatek za dopust). Pri tem se mora mediator izogibati konfrontacijam s klientom in samo nakaže možnost izbire pri znižanju izdatkov. Če klient izkoristi te možnosti ali ne, je prepuščeno njemu, saj morajo klienti sami odločati o vsebinskih vprašanih in ne mediator. Razen tega mediator in klienti niso vedno istega mnenja, kateri izdatki so prostovoljni in jih lahko skrčimo, saj je to pogosto odvisno od vrednotenja posameznika in njegovih prioritet. Nekateri pari nikoli ne gredo na dopust, imajo pa visoke izdatke za izkoriščanje prostega časa. Tukaj je pomembno, da mediator ne prenaša svojih vrednostnih predstav na klienta. K temu John Haynes pripominja:

Spominjam se primera, pri katerem je žena izdala vsak mesec 60 dolarjev za umetne nohte. Vsak teden si je dala na novo nalepiti druge nohte in jih manikirati. Težko mi je bilo sprejeti ta izdatek. Opazil pa sem, da njenega moža to ni motilo. Čeprav se je meni zdel izdatek pretiran, sem sprejel, da je po njenih merilih popolnoma sprejemljiv.

Da bi lažje prepoznali nujnost nekega izdatka, je koristno, če razlikujemo med željami in potrebami. Mediator lahko razlikuje med potrebami, ki bi morale biti zadovoljene (če je le mogoče), in željami, ki so sicer privlačne, njihova uresničitve pa ni nujno potrebna. Če mož npr. trdi: »Nujno potrebujem nov avto,« lahko mediator poizveduje po vzrokih, zakaj mu je avto potreben. Navadno dobi odgovore:

- »da se vozim v službo,«
- »da napravim vtis na poslovne partnerje,«
- »da sem bolj zadovoljen« ipd.

Mediator lahko nato vpraša: »Ali lahko vaš sedanji avto (dober rabljen avto) zadovolji to vašo potrebo?« To pomaga klientu razlikovati med potrebami (imeti transportno sredstvo) in željami (napraviti vtis na druge in biti sam bolj zadovoljen). Ta postopek pomaga človeku odstopiti od želja in preiti k potrebam (Haynes *et al.* 1993).

Šele na podlagi identificiranih potreb lahko razvijemo opcije, kako bi jih zadovoljili z obstoječimi sredstvi. V navedenem primeru bi lahko bila alternativa nov avto srednjega razreda ali rabljen višjega cenovnega razreda za isti znesek. Odločitev se opira na to, kateri avto bi najbolje zadovoljil potrebe v okviru razpoložljivih sredstev.

ZVIŠANJE DOHODKA

Druga možnost pokritja proračunskega deficita v gospodinjstvu je zvišanje dohodka. Tudi tukaj naj partnerja najprej vsak zase premislita, kako bi lahko zvišala svoj dohodek.

Če je npr. mož pobudnik razveze, ima žena pogosto čustvene težave pri razmišljanju, kaj bi lahko storila za zvečanje dohodka. Morda bo zavzela to pozicijo: »On želi ločitev, naj potem tudi plača. Naj si poišče dodatno zaposlitev, da ne bodo otroci trpeli, če se bom morala sama dodatno zaposliti.« Če pa je žena pobudnica ločitve, pa bo mož morda rekel: »Ona želi ločitev. Vedno je poudarjala, da hoče biti samostojna, pa naj za to tudi dela in zasluži denar.«

Oba navedena odgovora sta osredotočena na preteklost in je pozornost partnerjev usmerjena v obtoževanje, ne pa v razreševanje problema. Mediator bo usmeriti poskušal pozornost partnerjev v prihodnost in na vprašanje, kako bi lahko v prihodnje dobro živela oba.

Kako se lahko v mediaciji pogajamo o zvišanju dohodka, bo razvidno iz naslednjega primera, ki je povzet iz publikacije J. Haynesa, R. Bastine, G. Link in A. Mecke (1993). Pri tem bomo postopali po mediacijskih korakih.

PRIMER

Gospa in gospod Fišer živita sedem mesecev ločeno in imata otroka, stara šest in sedem let, ki živita z materjo. Oče je strojni inženir, mati pa gospodinja. Mati je po poroki pretrgala študij pedagogike, ko je bil rojen prvi otrok. Od takrat ni bila več zaposlena.

Mediacijski koraki

1. Določitev spornega predmeta:

Sporni predmet, o katerem se želita partnerja pogajati, je ženina preživnina.

2. Prikaz pozicij in zbiranje dejstev:

Vse navedbe o dohodkih in življenjskih stroških partnerjev se zberejo in napišejo na demo-blok (gl. konkretno postopanje pri ugotavljanju življenjskih potreb).

3. Elaboracija interesov, ki so za pozicijami partnerjev:

Mediator lahko gospe Fišer zastavi npr. vprašanje: »Če bi bilo samo od vas odvisno, kaj bi delali po dveh letih?« S tem je usmeril pozornost na prihodnost in na njene prihodnje potrebe. Navedeno razdobje je dovolj oddaljeno od sedanjosti, da ne bo prišlo do odgovora: »Živim samo iz dneva v dan.« Ni pa preveč oddaljeno, da ne bi bilo v dojemljivi bližini. Gospa Fišer bo razmislila, kako bi lahko oblikovala svojo prihodnost, in bo strnila svoje predstave: »Torej, razmišljala sem o prihodnosti in bi rada delala kot učiteljica. Vedno sem se rada ukvarjala z otroki. Kot učiteljica bi bila odsotna od doma v istem času kot otroka. Poleg tega bi lahko dovolj zaslužila za preživljanje.«

Izhajajoč iz njenih predstav o cilju, raziskujemo možnosti za njihovo realizacijo. Mediator lahko vpraša: »Kaj bi bilo potrebno, da bi se lahko zaposlila kot učiteljica?« V zvezi s tem je treba med drugim razjasniti:

- Kakšno izobrazbo potrebuje?
- Kako dolgo bi trajalo izobraževanje?
- Ali obstajajo prosta delovna mesta učiteljic?
- Koliko zasluži učiteljica-začetnica?

Mediator poskuša s temi vprašanji dognati, kakšna sredstva so potrebna za doseg cilja (končati študij) in kakšne koristi bo imela ga. Fišer v tem poklicu.

Nato se obrne h gospodu Fišerju in mu zastavi enaka vprašanja o njegovi prihodnosti, da bi ponovno vzpostavil ravnotežje moči med partnerjema. Če je moževa poklicna situacija urejena, bo verjetno govoril o napredovanju ali spremembah v karieri. Mediator še vpraša moža: »Bi vam bilo všeč, če bi vaša bivša žena delala kot učiteljica in imela svoj lastni dohodek?« Če pritrdi, lahko mediator vpraša, kakšne prednosti vidi pri tem zase. Po eni strani ne bo več odgovoren za njeno preživljanje. Po drugi strani pa bosta otroka imela boljši življenjski standard, če bo skupen dohodek staršev višji.

4. Vzajemno definiranje problema:

Oba partnerja imata torej občutne prednosti, če bo žena kdaj zaposlena kot učiteljica. Iz tega lahko izhaja nova vzajemna definicija problema: Kako financirati ženino izobraževanje, da bo postala ekonomsko neodvisna od bivšega moža?

Če oba partnerja sprejmeta to kot novo definicijo problema, sta s pomočjo mediatorja našla skupen nadrejeni cilj. Z ženinim novim poklicem (učiteljice) je postavljen cilj, ki upošteva interese obeh in jima prinaša koristi.

5. Razvijanje možnosti rešitve (opcije, alternative) in njihovo vrednotenje:

V tem koraku moramo razvijati opcije in alternative, ki omogočajo doseganje zastavljenega cilja. Ker je obema partnerjema pomembno, da dosežeta cilj, bosta pri njegovi uresničitvi pripravljena sodelovati.

Mediator lahko gospodu Fišerju postavi vprašanje: »Če bi vaša bivša žena v času izobraževanja potrebovala dodatno finančno pomoč, ali bi ji pomagali, če bi vedeli, da boste pozneje, ko bo zaposlena, manj finančno obremenjeni?« Mož bo seveda, da bi zavaroval svoje interese, le zadržano pristal na to rešitev. Z njegovim pristankom pa so postavljeni temelji za skupno iskanje opcij za razrešitev problema, ki bo pripomogla k finančni neodvisnosti žene. Ko imamo zbranih nekaj

opcij, jih partnerja ovrednotita glede na razmerje koristi in stroškov.

6. Pogajanje

Od vseh možnih opcij si vsak partner izbere tiste, ki pridejo zanj v poštev in ustrezajo njegovim interesom. Nato se partnerja pogajata, da bi prišla do rešitve, ki bi bila za vse udeležene v konfliktu najugodnejša. V tem primeru se je g. Fišer odločil, da bo poiskal honorarno zaposlitev in pomagal bivši ženi pri financiranju študija. Ga. Fišer pa je izjavila, da ne bo terjala preživnine zase in se bo strinjala tudi z znižanjem preživnine za otroka v skladu s svojim dohodkom, ko bo zaposlena.

V tem primeru so mediacijski koraki seveda samo nakazani. Pri dejanskem delu z mediacijo prihaja do mnogoterih (zapletenih) situacij, ki jih rešujemo s posebnimi tehnikami. Po enakih korakih pa postopamo pri reševanju vseh spornih

predmetov (npr. preživnina za otroke, delitev skupnega premoženja, zaupanje otrok, urejanje stikov itn.).

Ad c) Prodaja premoženja

Likvidacija premoženja za pokrivanje izdatkov je lahko zelo sporna, saj bi lahko na ta način kmalu zapravili vse družinsko premoženje. Seveda pa obstajajo določene izjeme, kjer nastane iz prodanega premoženja nova (višja) vrednost (npr. poklic žene, ki bo pozneje prinašal dohodek).

Ko sta partnerja v procesu mediacije prišla do zneska preživnine, ki ustreza potrebam upravičenca in zmožnostim zavezanca, ter sta z njim oba zadovoljna, se ta znesek skupaj z ostalimi podatki vnese v obrazec »dogovor o preživnini« pri pristojnem centru za socialno delo. S podpisi zavezanca in upravičenca ter potrditvijo uradne osebe dobi ta dogovor pravno veljavo.

Literatura

- J. FOLBERG, A. MILNE (1988), *Divorce Mediation. Theory and practice*. New York: Guilford Press.
- J. M. HAYNES, G. L. HAYNES (1989), *Mediating divorce: Casebook of strategies for successful family negotiations*. San Francisco: Jossey-Bass.
- J. M. HAYNES, R. BASTINE, G. LINK, A. MECKE (1993), *Scheidung ohne Verlierer. Ein neues Verfahren, sich einvernehmlich zu trennen: Mediation in der Praxis*. München: Kösel-Verlag & Co.
- H. KRABBE (1991), *Scheidung ohne Richter. Neue Lösungen für Trennungskonflikte*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch-Verlag.
- E. M. MUNCH (1992), *Die Scheidung nach neuem Recht*. München: Kösel Verlag & Co. (7. izdaja).
- Familiendynamik (1992), *Interdisziplinäre Zeitschrift für systemorientierte Praxis und Forschung* 17, 4 (Oktober) (Thema: Familienmediation). Stuttgart: Klett-Cotta Verlag.
- Franc UDOVIČ, Gradivo za usposabljanje mediatorjev v okviru projekta »Mediacija v ločitvenem procesu«. Center za socialno delo Maribor.
- E. H. WITTE, J. SIBBERT, S. KESTEN (1992), *Trennungs und Scheidungsberatung*. Göttingen, Stuttgart: Verlag für angewandte Psychologie.

PRILOGE

Obrazce za zajemanje dohodkov je sestavila Vlasta Švagelj, dipl. iur., davčna svetovalka pri Republiški upravi za javne prihodke, izpostava Maribor.

PRILOGA 1: PODATKI O DOHODKU

Dohodek (zadnji trije meseci oz. letno) v bruto zneskih	Mati	Oče	Otroci
1. Plača, nadomestilo plače			
2. Bonitete in drugi prejemki iz delovnega razmerja (odškodnine, odpravnine, solidarnostne pomoči)			
3. Pokojnine			
4. Prejemki po pogodbah in drugih podlagah			
5. Obresti na posojila, dohodki, doseženi z udeležbo pri dobičku (dividende)			
6. Dohodki od prodaje vrednostnih papirjev ter drugih deležev v kapitalu			
7. Dohodki od prodaje premičnega in nepremičnega premoženja			
8. Dohodki od dajanja nepremičnega in premičnega premoženja v najem			
9. Dobiček, dosežen z opravljanjem pridobitne dejavnosti			
10. Katastrski dohodek od gozdnih in kmetijskih zemljišč			
11. Dohodki iz avtorskih pravic, izumov in tehničnih izboljšav			
12. Prejemki prek študentskih in mladinskih organizacij in štipendije			
13. Nagrade, darila in drugi dohodki			
Dohodek skupaj			

ODMERJANJE PREŽIVNINE Z DOGOVARJANJEM

PRILOGA 2: DOHODKI IZ KMETIJSTVA

Panoga	Proizvod	Dohodek (brutto)	Opombe
Gozdarstvo	hlodovina drva rezani les polizdelki drevesnica drugo		
Poljedelstvo	poljščine povrtnine seno najemnine drugo		
Živinoreja	živina meso živalski proizvodi drugo		
Vinogradništvo	grozdje vino trsničarstvo najemnine drugo		
Sadjarstvo	sadje sadike drugo		
Domača obrt	domači izdelki		
Kmečki turizem	hrana nočnine drugo		
Usluge	delo s stroji posojanje strojev drugo		
Razno	Drugi dohodki		
	Skupaj		
Vlaganje v reprodukcijo			
Dohodek			

PRILOGA 3: PODATKI O DOHODKU

Obrazec za izjemanje dohodkov je sestavila Visša Švagelj, dipl. jur., davčna svetovalka

Odtegljaji	Mati	Oče	Otroci
14. Prispevki za socialno varnost			
15. Davek od vsakega posameznega dohodka			
16. Normirani ali dejanski odhodki			
17. Drugi odhodki			
Odtegljaji skupaj			
Čisti dohodek (skupni dohodek minus skupni odtegljaji)			

3. Pokojnine			
4. Prejemki na posebnih in drugih postopkih			
5. Dividende in podobni dohodki iz udeležbe pri dohodkih (dividende)			
6. Dohodki od prodaje vrednostnih papirjev ter drugih deležev v kapitalu			
7. Dohodki od prodaje premoženja in nepremičnega premoženja			
8. Dohodki od dejanja nepremičnega in premoženjskega dejanja v tujini			
9. Dohodek, dobiček z opravljanja dejavnosti pridobitne dejavnosti			
10. Dohodek od dejavnosti pridobitne dejavnosti in kmetijske dejavnosti			
11. Dohodek iz storitnih dejavnosti			
12. Prejemki prek iznajetne dejavnosti in iznajetne dejavnosti in iznajetne dejavnosti			
13. Nagrade, darila in drugi dohodki			
Dohodek skupaj			

ODMERJANJE PREŽIVNINE Z DOGOVARJANJEM

PRILOGA 4: PODATKI O REDNIH MESEČNIH IZDATKIH

	Redni izdatki	Mati	Oče	Otroci
Stanovanje	najemnina, obroki zemljiški davek zavarovanja drugi izdatki			
Obratovalni stroški	ogrevanje elektrika, plin voda telefon odvoz smeti stroški upravljanja			
Prehrana	domača prehrana gostinske storitve drugo			
Zavarovanja	življensko zdravstveno obvezno invalidsko ostala zavarovanja			
Obroki	avto pohištvo aparati bančna posojila osebna posojila druga posojila			
Šolanje	otroški vrtec šolske potrebščine šolnine prehrana podaljšano bivanje inštrukcije drugo			
Prevozi	bencin registracija zavarovanje cestnina parkirnina javni promet			
Članarine	društva sindikati poklicna združenja drugo			
	Skupaj			

Občasni izdatki	Mati	Oče	Otroci
Oblačila nova oblačila obutev čiščenje popravila			
Vzdrževanje avtomobila	redno vzdrževanje popravila		
Gospodinjska pomoč	varstvo na domu čistilka hišnik, vrtnar drugo		
Vzdrževanje stanovanja	popravila nabave drugo		
Zdravljenje	zdravila terapija drugo		
Osebni izdatki	žepnina frizer kozmetika gledališče/kino šport konjički (hobiji) dopust revije alkohol/tobak vzdrževanje sorodnikov drugo		
Različno	darila rojstni dnevi prispevki drugo		
	Skupaj		

ODMERJANJE PREŽIVNINE Z DOGOVARJANJEM

PRILOGA 6: NAČRTOVANJE GOSPODINJSTVA

Izdatki	Mati	Oče	Otroci
Stanovanje			
Obratovalni stroški			
Zavarovanja			
Obroki			
Šolanje			
Prevoz			
Članarine			
Prehrana			
Olačila			
Vzdrževanje avtomobila			
Gospodinska pomoč			
Vzdrževanje stanovanja			
Zdravljenje			
Osebni izdatki			
Različno			
Skupaj			
Ostanek dohodka (čisti dohodek minus skupni izdatki)			

Boža Napret

POTEK DEINSTITUCIONALIZACIJE V ENOTI ZA MLAJŠE INVALIDE V DOMU STAREJŠIH OBČANOV LJUBLJANA-BEŽIGRAD

NAJPREJ NEKAJ MISLI O INSTITUCIONALIZACIJI IN INSTITUCIJAH

O nastanku institucij in njihovi družbeni pogojenosti sicer obstajajo mnoge razlage, za uvod v naslovno temo pa sem izbrala tole:

Institucionalizacija se pojavi vedno takrat, ko obstajajo vzajemne tipizacije dejanj iz navade. Drugače rečeno, vsaka tipizacija je institucija (Berger, Luckmann 1988).

Znotraj tipizacijskih shem obravnavamo tudi druge ljudi, in sicer že v neposrednih odnosih. Posameznika lahko tako pojmuje kot »svetovljana«, »pridaniča«, »altruista«..., vedno pa drži, da tipizacija določa naš odnos do drugega človeka. Institucija se torej oblikuje na odnosu, ki preide v navado. Navajenost pa pomeni delovanje z najmanj napora. Ker se dejanja iz navade vedno dogajajo na enak način in z enakim izidom, so za posameznika tudi smiselna in predvidljiva. Z navajenostjo postanejo napovedljive tudi medsebojne zveze med ljudmi, zato številni dogodki za posameznika niso presenečenje ali potencialna nevarnost. Dovzetnost za dejanja iz navade je pri ljudeh splošna, zato ta sčasoma postanejo tudi samoumevna.

Samoumevnost je M. Foucault prikazal kot enega temeljnih pogojev za delovanje institucij. Ker ima vsaka institucija tudi svojo zgodovino, ta na posameznika namreč deluje kot neko zunanje neizpodbitno dejstvo, danost in

nespremenljivost. Posameznik je ne more odmisli, saj je zmeraj že v njej kot epizoda njene objektivne realnosti. Za posameznikovo prepričanje o načinu delovanja in namenu institucij zato navadno zadostuje odgovor, »take so pač stvari«. Če tega ne razume oziroma noče razumeti, mu to bolj malo koristi. Drugače povedano, ker svet institucij ni svet, ki bi ga gradil sam posameznik, pomeni, da se mora o njem poučiti.

Socializacija v institucijo pa poteka za vse v istem učnem procesu: »Vsem otrokom moramo povedati natančno isto zgodbo« (Berger, Luckmann 1988). Naučiti jih je treba »pravilnega vedenja« in to tako, da bodo čim manj odstopali od njega, saj lahko šele tako napovedujemo in nadzorujemo vedenje. Povedano drugače, določeno vedenje mora biti skupno vsem članom skupnosti, in da bi ga lahko nadzorovali, moramo postaviti vnaprej definirane modele vedenja. Skupnosti, ki so sestavljene iz večjega števila ljudi, zato potrebujejo institucije z vgrajenimi mehanizmi nadzora.

/Ž/e s pojavom institucije kot take nastopi primarno družbeno nadzorovanje.

/.../ Dodatni nadzorovalni mehanizmi so potrebni samo tako dolgo, dokler niso procesi institucionalizacije popolnoma uspešni (Berger, Luckman 1988).

Nadzorovanje, avtoriteta in moč prisile nad posameznikom je nujna za ohranitev obstoja institucij, ki morajo delovati, kot od njih pričakuje civilna družba, s tem pa tudi nasprotovati drugim, teoretično

možnim usmeritvam. Vse, kar je neznano, mora postati spoznano, ali pa je izločeno. Zato se vsak

radikalen odklon od institucionalnega reda prikazuje kot odklon od realnosti in se označuje kot moralna izprijenost, duševna bolezen ali preprosto kot neznanje (Berger, Luckmann 1988).

Vlogo družbenega nadzora opravlja družbena institucija prikrito. Prikrita funkcija se kaže v tem, da mora ohranjati družbeno stvarnost, zato se tudi sama institucija težko spreminja. Prava družbena stvarnost je samo ena, vsaka druga je zgolj alternativa. Prevlada ene ali druge je odvisna od pozicij moči in ne od bistromnih teoretskih argumentov.

To pomeni, da institucije težijo k inertnosti celo takrat, ko za zunanjega opazovalca že izgubijo prvotno funkcionalnost ali praktičnost. Določenih stvari ne izvajamo zaradi funkcionalnosti, temveč zato, ker so pravilne, se pravi, ker so povezane z določenimi definicijami realnosti, ki so jih postavili univerzalni izvedenci (Berger, Luckman 1988).

Bistveno težavo za analizo oblastnih razmerij v instituciji je M. Foucault videl v njeni reproduktivni funkciji, saj je kratko malo težko ločiti mehanizme, ki so konstruirani za samoohranitev, od tistih, ki so tipično oblastni zaradi oblasti same. Zato je usmeril pozornost v pozitivno produktivno vlogo institucij za posameznika in pokazal, da institucija ni samo nekaj, kar bi omejevalo in zatiralo, temveč je tudi nekaj, kar posameznika proizvaja. To seveda ne pomeni, da ne proizvaja posameznika oblastno. Povedano drugače, družbene institucije so za M. Foucaulta »brkljarije«, saj so »zbrkljane« iz vrste prvin, znotraj katerih pa najdemo tudi avtoritarne postopke, npr. v dnevnem redu, delovnih pravilnikih, razporeditvi prostorov, higienskih predpisih, pedagoških receptih, zdravstvenih navodilih in podobno.

Navidez je posameznik torej najbolj

svoboden takrat, kadar je sam in »neodvisen«. Dejansko pa taka svoboda pomeni izolacijo in odtujenost, saj so družbene institucije (družina, vzgojnoizobraževalne, ekonomske, politične, rekreacijske ipd. ustanove) del kulture, segment načina življenja določene družbe.

Državna humanitarna skrb se začne že pred rojstvom, nadaljuje se v najnežnejšem otroštvu prek socialne, zdravstvene in higienskih skrbi in nege, daleč od politike in v samem središču družinskega ognjišča razpreda oblast svoje mreže z nedolžno pomočjo zaskrbljenih socialnih delavcev, vestnih pediatrov in razsvetljenih psihologov, razbremenjuje starše z organiziranim varstvom in podružbljeno vzgojo, s predšolsko vzgojo skrbi, da bo deca brez težav prestopila državni prag na šolskih vratih – in tako naprej, do načrtovanja družine, tj. do državne populacijske politike, humanizacije razmerij med spoloma /.../, prek obveznega predzakonskega svetovanja do domov za ostarele in obnemogle /.../ (Foucault 1984).

Vsaka institucija torej streže namenu, ki izhaja iz potreb posameznika ali skupine; zato je vsakdo, hote ali nehote, vključen v institucionalni sistem in je s tem nosilec določene družbene vloge. Najnazornejši primer za protislovje, ki nastaja med institucijo kot »represivnim« okvirom (ki posamezniku postavlja meje razvoja) in institucijo kot »progresivnim« okvirom (ki posamezniku omogoči, da razvije svoje potenciale), pa so ljudje z najtežjo telesno invalidnostjo; zato bom poskušala v nadaljevanju prikazati pogoje, pod katerimi funkcioniramo, kakor funkcioniramo, in meje institucionalne oblasti.

Za tiste, ki smo »otroci države«, je torej zapisano tole:

Za učinkovito reševanje vrste vprašanj pri skrbi za invalide so v vsaki sodobni družbi organizirani specialni programi pomoči, ki jih izvajajo različne, za to določene in stalno financirane institucije oziroma javne službe. /.../ Mlajši

invalidi živijo in se usposablajo v zavodih za usposabljanje, odrasli pa v posebnih socialnih zavodih. /.../ Zavodsko varstvo je potrebno v primerih, ko invalidi za ohranjanje življenja potrebujejo stalno strokovno pomoč in nadzor, ko je njihovo stalno bivališče preveč oddaljeno od centrov za usposabljanje in ko zaradi najrazličnejših vzrokov ne morejo živeti doma (*Obvladovanje in razvoj invalidskega varstva v sodobni družbi* 1990).

Tako v razvitem svetu kot v Sloveniji se zavodi sicer ohranjajo, vendar pa se — zaradi številnih strokovnih razlogov — zadnji dve desetletji daje prednost t. i. bivalnim skupnostim. Za prednosti teh namreč štejejo: relativna majhnost institucije (podobna je družinski skupnosti), domačnejše okolje (izogibanje zapiranju, nadzorovanju, poudarjeni skrb za red in disciplino, administrativnemu reguliranju in s tem odtujenemu in neosebneemu odnosu) in bližina urbanim središčem, ki veča priložnosti za posameznikovo integracijo. V gradivu Izvršnega sveta Republike Slovenije so ta načela na podoben način predvidena tudi za zavode, le da se pri teh zaplete v tistem hipu, ko pogledamo, kaj se tam resnično dogaja. Seveda se v zvezi s tem lahko tudi vprašamo, ali bivalne skupnosti uresničujejo vse to.

Kjer država sama ne želi, ne zmore ali pa noče opravljati nalog, ki so za državljanke pomembne, v skladu s splošnimi družbenimi interesi dovoljuje, da jih opravljajo ljudje sami, in sicer s pomočjo združevanja interesov. To pa ne pomeni, da se država odreka vloge usmerjanja, vodenja in reguliranja združenj s predpisi in s podzakonskimi akti. Osebe s telesno invalidnostjo tako združujemo interese v društvih in njihovih zvezah. Konceptija razvojne strategije invalidskega varstva pa opredeljuje dva načina zadovoljevanja naših potreb, in sicer neodvisno življenje in samoorganiziranje.

Za človeka, ki določenih življenjsko pomembnih potreb ne more opravljati sam, neodvisno življenje pomeni zlasti osvoboditev od izolacije, od institucije ali

drugih kontrolizmov; pomeni torej možnost izbire in samostojno odločanje o tem, kje in kako bo kdo živel ter kam se bo kdo vključeval. V tem kontekstu neodvisno življenje torej pomeni skrbeti zase. Samoorganizacija pa je za takega posameznika prostovoljno združevanje zaradi potreb in interesov, ki jih ne more doseči brez sodelovanja z drugimi.

Iz navedenih vrednot je razvidno, da se avtonomija posameznika meri z nadzorovanjem in delovanjem znotraj lastnega okolja in s postavljanjem ciljev ter tehtanjem možnosti za njihovo uresničitve. Marsikateri osebi z najtežjo telesno invalidnostjo pa ni kaj dosti v oporo, če ve, kaj jo omejuje, saj se hkrati zaveda tudi tega, da je prav ta meja pogoj njenega obstoja. In ravno zaradi te nujnosti je »pomoč« izjemno dobra podlaga oblasti. Zato je dobro, če vemo, da pomaganec ni le objekt pomaganja, temveč je lahko dejaven subjekt, ki s »kontrolnega« izhodišča prav tako nadzoruje, kot je nadzorovan, ter spreminja druge, kot je spreminjan sam.

Najboljše zdravilo zoper zvezo humanizma in terorja, ki jo predstavlja pomoč, je torej avtonomni subjekt. To potrjuje tudi izraz *epimeleia beatou*, ki ga je M. Foucault odkril v antični moralni in pomeni »skrbeti zase«; isti izraz pri Grkih pomeni tudi delati na čem ali ukvarjati se s čim.

Ne gre za kakšne pozitivne antične norme, h katerim bi se kazalo vrniti, temveč za samo gesto postavljanja norm skozi subjektovo samokonstitucijo /.../ (Foucault 1984).

Več med antiko in razsvetljenstvom je za M. Foucaulta torej »jaz«, ki je za posameznika predmet kompleksne in težavne izdelave.

Da se lahko usposobimo za uravnavanje svojega vedenja v razmerjih z drugimi, kakor tudi za uresničevanje svojih namer, govori dejstvo, da bolj ali manj vsi vemo, kdaj in kaj smemo in kdaj moramo »svobodo« podrediti ciljem, ki smo si jih zastavili ali si jih obetamo. Če na kaj pristanemo, tega navadno ne

doživljamo kot breme; to seveda ne pomeni, da si pri vedenju sami ne »nati-kamo uzde«. Pri izdelavi avtonomnega subjekta je torej nujno dvoje: da samo-nadzorovanje posamezniku postane po-treba, ki se še zlasti odraža v odnosu do drugih ljudi, in da samoopredeljevanje posamezniku pomeni delovanje po pobu-di, merilih in zakonitostih, ki pripadajo pretežno njemu samemu.

KAKO PA JE S TEGA ZORNEGA KOTA VIDETI DEINSTITUCIONALIZACIJA?

Kot pri razpravljanju o institucionalizaciji moramo tudi pri razpravljanju o deinsti-tucionalizaciji črpati z različnih področij (filozofije, zgodovine, ekonomije, socio-logije, medicine, psihologije, psihoana-lize...), saj obe temi zahtevata inter-disciplinaren pristop. Na splošno rečeno pa je deinstitutionalizacija družbeni proces, ki se je precej neopazno začel med drugo svetovno vojno in se najočitneje kaže v zapiranju zavodov za določene skupine prebivalstva in v oblikovanju novih služb, ki naj bi nadomestile stare. Zahteva po razpustitvi teh zavodov ni iz-hajala iz ugotovitve, da ti ne strežejo do-voľj dobro svojim deklariranim name-nom, temveč iz etične ugotovitve, da je krivično, če je del prebivalstva izključen in deprivilegiran.

Kot družbeno gibanje se je deinsti-tucionalizacija najprej pojavila v obliki antipsihiatrije, kar ni naključje. Raziskava psihiatrične ustanove, ki sta jo tako E. Goffman kot M. Foucault opravila z namenom, da bi bolje razumela delovanje ustanov tudi na drugih področjih, je nam-reč postala temelj za kritiko totalnih usta-nov (Flaker 1995).

Za odpravo institucionalnih okvirov pri »skrbi« za določene skupine prebival-stva je sčasoma nastal tudi program nor-malizacije, ki je najbolj povezan z W. Wolfensbergerjem. Poleg koncepta deinsti-tucionalizacije program zajema tudi pojem stigmatizacije in deviantne vloge ter se opira na sociološke teorije etiketi-ranja in simbolnega interakcionizma; druga plat deinstitutionalizacije pa je

valorizacija socialne vloge (Wolfensber-ger 1983). Obe plati povezujeta vrednota svobode in dostojanstva ter sestavljata program postinstitucionalnega življenja.

Protislovja in konceptualni prob-lemi, s katerimi se srečuje program postinstitucionalnega življenja, opozar-jajo, da je treba tako v teoriji kot v praksi na novo ustvariti celotno verigo norma-tivnosti; od normativnosti izločanja se je treba namreč premakniti k normativnosti vključevanja. Da pa bi se pri ustvarjanju novih vrednot izognili zankam starega normativnega sistema, moramo vztrajati pri dialogu, saj samo tako pomagamo raz-vijati in preverjati temeljne vrednote civi-lizacije.

Med že ustvarjenimi novimi vredno-tami ima prvo mesto pojem vmesna struktura. Pristopamo mu ali v smislu dela z ljudmi ali pa na povsem organiza-cijsko-upravni ravni. Na organizacijsko-upravni ravni uporabljamo pojem vmes-na struktura predvsem deskriptivno in ga razumemo kot detonacijo tistih organi-zacijskih oblik za delo z ljudmi, ki so postavljene med zavodsko obravnavo (bolnišnice, zapori, vzgojni zavodi ipd.) ter oblike obravnave v civilnem življenju (ambulante, privatna praksa ipd.). Pona-vadi gre za rezidenčne ali polrezidenčne strukture (npr. stanovanjske skupnosti, dnevni centri), lahko pa sem štejemo tudi druge oblike, na primer društva in skupine za vzajemno pomoč in samopo-moč (Flaker 1995).

V smislu dela z ljudmi pa pojem vmesna struktura obravnavamo v kontek-stu dveh izumov 19. stoletja, in sicer t. i. totalne ustanove in dela s posameznikom. Oba izuma sta torej močno zaznamovala vse oblike dela z ljudmi tudi v 20. stoletju. Medtem ko gre pri prvem za zajetje človeka v celoti, torej za fizično in psi-hično konfinacijo v nadzorovanem kolektivu in pogosto tudi za večjo ali manjšo odtegnitev občanskih pravic, pa gre pri delu s posameznikom za vzdrževanje vi-deza civilnosti in prostovoljnosti, torej za pogodbeni odnos med posameznikom, od katerih je eden ekspert, drugi pa stranka (Flaker 1995).

Če oba modela malo bolje pogledamo, ugotovimo, da gre v bistvu za dve plati iste medalje: moč modela dela s posameznikom temelji na zaupanju strank v stroko, stroka v totalni ustanovi pa temelji na moči institucije. Vez med njima je posameznik, ali še bolje rečeno, pojem individuuma. Individui oziroma njihova telesa so namreč točka, ki združi oba modela v enotno paradigmo. Iz tega izhaja, da so vmesne strukture eden izmed načinov izhoda iz navidezne opozicije med totalno ustanovo in delom s posameznikom (Flaker 1995).

Če pa še naprej razmišljamo o analogiji med institucionalnimi dispozitivi in teorijo, ugotovimo tudi to, da pri vmesnih strukturah pravzaprav ne gre za paradigmatki zasuk, temveč za razkroj stare paradigme; te pa ne nadomesti nova, temveč se porajajo paradigme, drobni vzorci prestrukturiranja predmeta obravnave. Drugače povedano, če je bila totalna ustanova poenoten odgovor na številne družbene probleme, ki jih je prinesla meščanska družba, je stanovanjska skupnost le eden izmed mnogih in raznolikih odgovorov, ki jih najdemo na pogorišču totalne ustanove. Zato vmesne strukture niso le družbene inovacije, ki jih je treba nastaviti, razvijati in opisovati, ampak so tudi kritika zgornjih dveh modelov (Flaker 1995).

Ker me torej zanimajo situacije, v katerih živijo konkretni ljudje, in ker je program normalizacije v primerjavi z uporabljenimi teorijami naiven, sem pri obravnavi upoštevala tudi tista dela, ki se ukvarjajo s tako imenovanim vsakdanjim življenjem in njegovo samoumevnostjo; življenje stanovalcev enote za mlajše invalide v Domu starejših občanov Ljubljana-Bežigrad je namreč take narave, da prikaže prehajanje tipičnega zavodskega bivanja v vsakdanjik, kot ga definira običajno življenje (normativni kriterij tega je družinsko življenje), hkrati pa podaja tudi kritiko »normalnega« v vsakdanjem.

Razlog, da imam za izhodišče tega sestavka prikaz procesa deinstitucionalizacije enote za mlajše invalide, pa je v tem, da ta še ni bila predstavljena na tak

način, kar pomeni, da še nihče ni razložil, kaj enota za mlajše invalide kot družbeni fenomen sploh je, niti kako ravnati z njo. Zato je problematično predvsem slednje področje. S sociološkega stališča je namreč povsem jasno, da je treba novo socialno tvorbo opisati, pojasniti njeno delovanje itn., ni pa še čisto jasno, da nova tvorba narekuje tudi nova spoznanja o ravnanju ljudi ter nove teorije strokovnega posredovanja. Razlog, da to še ni čisto jasno, je verjetno v tem, da je ta tvorba (in njej podobne) odvisna oziroma ozko povezana z institucionalnimi dispozitivi, v katerih je nastala.

NASTANEK IN NAMEN
ENOTE ZA MLAJŠE INVALIDE
V DOMU STAREJŠIH OBČANOV
LJUBLJANA-BEŽIGRAD

V začetku sedemdesetih let so predstavniki tedaj še mladega Društva mišično obolelih Slovenije že imeli pregled nad potrebami svojega članstva. Ob tem so ugotovili, da tiste težko in najtežje mišično in živčno-mišično obolele člane, ki želijo preživeti svoje življenje po lastni meri, ne bodo mogli zadovoljivo podpreti, saj tisti čas ni bilo primernih pogojev za njihovo izobraževanje, zaposlovanje in individualizacijo nasploh; o kakšni drugačni eksistenci najteže mišično ali živčno-mišično obolelega adolescenta, npr. tisti, ki jo ponujajo domovi za starejše ljudi, namreč še ni bilo niti govora.

Zato je predsednik Društva videl priložnost za začetek ustvarjanja navedenih pogojev v enem izmed socialnih ali zdravstvenih zavodov v Sloveniji, vendar v tistem, ki bi te ljudi sprejel v svoj okvir kot enoto za mlajše invalide. To pomeni, da naj bi taka enota temeljila na zavodskem zdravstveno-negovalnem osebju, kuhinji, pralnici ipd., sodelovanje Društva pa bi osmim do petnajstim stanovalcem enote omogočalo samoudejanjanje in jih podpiralo pri tem. Prva taka enota je tako nastala z izgradnjo Doma starejših občanov Ljubljana-Bežigrad, merilo za nastanitev v enoti za mlajše invalide pa sta že od idejnega koncepta naprej

posameznikov socialni položaj in/ali njegova želja po samoudejanjanju.

Navedeno enoto sestavlja trinajst enoposteljnih sob, čajna kuhinja s prostorom za obede, kopalnica, prilagojena našim potrebam, in prostor za sanitarni izliv, umazano perilo, smeti ipd. Kopalnica in sobe so preko svetlobne signalne naprave za klic zdravstveno-negovalnega osebja povezane z dežurno sobo v prvem nadstropju Doma. Razen dveh sob, ki si delita uporabo sanitarnega prostora, ima ostalih enajst svojega (stranišče in umivalnik). Deset sob ima tudi balkon. Opremo po sobah lahko individualno dopolnjevamo ter spreminjamo (npr. kos pohištva, TV sprejemnik, hladilnik, druge zaveze...), pri vzdrževalnih beljenjih sob pa lahko izbiramo poljubne barve. S posredovanjem Društva sta bila po vseh sobah v enoti že v temelje instalirana priključek za interni telefon in neposredni priključek na telefonske zveze; ob otvoritvi Doma smo tako imeli pet lastnih linij, z leti pa smo jih dobili vsi stanovalci enote. Danes imamo priključen tudi telefaks, uporabljamo elektronsko pošto, teleks, sipak, MHZ, videoteks in ostale zveze s pomočjo vmesnika za računalnik ali za zvezo s središčnim računalnikom. S posredovanjem vodstva Doma smo stanovalci hiše dobili tudi priključek na kabelsko TV s satelitskimi signali, in sicer med prvimi Ljubljanci.

Stanovalci enote si s starejšimi delimo uporabo prostora za fizikalno terapijo in prostor, imenovan »glinca«; v obeh prostorih je prisotnost enih ali drugih predvidena. Starejši ga uporabljajo v dopoldanskem času, in sicer za izvajanje delovne terapije in enkrat tedensko za pevske vaje, preostali čas pa je prostor na razpolago nam. Uporabljamo ga za neformalna srečanja npr. ob kavi, za pogovore in sestanke z vodilnimi delavci Doma, za razna praznovanja stanovalcev enote ipd. Že vsa leta si stanovalci enote prizadevamo, da bi bil prostor samo v naši uporabi, saj bi ga lahko tako preuredili v prepotreben dnevni prostor. A doslej se je vsak naš poskus končal z obrazložitvijo vodilnih, da je v Domu nasploh premalo

takih prostorov; drugače povedano, trinajst stanovalcev ne more imeti enega od teh prostorov le zase.

Poleg pravkar izpeljane obnovitve skupnih prostorov stanovalci enote načrtujemo tudi adaptacijo celotne enote. Balkone tako nameravamo uporabiti za pridobitev večje površine sob; te so namreč premajhne, sploh pa za uporabo potrebnih sodobnih pripomočkov, kot so na primer dvižni mehanizmi za prestavljanje posameznika s postelje na voziček, na straniščno školjko ipd. Po dogovoru z direktorjem Doma smo štirje stanovalci enote sicer že zastekli svoje balkone, žal pa so še vedno uporabni le za nekatere namene.

STANOVALCI ENOTE MLAJŠIH INVALIDOV

Poleg oblik bivanja, ki jih uvrščamo v vmesne strukture, je tudi nastanitev v enoti za mlajše invalide situacija, kjer pri stanovalcih prihaja do odtujitve in avtonomizacije od staršev in domačega okolja. Drugače povedano, tudi ta situacija pomeni prekinitev (in hkrati trud za ohranjanje) stikov, ki v naši družbi predstavljajo standard. Taka situacija pa hkrati prinaša tudi drugačno delitev kompetenc in avtoritet nad življenjskimi odločitvami.

Kaj torej pomeni živeti na tak način, nas je doslej izkusilo sedemindvajset. Stanovalci so enoto zapustili iz naslednjih razlogov: ker so se zaradi »neprilagodljivosti« po določenem času vrnili v domače okolje; ker so se s pomočjo Društva mišično obolelih Slovenije zaposlili in dobili za svoje potrebe primerno stanovanje; ker so umrli. Razen mišično in živčno-mišično obolelih, ki smo ves čas v večini, so v enoti tudi stanovalci z drugimi diagnozami.

Sedanji stanovalci enote so enajst oseb z mišičnim ali živčno-mišičnim obolenjem, ena s tetraplegijo in ena s cerebralno paralizo. Struktura končane izobrazbe je taka: trije imajo poklicno šolo, pet jih ima srednjo, trije višjo, eden visoko in eden ima doktorat. Tri stanovalke se še izobražujemo in imamo status rednega študenta: dve končujeta visoko

šolo, sama pa sem na tretji stopnji. Vse tri prejemamo tudi stipendijo. Od trinajstih jih je sedem redno zaposlenih. Eden je zaposlen na Inštitutu Borisa Kidriča in eden v invalidskem podjetju Birografika BORI, kamor je bil sprejet s posredovanjem Društva mišično obolelih Slovenije. Z nastopom novih družbenih razmer se je možnost zaposlitve pokazala tudi za ostalih pet. Tako je izid njihove samoiniciativnosti in angažiranosti ta, da so trije zaposleni v invalidskem podjetju SKIPPER, dva pa v invalidskem podjetju PeCerija; obe podjetji seveda tudi sami vodijo in upravljajo. Stroške bivanja v enoti torej pokrivajo z osebnimi dohodki in z dodatki za tujo nego in pomoč, in sicer delno (razliko poravnava Center za socialno delo v občini posameznikovega stalnega bivališča) ali pa v celoti. Preostalim šestim stanovalcem, ki nismo v delovnem razmerju, pa Centri za socialno delo v celoti poravnajo navedene stroške.

Enota za mlajše invalide je deloma formalna organizacija, deloma pa bivalna skupnost. To pomeni, da imamo z bivanjem v enoti zagotovljeno arhitekturno neovirano in trajno nastanitev, polno oskrbo in zdravstveno-negovalno oskrbo, za udejanjenje naših ostalih interesov pa v glavnem skrbimo sami. Seveda pri Društvu mišično obolelih Slovenije vsa leta spremljajo in podpirajo uresničevanje skupnih in posebnih interesov stanovalcev enote. To na primer pomeni, da razen tistih, ki so si organizirali mobilno službo v okviru SKIPPER, d. o. o., in PeCerija, d. o. o., preostali stanovalci uporabljamo službo prevozov in nege pri društvu. Ta služba prepelje posameznika na delovno mesto, predavanje, seminar, na ogled kulturne ali športne prireditve, v gostinski lokal, na obisk k prijateljem ali k sorodnikom in zanj tudi drugače poskrbi, če je treba (pomoč pri oblačenju, hranjenju, opravljanju fiziološke potrebe...).

Večina stanovalcev enote strogo razlikuje institucionalno bivanje od bivanja v civilnem življenju; tisti, ki so v delovnem razmerju, se od ostalih razlikujejo na primer po tem, da vidijo stično točko

med »znotraj« in »zunaj« v delu. Tovrstna dvojnost se kaže tudi v tem, da nam drobna popravila in dela po sobah (npr. zamenjavo žarnice, odmašitev umivalnika, namestitve stenskih polic...) opravlja hišnik; prijatelji, znanci in obrtniki pa posamezniku na primer priklopijo nov hladilnik, TV sprejemnik, računalnik, pomagajo pri prerazporejanju ali dopolnitvi pohištva v sobi ipd.

Poslovni, študijski in drugi stiki se torej spletajo tudi izven enote, in sicer tako z vrstniki kot z drugimi; stiki so seveda tudi erotične narave. Večina pa nas nima stikov s prijatelji iz zavodov, v katerih smo bili v preteklosti. V tistem delu vsakdana, ki ga navadno imenujemo prosti čas, stanovalci spremljamo TV program, beremo, klepetamo med seboj in z negovalnim osebjem, sprejemamo obiske, se vključujemo v družbene tokove, pišemo športno napoved ipd. Poleg izobraževanja in dela stanovalci torej poznamo tudi druge vrednote; dve med nami sta materi, ena od njiju pa je tudi slikarka in že sedmo leto prejema stipendijo iz svetovnega združenja umetnikov, ki slikajo z usti ali z nogami.

Naše razpolaganje z denarjem (potrošništvo) je merljivo s kriteriji, ki veljajo v t. i. normalnem življenju; to pomeni, da si zvečine sami kupujemo oblačila, obutev, kozmetiko, prehrabene artikle, pijačo, cigarete itn., pa tudi kakšen kos pohištva, belo tehniko in podobno. Kar se tiče mode, glasbe in podobnega, se večina stanovalcev vključuje v tokove splošne popularne kulture.

Odrpte možnosti izbire omogočajo visoko stopnjo samodeterminacije stanovalcev enote, saj prepovedi, ki bi bile organizacijsko pogojene ali ki jih ne bi srečevali tudi v civilnem življenju nasploh, praktično ni. Med splošnoveljavnimi normami in običaji stanovalci najbolj uveljavljamo funkcionalne norme (npr. pospravljanje). K ustvarjanju družinskega vzdušja, k domačnosti torej, prispeva tudi možnost gospodinjenja. To pomeni, da so obroki, pripravljani s pomočjo prijateljev, sorodnikov in partnerjev, tudi družabni dogodki dneva. Sicer smo si čas rednih

obrokov prilagodili, kar pomeni, da posamezen stanovalcec obedi, ko se vrne npr. iz službe, s predavanj in podobno. Kakšen obrok »na hitro« pa nam pripravijo tudi negovalke.

Zdravstveno-negovalno osebje ni vpleteno v skupinsko dinamiko stanovalcev enote, čeprav se med seboj zvečine tikamo. Dinamika skupine tudi v tej enoti oblikuje različne vloge, vendar vloge vodje in »grešnega kozla« niso tako izpostavljene kot v večjih kolektivih. Tako se sicer pojavljajo pari in podskupinice, ki pa niso tako izrazito »za« in »proti«, kot je značilno za institucionalna okolja.

Za razreševanje konfliktov poznamo različne strategije, njihova upraba pa je odvisna od ravni konflikta: na medosebni ravni se jim stanovalci najraje izognemo, ali pa razreševanje odložimo na »mirnejši čas«. V primeru, ko je posameznikovo vedenje moteče ali »škodljivo« za večino stanovalcev, konflikt rešujemo ali individualno ali skupinsko. Medsebojnega kaznovanja seveda ni, saj imajo naši konflikti predvsem funkcionalno in ne disciplinsko naravo.

Z leti smo se torej razvili v skupino s svojo identiteto, kar pomeni, da nimamo le svoje zgodovine, ampak tudi polno pogodbeno moč. Drugače povedano, postali smo skupina-subjekt v Guattarijevem pomenu, kar pomeni, da imamo sposobnost skupinske imaginacije svojih želja in tudi orodje za njihovo realizacijo. Poleg tega skupini ni tuja samopomoč in samorganiziranje. Skratka, »prijeme«, ki sodijo v koncept neodvisnega življenja ali normalizacije, uporabljamo toliko, kolikor pripomorejo k ustvarjanju pogojev, ki nam omogočajo vsakdanje življenje po naši meri; pri tem dajemo poseben poudarek na subjektivnost, saj ta model bogati in odvzema oziroma blaži zgolj objektivni in instrumentalni namen takega bivanja.

ODNOS OSEBJA DO STANOVALCEV ENOTE

Človeška merila in učinkovitost ustanov te vrste (npr. zavodi za telesno invalidne, domovi za starejše) se razhajajo, že odkar

je bila zgrajena prva, in dilemam v zvezi z upravljanjem ljudi še ni videti skorajšnje-ga konca. Mnenju V. Flakerja (1995), da osebje doživlja navedene zavode ambivalentno, pritrjujem, ker sem temu tudi sama priča. Za osebje je zavod nekakšno skladišče za stanovalce, hkrati pa mora skrbeti, da javnosti nudi podobo racionalno učinkovitega stroja za doseganje uradno priznanih ciljev, in sicer, da »skrbi za varovance«. Ambivalentnost je najbolj očitna pri zdravstveno-negovalnem osebju, saj imajo ti najpogostejše in najneposrednejše stike s stanovalci zavodov.

Uradni cilji so zelo pomembni pri oblikovanju dejanj znotraj teh zavodov; vsak uradni cilj namreč sproži doktrino, vsaka doktrina pa ima zagovornike in nasprotnike. Osebje doživlja pritisk tudi zaradi obstoječih standardov o humanosti, saj za njihovo (ne)upoštevanje skrbijo razne nadzorovalne organizacije, poleg teh pa še sorodniki in prijatelji stanovalcev zavoda. Vsak obisk namreč spomni osebje, da zavod ni le svet zase, temveč je povezan z ostalimi družbenimi strukturami in jim je podrejen. Priprave na obisk so torej toliko bolj temeljite, kolikor bolj je ta uraden in s tem nadzorstven.

Predstavo, da živimo ne le v edini enoti za mlajše invalide, temveč tudi v najboljšem zavodu te vrste v Sloveniji, so tako podprali prav številni obiski, ki smo jih bili deležni v prvih letih delovanja enote. S posredovanjem predsednika Društva mišično obolelih Slovenije so nas obiskali predstavniki različnih organizacij iz številnih evropskih držav, pa tudi iz Amerike in Japonske. Da je naša enota preživela »krizna leta«, so veliko pripomogli prav ti obiski, saj je tedanja direktorica Doma veliko dala na ugled.

Odnos med stanovalci in osebjem v teh zavodih pa najbolj nazorno predstavijo prošnje in pritožbe prvih in opravičevanje represivnih mehanizmov drugih (Flaker 1995). Vodilna oseba zavoda lahko tudi načrtno ohranja in goji represivni mehanizem oziroma sistem privilegijev, in sicer tako, da ga vztrajno prevaja v jezik uradnih ciljev zavoda; stanovalci enote za mlajše invalide smo bili

priča temu več kot deset let. Pri tem prevajanju je igralo glavno vlogo zdravstveno-negovalno osebje, ki je imelo za to vse možnosti.

Glede na to, da različne delovne naloge prinašajo posamezniku tudi različne moralne attribute, lahko torej v obravnavanem primeru govorim o moralni delitvi dela. Tedanja direktorica, ambiciozna, inteligentna, tankočutna, izbranega okusa in vedenja, je videz dobronamernosti ohranjala tako, da nam je »institucionalne zahteve« posredovalo zdravstveno-negovalno osebje in ne ona sama. Tako je sčasoma med osebjem in stanovalci enote nastala jasno začrtana socialna meja, saj smo bili prepogosto izpostavljeni medsebojnim zameram. V tistem obdobju je bilo besedno razčiščevanje osrednje dogajanje v Domu. Interpretativna shema je začela delovati že ob prihodu stanovalca v enoto, saj že dejstvo, da se nekdo nastani v določenem zavodu, govori, da je ta človek natanko tak, kakršnim je zavod namenjen.

Napetost med uradnimi cilji in dejansko dejavnostjo zavoda je lahko za posamezne delavce tudi vzrok stiske in razočaranj. Navadno se to zgodi tedaj, ko pri njih prevlada občutek, da svojega dela ne morejo opravljati, ne da bi ga doživljali kot dodatek k sankcijam. Tudi to je bilo najpogostejše med zdravstveno-negovalnim osebjem Doma. Ti so namreč morali dajati vtis, da opravljajo delo po standardih o človečnosti, hkrati pa nadzorovati našo »primernost«, ki jim jo je narekoval »cilj zavoda«. Tisti, ki so torej sočustvovali z nami, ali pa tisti, ki so se čustveno navezali na katerega stanovalca enote, so bili solidarni in zavezani zavodu, dokler so to solidarnost in zavezanost doživljali kot nekaj skupnega, potem pa so si poiskali drugo službo. Krivci za občasno zvišano fluktuacijo v Domu smo bili seveda mi, saj »vaše zahteve presegajo človeške zmožnosti«, kot nam je ogorčeno razlagala direktorica na t. i. zborih stanovalcev.

Da njene besede držijo, nas ni bilo težko prepričati, saj je kontekst aktivnosti zdravstveno-negovalnega osebja proti-

slovje, da predmet dela niso storitve uporabnikom, temveč uporabniki sami. Drugače povedano, svet osebja je determiniran z njihovim pogledom na ljudi kot na delovni material. Svoje delo zato dojemajo kot izpostavljenost posebnim pogojem, kar je sicer značilno za nevarna industrijska dela, na primer v rudnikih, kemijskih tovarnah in podobno (Flaker 1995). Tako dojemanje je eden od temeljnih razlogov za razhajanja s stanovalci enote, saj le redki med osebjem razumejo, da bi lahko imeli drugačen odnos do nas, glede na to, da mi v enoti pravzaprav živimo, oni pa so obvezni biti v Domu samo v svojem delovnem času.

Delovni čas zdravstveno-negovalnih delavcev je razdeljen v tri izmene, nedelje in prazniki pa zahtevajo tudi celodnevno prisotnost v Domu, kar pomeni trinajst ur skupaj. Razen ob sobotah, ko s sedemurnim delovnikom dopolnjujejo število ur, ki je določeno kot delovni teden, jim v dopoldanski ali v popoldanski izmeni delovni čas traja šest ur in pol. V nočni izmeni so v Domu po deset ur, ob nedeljah in praznikih pa po deset ur in pol ali enajst. Njihovo nadurno delo ni plačano, temveč dobijo v zameno »proste dni«. Iz različnih razlogov pa pogosto nimajo priložnosti, da bi svoje zaslužene ure izkoristili, ampak si lahko le še nabirejo nove. Utrujenost in naveličanost jim tako še bogatita doživljanje, da je njihov delovni čas čas, ki je vržen proč; da ne počnejo nič cenjenega, pravijo, pa vidijo po plačilu za svoje delo. In na tem mestu se frustracijski krog sklence.

Ker necenjenost svojega dela zdravstveno-negovalno osebje doživlja kot lastno nevrednost, to seveda kompenzira tako, da gleda na stanovalce enote skozi ozke, bolj ali manj sovražne stereotipe. Za tako dojemanje pa je značilno tudi to, da je pri predmetu dela (v tem primeru stanovalce enote) pomembno le splošno; zato osebje teži k našemu programiranju v ustrezno kodirane predmete, ki naj bi jih obdelovali z rutinskimi operacijami. Zaradi skladnosti delovanja večjih blokov ljudi je stalno prisotna tudi težnja po regimentaciji vedenja stanovalcev. V našem

vsakdanjem življenju to pomeni, da poleg časa za vstajanje, jutranjo nego in pospravljanje, ki smo si ga prav zaradi lažjega obvladovanja svojih potreb po storitvah določili sami, osebje ves čas bolj ali manj stremi tudi k temu, da bi določilo čas za opravljanje fizioloških potreb, omejilo čas našega večernega leganja v posteljo in določilo uro spreminjanja lege naših teles ponoči. Najpogosteje naveden razlog za to je, da je na razpolago premalo osebja. »Zato si ne more vsak posebej izmišljati, kdaj in kaj bi rad,« nam razlagajo. Njihova težnja po regimentaciji je zato oprta tudi na ešalonizacijo, saj brez tega, da sleherni član zdravstveno-negovalnega osebja ne bi vsaj poskušal disciplinirati stanovalce enote, seveda ne gre. Pripombe kot »Kolikokrat boš pa še pozvonila nocoj?« ali »A že spet greš lulat?« in »Ali danes ne misliš v posteljo?« so sestavni del našega vsakdana. Pred predpostavljanimi se vsakič, ko imajo priložnost, zgražajo, kakšne in kolikšne so naše potrebe po njihovih storitvah.

Ker tako regimentacija kot ešalonizacija pomembno večata verjetnost sankcij in možnost, da posameznik sčasoma zgubi nekaj osnov za samoidentifikacijo na podlagi svojih specifičnosti, se stanovalci enote obojemu dosledno upiramo; prva leta so bile naše verbalne reakcije (bolj ali manj glasne razlage, ugovori, dopovedovanja ipd.) spontane in individualne, torej v skladu s stopnjo ozaveščenosti, ki jo je imel posameznik ob prihodu v enoto, sčasoma pa so postale vedno bolj organizirane in praviloma skupinske.

V času, ko je Dom upravljala direktorica, je naše ohranjanje lastne integritete vsebovalo tudi nenehno izogibanje »prekrškom«, saj je vsakemu sledila procedura za zlom posameznikove volje; za prekršek je veljal vsak obisk, ki se je v enoti zadržal nad dovoljenim časom. Uvod v proceduro je bil individualni zagovor stanovalca pri direktorici, temu pa je sledil še zagovor na sestanku, na katerem so bili poleg direktorice tudi njeni prvi podrejeni, predsednik Društva mišično obolelih Slovenije in sostano-

valci. Ob vsaki taki in podobni priložnosti direktorica seveda ni pozabila poudariti, da je naše »nekultivirano vedenje« razlog za »slabo voljo in nerazpoloženje pri zdravstveno-negovalnem osebju«.

Kaznovani smo bili vedno kolektivno, in sicer s še krajšim časom obiskov. Ker nas je to najbolj prizadelo, je s tem ukrepom računala na pritisk skupine na posameznika in seveda na razdor med stanovalci. Najhujšo sankcijo, posameznikov odhod iz Doma zaradi kršitve hišnega reda, pa je preprečilo posredovanje Društva mišično obolelih Slovenije; v nasprotnem primeru bi bila enota za mlajše invalide sčasoma ukinjena, kar je bil pravzaprav končni cilj direktorice.

Po tem je bila na pobudo Društva mišično obolelih Slovenije imenovana republiška komisija, ki je po ogledu enote leta 1981 podala kadrovske in ubikacijske normative za njeno delovanje, postavila pa je tudi zahtevo, da se vprašanje obiskov reši našim potrebam primerno. Kot sem že omenila, prostor »glina« še vedno ni le v naši uporabi, osebja pa tudi še nimamo dovolj. Zadovoljivo smo rešili le vprašanje obiskov, pa še to se je zgodilo po odhodu direktorice. Z novim direktorjem smo se torej dogovorili za tak hišni red, ki z evidenčnim vpisom pri recepciji Doma (kot v hotelih in podobnih ustanovah) dovoljuje obiske v enoti tudi čez noč.

Močna želja, da bi stanovalce enote notranje spremenila, je direktorico pripravila tudi do tega, da je skušala vpeljati redno skupinsko spovedovanje stanovalcev psihologinji Doma. Metoda se je kmalu izkazala za neučinkovito in je bila zato tudi odpravljena; navaja pa na misel, da mora prevajanje stanovalčevega vedenja v moralistične termine, ki so seveda bolj ali manj prilagojeni instituciji, temeljiti na nekakšni teoriji človeške narave. Kot implicitni del institucionalne perspektive taka »teorija« namreč omogoča in vzdržuje stereotipne poglede in subtilna sredstva za vzdrževanje socialne distance ter opravičuje dejavnost in obravnavo. Ceremonije ob prihodu novega stanovalca so za zavod pomembne zato,

ker prišla seznanijo z aktualno »teorijo«, ki naj bi jo ta s svojim poznejšim vedenjem tudi potrdil.

Pomembnejši od pravkar povedanega pa se mi zdi izid naše skupinske (ne)obravnave pri psihologinji, in sicer, da so se po tistem obdobju medicinsko-negovalni delavci počutili kaznovane, kadar so bili razporejeni v našo enoto. Ker potrebujemo veliko storitev in smo do tega, kako so opravljene, povrhu še kritični, se nam osebje že zato rado izogne. Tisti, ki so nam bili pred tem naklonjeni, so nas potem pričeli naslavlјati z »odpisani« (asociacija iz naslova TV nadaljevanke), za ostale pa smo postali »kazenski bataljon« ali »kazenska enota«.

Večina zdravstveno-negovalnega osebja ima dvoličen odnos do nas. To je bilo videti na primer takole: ko so delali v enoti, so nam zagotavljali: »V tej bajti lahko pametno govoriš edino z vami,« na raportih, sestankih, kolegijih ipd. pa so o nas govorili: »Nemogoči so!«, kar so navadno utemeljevali z grobim in večkrat škodoželjnim obrekovanjem. O tem, kako nas je kdo od njih opisoval nadrejenim, smo stanovalci enote praviloma zvedeli od tistih delavcev, ki so bili s »klevetavci« skregani, ali pa se med seboj preprosto »niso prenašali«. Direktorica Doma je dvoličnost seveda podpirala, saj ji je služila kot sredstvo kontrole in merjenja moči tako pri osebju kot pri nas stanovalcih.

Zadnjih nekaj let je ta navada sicer precej zbledela (verjetno bo bolj natančno, če rečem, da se je bolj ali manj potuhnila), kar je doseženo s pomočjo načrtnega delovanja stanovalcev in s podporo, ki smo jo dobili pri novih ljudeh na ključnih vodilnih mestih v Domu. In kako je to potekalo? Ker je bilo največ zapletov okrog poteka dopoldanskega dela v enoti, smo se stanovalci najprej lotili organiziranja tega. Razpored našega vstajanja in kopanja je tako sestavljen glede na kadrovske normative in na čas stanovalčevih obveznosti; poleg tega smo določili tudi primeren čas za pospravljanje sob in ostalih prostorov. A že kmalu po uveljavitvi dopoldanskega razporeda dela v enoti je sprememba družbenega sistema

prinesla noviteto, ki je nismo bili prav nič veseli: socialnim zavodom so znižali kadrovske normative, kar v našem primeru pomeni pravo katastrofo. Če hočemo namreč ob vse slabših fizičnih močeh ohranjati in bogatiti doseženo socialno vlogo, moramo imeti na razpolago večjemu vedno več storitev in ne manj. Zato smo se zavzeli, da bomo tudi v novem družbenem sistemu rešili vprašanje financiranja našim potrebam prilagojenih kadrovskih normativov.

Tudi to, da bi bil za zdravstveno-negovalno osebje ena izmed storitev odnos do nas, je šele na začetku razvojne poti. K pospešitvi tega razvoja lahko največ prispeva osebje, ki je odgovorno, vestno, sposobno kritičnega reagiranja in korektno vljudnega vedenja. Da bi se izogili dialogom, ki so svojčas radi prešli v konflikte, da bi torej vzdrževali in krepili odnos med izvajalcem storitve in uporabnikom, so iste odlike zaželeno tudi pri stanovalcih enote. Nesporazume, ki nastajajo v zvezi z medsebojnimi pričakovanji, zato danes v glavnem rešujemo prek glavne medicinske sestre. V takih primerih ima glavna medicinska sestra torej »razelektritveno vlogo«, saj njeno posredovanje prispeva k vpogledu v vzrok »problematične situacije« tako pri zdravstveno-negovalnem osebju kot pri stanovalcih enote.

Največji delež nesporazumov je odpadel v trenutku, ko je storitve v enoti pričela opravljati stalna delovna zasedba; vsa leta je namreč isto zdravstveno-negovalno osebje delalo tako pri starejših stanovalcih Doma kakor v enoti za mlajše invalide. Drugače povedano, od februarja 1995 je izpolnjen temeljni pogoj, da lahko stanovalci enote vzpostavimo z osebjem tisti odnos, ki je v naši družbi izhodišče za deinstitutionalizirano, »normalno« vsakdanje življenje.

Če za konec povzamem proces deinstitutionaliziranja enote za mlajše invalide v Domu starejših občanov z odnosom osebja in s pomočjo modelov, ki izhajajo iz definicije statusa stanovalca zavoda, lahko za prva tri ali štiri leta rečem, da so poskušali ravnati z nami po

psihoterapevtskem modelu. Ta predpostavlja, da je nekaj narobe s posameznikovo preteklostjo, vendar se to lahko popravi s ponovnim učenjem vedenja, torej z razumevanjem odnosov, in z dialogom. Ker pa so pri naši obravnavi črpali le iz »empiričnih virov«, se pravi, iz neposrednih izkušenj pri delu z nami, in iz »ustnega izročila«, ta model ni dal željenih rezultatov.

Zato so postopoma prešli k azilskemu modelu. Pri tem je dobila glavno vlogo naša stalna potreba po storitvah, saj je osebu omogočila, da je lahko pričelo uveljavljati organizacijsko-nadzorno vlogo. V začetnem obdobju rabe azilskega modela so funkcijo preglednosti, primerjave in opazovanosti opravljali tudi t. i. sestanki z nami. Model sicer v splošnem odмира, vendar pa nanj spominjajo stare težnje, ki so pri osebu vsaj latentne. Težnjo po nadzoru in vednosti še vedno izražajo s tem, ko želijo vedeti, kaj počnemo, kaj čutimo in kaj mislimo. Da pri posamezniku ne bi prišlo do odpovedi avtonomnosti, moramo sproti uravnavati tudi težnjo po regimentiranju

oziroma koncentriranju dela z nami, saj je tudi ta še vedno prisotna.

Zadnji model, ki ga lahko izluščim iz plejade pogledov oseba na naše življenje, pa je model prizadetosti; v središču tega je posameznikova kompetentnost in kompatibilnost za »normalno življenje«. Od predhodnih dveh se razlikuje po tem, da ne poudarja, v čem je človek napačen ali kaj narobe počne, temveč, kaj mu manjka, da bi dosegel neko, recimo, povprečno raven funkcioniranja, ki bi mu omogočila vključevanje v dejavnosti, dostopne ostalim. Telesna invalidnost torej sili ljudi tudi k razmišljanju o tem, kako jo kompenzirati in kako organizirati življenje, da bi bila čim manj usodna in ogrožujoča za socialno eksistenco telesno invalidnega posameznika. In prav s pomočjo tega modela se nam je s sodelovanjem sedanjih vodilnih delavcev Doma posrečilo, da delo zdravstveno-negovalnega oseba dobiva storitveno naravo. To seveda prinaša tudi manj obremenjeno medsebojno vživljanje in vsaj načeloma ugodnejšo podobo drug o drugem.

Literatura

- P. BERGER, T. LUCKMANN (1988), *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva Založba (zbirka Misel in čas)
- D. & A. BRANDON (1992), *Praktični priročnik za osebe v službah za ljudi s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, Pedagoška fakulteta
- (1994), *Jin in jang načrtovanja psihosocialne skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo
- V. FLAKER (1995), *Skupinskodinamična in institucionalna protislovja prostovoljnega dela: Procesi dezinstitutionalizacije služb duševnega zdravja v Sloveniji* (doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede v Ljubljani
- M. FOUCAULT (1984), *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana: Delavska enotnost
- M. NASTRAN-ULE (1993), *Psihologija vsakdanjega življenja*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče
- Obvladovanje in razvoj invalidskega varstva v sodobni družbi* (1990). Ljubljana: Izvršni svet Republike Slovenije
- J. PEČAR (1992), *Institucionalizirano nedržavno nadzorstvo*. Radovljica: Didakta
- D. RUTAR (1994), *Telo in oblast*. Ljubljana: PZI-DAN

Jože Frkač

PROSTOVOLJNO DELO

Izraz prostovoljno delo govori o delu, ki je zasnovano na tem, da se akter oziroma delavec sam po svoji volji ali prostovoljno odloči za neko dejavnost ali delo. To delo mu lahko povzroča napore, probleme, konflikte, lahko pa mu tudi daje izkušnje, ugodje, občutek lastne vrednosti in samospoštovanja, lahko pa se vse to tudi prepleta.

S tem sem si pomagal razjasniti besedni pojem prostovoljnega dela, kot ga razumem sam. Imam namreč nekaj izkušenj, in med njimi moram omeniti tudi »služenje« vojaškega roka. V JLA je bila namreč zelo pogosta fraza, »treba nam dvojica dobrovoljaca«, če jih ni bilo, pa so nas določili sami. Ob tem, kar si nedvomno že moral – služiti vojaški rok –, si se nazadnje še znašel v vlogi prostovoljca. Najbrž je šlo za neko zavestno obliko privilegijev in nezavedno, prikrito obliko prisile, da posameznik sprejme in prizna totalno ustanovo (prim. Goffmanove opise totalne ustanove v Flaker, Urek 1988). Sem sodijo različne delovne akcije, prostovoljno udejstvovanje na domu borcev iz NOB, mogoče tudi zbiranje papirja za različne takratne ustanove in vstop v pionirsko ali mladinsko zvezo. Tudi Tanja Lamovec začenja svoj članek v sobotni prilogi Dela s tem, da ljudje najverjetneje ne razumejo prav bistva prostovoljnega dela in ga zamenjujejo s povojnimi delovnimi akcijami (tudi zgoraj naštetimi), ki so bile prostovoljne samo na papirju. Tako torej vrednotimo in obravnavamo ta pojem v neposredni zvezi s prejšnjo družbeno ureditvijo in načinom vzgoje mlajših generacij.

Pojem prostovoljno delo je tako kompleksen, da se mi zdi podoben besedni zvezi »poljubi se na svoja usta«. S tem ga sicer ne bomo bolje razumeli, vendar se mi je zdelo dobro vplesti ta pojem, že zaradi prijetnejšega branja in boljšega asociiranja. In ker sem »prostovoljec« po šolski obveznosti, mi bo odpuščeno. Torej:

POLJUBI SE NA SVOJA USTA

Prostovoljno delo je »pravo«, če ni zlorabljeno v ideološke namene in če izvira iz solidarnosti. Vključuje tudi neposredno delo z osebami, ki so tako ali drugače hendikepirane ali deprivilegirane. Tako pridemo na področje, kjer lahko kaj storimo za ljudi, ki v svojem življenju niso imeli priložnosti uspeti ali biti sprejeti. Življenska usoda jih je potisnila na rob ali, kot radi rečemo, v marginalnost; tudi ta beseda ima prizvok brezizhodnosti. Ob njih se pojavijo ljudje, ki največkrat trpijo za podobno ali lažjo obliko prizadetosti, a so jo nekako že premagali. Ti ljudje, prostovoljci, razmeroma dobro, če ne najbolje razumejo stisko ali prizadetost, posledično odrinjenost iz družbe, zapostavljenost in podobno. Prostovoljci so lahko tudi iz družine prizadetega, kajti tudi oni lahko zelo dobro razumejo njihove razmere in življenje; to je zelo dobro obdelal M. Lačen v knjigi *Bivalna skupnost*. Pravi, da ob prizadetem (pa naj gre za osebo z vedenjskimi motnjami, narkomane, alkoholike, socialno ali kako drugače prizadete) nedvomno trpijo tudi starši oziroma družine.

Tudi ti ljudje pridejo v krizo, v položaj odrinjenosti, že zaradi družbenih norm in vrednot, sploh v soseski, kjer živijo. Poleg tega lahko še prevzamejo krivdo nase, kar je že samo po sebi uničujoče. Tu pride do izrednega momenta v človeku, ki mu omogoča samoorganizacijo. Ljudje se zbirajo v društva, organizacije in skupine za samopomoč.

Preveč bi se predajali humanizmu in njegovi ideologiji, če ne bi upoštevali materialne vrednosti prostovoljnega dela. Skupina tovrstnih organizacij je čedalje večja, ker ljudje, tudi če ne poznajo zgoraj navedenih problemov, vidijo svoje poslanstvo v dajanju različnih oblik pomoči, čutijo potrebo, delati kaj, kar jih duhovno bogati in jim daje smisel, jih uravnoteži pri vsakdanjih dejavnostih, v katerih ne vidijo smisla. Šele tukaj se lahko odločim podpreti, kar pravi Tanja Lamovec, da ne bi razvrednotil tako subtilne teme, kot je človeška pomoč: »Čut za človeško solidarnost obstaja onstran vsake religiozne ali ideološke pripadnosti in je temelj za doživetje smisla, ki pomeni izpolnitev želja. Ti ljudje pomagajo sebi, ko pomagajo drugim.«

S pomočjo drugim posameznik tudi krepí vero vase in v svojo samopodobo. Kakor bi dejal R. Skynner, čisto izmučen vojak si na bojišču oprta na rame še ranjenega tovariša, in bo tako zdržal daljšo pot, kot bi jo sam. Okrepila ga bo misel, da mora pomagati ranjenemu tovarišu, in ga bo kljub utrujenosti gnala naprej. Tako moje komercialno vrednotenje dobi trdne temelje. Vzajemna pomoč bogati obe strani, tako tistega, ki pomoč prejema, kakor tistega, ki jo daje.

Toda pri tem se moramo na poti do razumevanja prostovoljnega dela nekoliko zaustaviti. Za organizacije, društva in skupine za samopomoč je značilno, kot sem omenil, da so si ljudje, ki jih združuje, nekako podobni. So pa tudi drugačne oblike pomoči in njim ustrezne organizacije, na primer Karitas, Rdeči križ, mednarodna humanitarna pomoč za begunce itn. A pri tem gre bolj za pasiven odnos do tistih, ki jim je pomoč potrebna. B. Stritih v članku o prostovoljnem

delu na področju socialnega dela omenja, da je v naši kulturi pomembno pomagati ljudem tako, da jih ne pasiviziramo. Po pomoč prihajajo ljudje, ki jim je nekje v njihovem prizadevanju zdrsnilo, in na področju socialnega varstva velja, da jim je treba pomagati ohraniti upanje, da je to le stanje začasne odvisnosti. Strokovnjaki in prostovoljci naj bi torej aktivno pomagali.

Tukaj pa že trčimo ob mejo med profesionalnim in prostovoljnim delom. Od nas je odvisno, ali jo bomo vzeli kot ločnico ali kot stičnico. Če še enkrat povzamem B. Stritih, gre za disfunkcionalnost tehnično zelo učinkovitih oblik pomoči. Organizacije, ki v različnih oblikah dajejo pomoč, lahko rušilno vplivajo na že utečene oblike samopomoči. Če sem prav razumel, gre za problematiko, ki je materialno vpeta v družbeni sistem. V tem sistemu pa ne vlada kitajsko načelo, »ne mu dati ribe, nauči ga, kako se jo ulovi«.

V teh organizacijah nedvomno dela veliko prostovoljcev, kar nam omogoča, da jemljemo mejo med profesionalnim in prostovoljnim delom kot stičiče, obe obliki pa kot komplementarni. Profesionalcem ravno zaradi objektivnosti in realitete ni mogoče gledati ali se vživljati čustveno. Prav zaradi tega se pojavi formalna podrejenosti tistega, ki pomoč potrebuje, tistemu, ki jo daje. Tako imenovana strokovna distanciranost pa onemogoči prostovoljni *human touch*.

Prav v tem iščem mesto prostovoljnega dela. Izogniti se moram vrednotenju dela, kajti nedvomno je vse to delo in koristno je tudi. Strokovnost je pomembna prav zaradi vpletenosti v družbeni sistem, ampak to še ne pomeni, da profesionallec ne more biti prostovoljec. Vendar prostovoljec dela za oba, profesionallec pa za plačo, če uporabim malo sarkazma.

Ne moremo spregledati, da se jezik tehtnice preveša na stran samopomoči in samoorganizacije in da profesionalna služba včasih deluje z »negativno prakso«, kar samo poudarja drugorazrednost tistega, ki potrebuje pomoč. Zato so

oblike vzajemne pomoči, vrstniška pomoč, kolektivno zagovorništvo, samopomoč itn. pomembnejše od strokovnega obravnavanja, ki ti dovolj hitro prinese občutek manjvrednosti in podrejenosti, za nameček pa še kakšno stigmo. In tako se znajdemo na zadnjem vagonu družbe, pozabljeni od Boga in Alaha – ne pa od Prostovoljcev.

Na predavanjih smo ugotavljali različne vrste in oblike prostovoljnega dela, navedli smo kup stvari, ki smo jih v tem okviru že počeli, vendar smo težko določili svoje mesto. Kaj pomeni biti prostovoljec? Kaj moram v bistvu početi? Ali moram to, da drugemu pomagam, tudi ovrednotiti? Je to plemenito ali bi lahko mogoče prineslo kakšno ugodnost, mogoče plačilo? Zakaj pravzaprav pomagam, ko pa bi lahko v tem času služil z inštrukcijami? Splošnega odgovora ne bomo dobili in ga tudi ne potrabujemo, ker bi lahko odvzelo našemu delu smisel. Potrebujemo pa pomoč, ko smo v brezupnem položaju, v krizi, neuspešni, žalostni. Sprašujem se, zakaj se na naši šoli zbira toliko ljudi, ki so se pripravljene vključiti v organizacije kot prostovoljci. Kaj nam to daje? In kdo je ta, ki nam daje?

V bistvu ves čas govorimo o dajanju, sprejemanju, o pomoči, solidarnosti, dejanjih, ki nas spodbujajo, manj pa o tem, na katere probleme pri tem naletimo, npr. ob primerih, za katere vemo, da niso rešljivi, da so brezizhodni in največkrat tragični. Ali naj se naprezamo, da bi rešili brezupen primer, da bi za vsako ceno premostili problem, za vsako ceno soočili nepripravljene z resnico? Ne, gotovo bi ga več polomili kot naredili. Privoščil si bom uporabiti C. G. Junga: »Največji in najpomembnejši problemi življenja so nerešljivi.« A če je to res, se nikakor ne morem poljubiti na svoja usta.

IN KOT PROSTOVOLJEC?

O vključevanju v prostovoljno delo bi lahko rekel, da je izziv, prijeten ali neprijeten, spontan in nesponatan. Dobil sem ponudbo za stanovanje, kjer bi v zameno opravljal nočno delo. Tako sem prišel v

skupino kot »nočni«, in tako mi tudi pravijo. S tem sem prevzel funkcijo, ki jo narekuje Prehodni mladinski dom Jarše, torej zavodska institucija. Prostovoljec sem postal šele, ko smo na šoli ustanovili akcijsko skupino za Stanovanjsko skupino (StS) Črnuče.

Nahrbtnik identitete sem sicer prinesel sam, napolnili pa so mi ga tudi drugi, stanovalci in osebje. Moja vloga ali bolje naloga v StS je opredeljena kot »nočni«. Kaj pa je dejansko vloga (beri naloga) »nočnega«? Ali je neke vrste paznik, hišnik ali podaljšana roka vzgojiteljev, ali pa mogoče oseba, ki živi med njimi?

Sami stanovalci so sprejeli naziv nočni, nekateri pravijo celo nočni vzgojitelj. Vendar me že prvi sestanek s skupino sooči z osebnimi pričakovanji. Verjetno bi stanovalci morali sprejeti vsakogar, ki bi jim ga predstavilo osebje. Prav tukaj pa nastane vrzel: kam me je postavilo osebje in kaj je od mene pričakovalo. Pravila, ki bi jih moral upoštevati, in naloge, ki bi jih moral izpolniti. Takoj se postavi vprašanje, kaj in kolikšen je moj manevrski prostor za izpolnjevanje pričakovanj.

V tem, prvem delu predstavitve svojega dela sem hotel pokazati svojo razpetost v skupini. Mojo osebno (tudi telesno) identiteto zastopa moje ime, to večkrat poudarim, stanovalci jo lahko sprejmejo kot nočnega ali kot Jožeta, podobno je pri osebju, a zanje sem lahko tudi le sredstvo in morda eden izmed njih. Sam zmeraj trdim, da sem Jože, in včasih mi to potrdijo in mi rečejo celo »moj najboljši prijatelj«!

Mesto mojega dela lahko torej razumemo na več načinov (»nočni«, prostovoljec, prijatelj...), meni samemu pa se zdi pomembno prinašati svoj način življenja, svoje prijatelje itn., kar je, kot pravita M. Lačen in D. Brandon, navsezadnje le povezava s sosesčino in ostalo družbo.

STANOVANJSKA SKUPINA ČRNUŠKA GMAJNA

StS je dislocirana enota PMD Jarše, zavodske ustanove s določenim načinom dela.

K njemu sodi tudi razbijanje ustanov na manjše skupine; v okviru PMD-ja se je ustanovila še ena StS, ki pa ni dislocirana. Osebe, ki deluje v StS, je bivše zavodsko osebje; to najverjetneje pomeni, da posebej usposobljenega osebja za StS skoraj ni. Toda koliko se lahko način življenja in dela spremeni, če se ne spremeni tudi osebje, ki je vrsto let delovalo v zavodu? (D. Zaviršek na predavanju Kako deluje osebje psihiatrije v StS). Zavodskega dela in življenja ne poznam, ampak to vprašanje se mi zdi pomembno za primerjavo in razmišljanje v prihodnje.

Velika stanovanjska hiša na obronku gmajne daje vtis velike družinske hiše, ki je vključena v sosedsko življenje. Prav ta eksterier in interier očara ljudi, ki pridejo k nam: »Tukaj imate lepo,« »Joj, kako veliko in lepo hišo imate,« »Sem si pa čisto nekaj drugega predstavljal za stanovanjsko skupino.« Tako se srečanja navadno začnejo in tudi končajo. Pogosto izrazijo zavist. Čeprav hiša znotraj ne daje prav domačega in toplega videza, je pomembno, da lahko stanovalci sami uredijo svoje sobe, kolikor je to mogoče. S tem si vsi, ki tam stanujemo, ustvarimo vtis domačnosti in se laže identificiramo s prostorom (Brandon 1992).

StS je namenjena mladostnikom, ki so bili v družini prikrajšani ali izrabljeni, pojavljajo pa se tudi druge, velikokrat banalne oblike družinskih konfliktov. Mladostnikov je največ osem, namenjeni pa so jim trije vzgojitelji (eden je socialni delavec in socialni pedagog, dve sta socialni pedagoginji) in »nočni«. Po spolu so mešana skupina, seveda pa sta spola v sobah ločena. Na voljo jim je cela hiša z vsemi prostori, nič ni zaklenjeno, tudi prostor za vzgojitelje z računalnikom in telefonom ali shramba s hrano ne. Samo vhodna vrata zaklepajo, ključ pa imajo tudi stanovalci. Mladostniki dobivajo določeno denarno pomoč, ki je vedno premajhna, sami nabavljajo hrano in kuhajo, razen v četrtek, ko imamo skupno večerjo in sestanek. Temeljna pravila za stanovalce so predlagali in napisali prvi stanovalci.

V ta opis lahko zdaj umestim svoje delo. Kot »nočni« prevzamem odgovor-

nost ob desetih zvečer in traja do šestih zjutraj. Za to »funkcijo« so le približna navodila. Ob mojem nastopu naj bi bili vsi že v skupini (razen izjemoma, ko ima kdo kakšno obveznost) in takrat se začnejo priprave za nočni počitek. Ugašanje TV, umivanje, pospravljanje še nepospravljenega, tudi učenje in branje, kot ritual ali navada pa nam takrat služi pomenkovanje o vsem mogočem. Večinoma sam zaklepam vhodna vrata in jih opozarjam na uro, kajti na to četrto dimenzijo radi pozabijo, TV pa ugašajo sami (razen po dogovoru) — mislim, da nekateri samo zato, da bi se mi prikupili. Moja naloga je pravzaprav samo to, da sem prisoten in da obveščam osebe o konfliktnih in neupoštevanih pravilih. To je zelo nevhvaležno delo ali položaj, saj sem razcepljen med Nas in Njih, stanovalce in vzgojitelje, hkrati pa sem sam med osebjem in sam med stanovalci. Tako se sprašujem, kako in zakaj stanovalci upoštevajo mojo prisotnost, koliko moči so mi dali s to vlogo (tudi kot »enemu izmed osebja«), koliko pa jo uveljavljam sam, in tudi, kje je tu prostor za zaupanje in prijateljstvo. Na to mi odgovarjajo sami stanovalci skozi vsakdanje druženje, sprejemanje in življenje.

Konzultacije z mentorico potekajo redno na ravni akcijske skupine na šoli in tudi sam imam z njo skoraj redne neformalne konzultacije. Na prvem srečanju nas je posebej opozorila, kako se spoprijeti z odgovornostjo in kako realno oceniti pričakovanja. Pomembno se je soočiti s tem, da aktivnost, ki jo izvajaš, ni namenjena cilju, ampak odnosu do stanovalca. Zato se tudi nisem zanimal za samo problematiko, kajti s tem se sicer približaš osebju, a oddaljš od stanovalca kot prijatelja. Strokovnjak tega vidika aktivnosti ne uporabi za manipulacijo, ampak za pomoč. Prav tukaj pa vidim tudi mesto širšega prostovoljnega dela, kot sem poskušal nakazati v prvem delu tega eseja. Plačano in neplačano delo ju ne razmejuje dovolj dobro in je le odraz naravnosti ekonomskega sistema. Komplementarnost strokovnega in prostovoljnega dela tudi dobro zavaruje uporabnike strokovnih služb pred tem, da bi

jih strokovnjaki postavljali v podrejen položaj. Prostovoljno delo obsega zagovorništvo, druženje, povezovanje osebja in stanovalcev, ohranjanje stikov z zunanjim svetom, vpogled v notranji svet, pa tudi opozarjanje na rutinsko ravnanje osebja, kadar ti to dopustijo.

Povezavo strokovnega in prostovoljnega dela omenjam med drugim tudi zaradi tendenc na Visoki šoli za socialno delo. Ko jo končaš, si strokovno izobražen, in prav s prostovoljnim delom lahko razumeš pomankljivosti strokovnega dela, dobiš o njih lastno izkušnjo.

Sami stanovalci, kot sem opazil, se zelo radi imenujejo gojence; to morda izhaja iz tega, ker se veliko omenja vzgoja in vzgojitelji, lahko pa tudi kaže podobo zavodskih stanovalcev. To poimenovanje ima negativno konotacijo. Sam se temu izmikam; kadar moram povedati, kje delam, raje uporabim ime ali govorim o otrocih. Kakorkoli že, zaradi mojega nedefiniranega dela in mlajšega videza me večkrat obravnavajo kot gojenca. Pogosto vprašajo: »Od kod je ta vaš stanovalec?« Kadar se skupaj odpravimo v mesto, sem vedno eden izmed njih in stigma leti tudi name. To je že znana stvar, omenjam jo zato, da potrdim, da plačilo ni dovolj dobra razmejitev. Tovrstni »stroški« se ne morejo poravnati s honorarjem, ampak je tudi to neke vrste »dela v senci« ali vernakularnega dela; tako lahko sčasoma začnemo razumevati zdravorazumske sodbe. S tem se osvobodimo strahu pred stigmatom in ga pomagamo zmanjšati tudi njim, in kar je najpomembnejše, to okrepi stik; lahko bi rekli, da gre za *human touch*.

Vsak večer se srečam s postavljanjem meja ali okvirov in neredko se zgodi, da sploh ne vem, ali sem kaj razumel ali sem bolj zahteval, sem uporabil moč ali sem opozoril. Vse bolj opažam, da postavljanje meja ne pomeni nekaj zahtevati ali koga prikrajšati. Jasno postavljene meje so za vsakogar, tudi za stanovalca, pomemben orientir pri izpolnjevanju pravil, vzpostavljanju odnosov in samem življenju. Kajti če stremimo za normalizacijo, moramo vedeti, da so take skupine prehodnega tipa, in upoštevati, da se

bodo njihovi člani vključili v normalno družabno življenje, torej jih je treba opremiti, jih seznaniti z omejitvami, na katere bo naletel v trdem življenju. Družbeno življenje temelji na pravilih in omejitvah, in za vključevanje vanj jih je treba poznati.

Ljudi spoznamo na različne načine, tudi tako, da z njimi živimo vsakdanje, monotono, banalno življenje, ki je včasih zavito v megleni ovoj nesmisla. Živim v skupini, živim, pravim, ker tam spim, jem, se kopam, zbudim, veselim in jezim; vzpostavljen je zelo intimen stik, ki ga preskušamo in poglobljamo. Mogoče je videti, da so moje predstave o takem življenju iluzorne in idealne, vendar ne zanikam nevarnosti, ki se ob tem postavljajo. Nekaterih ljudi ne moreš »razumeti«, jih težko prenašaš in se kregaš z njimi, in mogoče se prav za tem skriva čar prostovoljnega dela, kajti pokažejo ti podobo tebe, ki je dosti bolj okleščena in realnejša od tvoje samopodobe. *Pay-off* je torej odvisen od tvojega investiranja, pa naj gre za moč, iskanje samopotrditve, zadovoljstvo v lastni pomembnosti ali za dviganje statusa.

Moj pogled je za stanovalce in za osebe zelo pomemben, kajti sedaj vidim, da prispeva h korekciji odnosa na obeh straneh. Sem pomembna zveza med njimi in pravijo, da jim nekako omogočam vzdušje; delujem kot nekakšen most, včasih se oprejo name, prav tako pa tudi oni meni dajejo oporo, ko jo rabim, in to je kar pogosto. Včasih osebe vidno deluje na temelju moči in zahtev, a se to nekako poravna na skupnih sestankih, kjer stanovalci zelo burno reagirajo na vsako dodatno zahtevo. Tako se kdaj zalomi pri delitvi denarja, ker dobijo stanovalci mesečni obrok v štirih delih; ker vse takoj porabijo in potem nimajo nič, osebe določi, kdo bo imel roko nad njihovim denarjem. A to se sedaj odpravlja.

NAJ SE KNJIGA NE ZAPRE...

Za sklep bi lahko uporabil besede iz pisma ob koncu Tabora 87 v Hrastovcu. Rad pa bi se izognil previsokemu vrednotenju prostovoljnega dela, ki nas

pripelje do tega, da določamo, kako naj bi prostovoljec izgledal, kaj in na kakšen način naj bi delal, kje so meje in kakšna je etika tega dela; kajti, če so meje in načini, so tudi cilji, ki tako spet pridejo v prvi plan, s tem pa tudi zadovoljstvo na podlagi doseženih ciljev in visoko vrednotenje tega dela. Ali s tem ne izkoriščamo nesreče nesrečnega in jo uporabimo v svojo korist, za nekakšen certifikat pred drugimi? Ali lahko tisti, ki smo mu pomagali, pozneje deli našo srečo in ugled? Kako naj mu to zmanjša stigmo in z njo

družbeno nepriznavanje, pa tudi njegovo siceršnjo nesrečo? Ali smo, ko trdimo, da je dovolj, če se družimo z njimi, naredili dovolj ali bi lahko še več? Ga ne postavlja že to, da govorimo, kaj je »dovolj«, v manjvreden položaj?

Pisec omenjenega pisma pravi, naj to ne bo knjiga, ki se po branju zapre; ob tem mi pride na misel, da sta za odnos potrebna vsaj dva, in da lahko vsaj za trenutek rešita problem, »poljubi se na svoja usta«, če ne zapreta knjige, ampak jo skupaj pišeta naprej.

Literatura

- A. BRANDON, D. BRANDON (1992), *Praktični priročnik za osebe v službah za ljudi s posebnimi potrebami*. Ljubljana: VŠSD, Pedagoška fakulteta.
- V. FLAKER, M. UREK (1988), *Hrastovski anali 87*. Ljubljana: RK ZSMS.
- M. LAČEN (1993), *Bivalna skupnost*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo in šport.
- T. LAMOVEC (1995), Zastonj pa ne, raje poležavam. Ljubljana: *Delo XXXVII*, 74 (Sobotna priloga), 8. aprila, str. 36.
- B. MESEC (1984), *Prostovoljno delo na področju prostovoljnih dejavnosti*. Ljubljana: DUU Univerzum.
- B. STRITH (1995), Prostovoljno delo kot prostor, v katerem se oblikujejo generativne teme. *Socialno delo* 34, 1: 5-10.
- R. SKYNNER, J. CLEESE (1994), *Družine in kako v njih preživeti*. Ljubljana: Tangram.

OD MITOLOŠKEGA POMENA ŽENSKÉ ZAPOSLOTITVE DO PRISILNE NEZAPOSLENOSTI

SEMINAR »SPOL V TRANZICIJI«, SAMARA, 24.-26. 5. 1996

Ljudmila Popkova in Irina Tartakovska, profesorici na Univerzi v Samari, sta s finančno pomočjo Fundacije Soros organizirali tridnevni seminar Spol v tranziciji, na katerega sta povabili raziskovalke iz osmih evropskih držav. Seminar je potekal v obliki krajših referatov in poglobljene diskusije, ki je sledila vsakemu referatu posebej. Udeleženke so bile zvečine predavateljice univerz in raziskovalke inštitutov in so prihajale iz Rusije (Moskva, St. Peterburg), Belorusije, Litve, Romunije, Bolgarije, Češke, Poljske, Velike Britanije in Slovenije.

Osrednja tema seminarja je bila položaj žensk po padcu komunističnega režima. Večina udeleženk je v referatih poudarila dejstvo, da so se novi pritiski na ženske dejansko začeli z dramatičnim poslabšanjem ekonomskega položaja žensk po letu 1991/92. Povsem novo družbeno dejstvo je namreč prisiljevanje žensk, naj ostanejo doma, kar izrecno nasprotuje dotedanjim socializacijskim vzorcem in je problem tako za ženske kot tudi za otroke, ki jim je identifikacija z vlogo matere-gospodinje povsem tuja. Prevladujoča družbena vloga ženske v nekdanjih socialističnih državah je bila vloga »delovne matere«, vse druge možne vloge so bile povsem periferne in niso bile zajete v pogodbenih odnosih med ženskami na eni ter državo oz. skupnostjo, družino in moškimi na drugi strani.

Referati so obravnavali vsa ključna področja, ki zadevajo vsakdanje življenje žensk in razmerje med spoloma: žensko plačano delo in ideologijo izrinjanja žensk iz sfere plačane zaposlitve; žensko skrb za otroke, ki v visokem številu trpijo kronične bolezni zaradi različnih vrst onesnaženosti; tipe družinskih odnosov med spoloma, na katere je vplivala tako komunistična ideologija kot postsocia-

listična revščina in novi tradicionalizem; dvig novega ruskega sloja tako ienovanih »novih ruskih«; nasilje nad ženskami in spolno nadlegovanje na delovnem mestu.

PREMIK OD PREVLAJUJOČEGA MODELA

»DELOVNE MATERE«

K NOVIM MODELOM »MATERE GOSPODINJE«

ALI »NEZAPOSLENE ŽENSKÉ«

Moč familialistične ideologije, ki žensko ponovno priklepa v (praviloma) revno gospodinjstvo, je iz komunistične »delovne matere« naredila bodisi »mater«, ki pod krinko ženske narave zastonj opravlja množico del, ali pa »nezaposleno žensko«, ki silovito išče možnosti za preživetje. Ideologija družinske sreče govori tudi iz množice restrikcij, ki so naperjene na neporočene ženske brez otrok (v Litvi je bil leta 1995 odpravljen denarni prispevek za podporo samskih žensk). Države so izkoristile zmanjševanje rojstev za to, da navkljub pravici do izbire na različne načine onemogočajo izvajanje splavov (nekateri zdravniki nočejo delati splavov, zato se ponovno povečuje število ilegalnih abortusov in smrtnost žensk). Nekatero ruske raziskave ugotavljajo, da je danes vsaka peta družina brez otrok. Če se je v preteklosti ženska socializirala za to, da postane »delovna mati«, se je danes ta socializacija spremenila v učenje za »nezaposleno mater«, za revno žensko brez zaposlitve. To dejstvo je odlično ilustriral referat Irine Tartakovske, ki je ugotavljala, da postajajo v procesu naraščajoče revščine vse bolj priljubljena tista ženska dela, ki so blizu izvorov hrane (čiščenje v restavracijah, čiščenje stranišč v menzah, pomivanje posode v hotelih, čiščenje tržnic). Taka dela omogočajo posameznicam, da pridejo do brezplačnih obrokov hrane in zagotovijo

nekaj hrane za svoje najbližje. Gre za tendenco, ki je v Rusiji znana že iz 80. let, ko je revščina silila ljudi, da so se selili na kmete, v bližino poljskih pridelkov. Vse več žensk v Rusiji živi od pokojnine staršev. Postati čistilka pomeni za mnoge ženske »naravni« ženski poklic.

Videti je, da se ženske po eni strani identificirajo s tradicionalnim konceptom ženskih del, po drugi strani pa so vanj potisnjene. Delo s stroji je rezervirano za moške. Avtorici tega poročila sva na moskovskem letališču Domodedov srečevali čistilke, večinoma starejše ženske, ki so brez rokavic pomakale krpo v vedro z mrzlo vodo in ročno čistile tla. Drug del letališkega poslopja pa je čistil mlad moški s čistilnim strojem, na katerem je sede obračal volan in pritiskal na pedala. Delo žensk je nedvomno veliko težje kot moško, nevarnejše za zdravje in gotovo tudi manj plačano.

Referentke so ugotovljale, da ima brezposelnost pretežno »ženski obraz«, saj je na primer v Rusiji od 8 milijonov brezposelnih (1,5% po uradnih statistikah), ki so izgubili delo v zadnjih petih letih, kar 7 milijonov žensk. Gre za osebe, ki so bile zaposlene vsaj 10 let, kar povzroča pri posameznikah veliko življenjsko spremembo in čustveno travmo. V večini držav je zaslediti tudi proces, v katerem so se moški povzpeli na boljša, manj nevarna delovna mesta, ženskam pa so ostala najslabša, najmanj zdrava in najmanj plačana delovna mesta. Ženske iz nekdanje Vzhodne Nemčije govorijo o tem kot o procesu *Schreckliche Wende*, v katerem so same izgubile 65% delovnih mest. Ženske najlažje dobijo delo čistilk in večina žensk v Vzhodni Evropi lahko izbira zgolj med nekvalificiranimi zaposlitvami, ki so med najbolj izčrpujočimi. V Rusiji na primer ženske najpogosteje najdejo zaposlitev pri pleskanju sten in podobno. Referat Irine Tartakovske je pokazal, da ženske v postsocialističnem okolju pogosto potrebujejo dovoljenje moškega, da lahko izbirajo med plačanimi zaposlitvami. Zaradi neznosnih delovnih razmer mnoge uporabijo obdobje plačane zaposlitve zato, da najdejo moškega,

s katerim se poročijo ter se nato umaknejo iz plačane zaposlitve. Včasih so dejavnik mobilnosti možje, včasih pa tudi otroci, na primer, ko se ženska odloči za delo v vrtcu, zato da je njen otrok sprejet v vrtec. V vseh državah v tranziciji je močno prisotna tudi diskriminacija po starosti (*ageizem*), saj se tako ženske kot moški po 35 letu starosti komajda še lahko zaposlijo.

V današnjih vzhodno- in srednjeevropskih državah imamo različne skupine žensk glede na njihov odnos do zaposlitve: tiste, ki opravljajo številne slabo plačane zaposlitve skupaj z neplačanih delom doma; tiste, ki so v zadnjih letih izgubile delo in se preživljajo s priložnostnimi, najslabšimi in zdravju nevarnimi deli, s katerimi se uvrščajo na rob preživetja; predstavnice novega ruskega sloja (»novi ruski«), ki imajo visoko izobrazbo, ne dobijo dela, vseeno pa zaradi partnerjev pripadajo najvišjim družbenim slojem; tiste, ki so se podredile spolni ideologiji in iščejo delo s pomočjo svojih teles in jih raziskovalke imenujejo »nove Barbie«. Referat Bolgarke Tatjane Koceve je na primer pokazal izjemno visok odstotek mladih srednješolk, ki so na vprašanje, kaj bi želele delati na trgu dela, dejale, da želijo postati manekenke.

Elena Zdravomislova iz St. Peterburga je v svoji kvalitativni raziskavi odkrila, da se zdijo nove institucije, ki delujejo kot borze dela, ženskam nepriemerne in žaljive: »Nisem prostitutka, da bi se ponujala na trgu dela«. Analiza njenih poglobljenih intervjujev je pokazala, da se ženske, ki morajo zaradi naraščajoče brezposelnosti ostati doma, počutijo kot sužnje. Veliko jih je poudarjalo, da jim plačana zaposlitev pomeni sprostitvev, priložnost za izhod iz nasilnega odnosa, priložnost za kolektivno delitev hrane, priložnost za pogovore ipd. Plačana zaposlitev za ženske pomeni premagovanje izolacije. Pavel Romanov je v raziskavi o ženskah iz slavne samarske tovarne čokolade poudarjal tesno navezanost žensk na delovno mesto, na kar opozarja ženski slogan »moja tovarna, moj dom«. Podoben slogan, »moj

premogovnik, moj dom«, je našla raziskovalka Sarah Ashwin v zvezi z ženskim delom v premogovniku, kjer so ženske izjavljale, da raje delajo v premogovniku kot doma, kjer se dolge ure kuhanja izničijo v nekaj minutah použite hrane. Delo doma se je mnogim ženskam zdelo težje, saj je bila njegova značilnost atomiziranost in brezvrednost. Delo v premogovniku se jim je zdelo lažje, ker je bilo kolektivno, omogočalo je odmore, druženje, pogovore.

ODNOSI MED SPOLOMA

V okviru analiz, ki bi jih lahko uvrstili v moške študije, so referentke poudarjale, da je v komunizmu moški izgubil vlogo, da je »bread-winner«, saj je bila njegova plača ves čas premajhna, hkrati pa je zvečine ohranil simbolno vlogo, ki jo patriarhalna družba pripisuje moškemu, ne glede na dejanski položaj v družini. Kot poseben problem so nekatere udeleženke (zlasti litvanska predstavnica Alina Žvinklena in sociologinja iz St. Peterburga) poudarile dokaj razširjeno prepričanje žensk, da moški v družini sploh ni potreben. Moški in ženska sta v postsocialistični družbi pogosto daleč narazen; videti je, kot da so mnoge ženske izrinile moške (oziroma, so se ti tudi sami izrinili) iz osebnega in družinskega življenja. Človeško bližino, čustveno in stvarno podporo iščejo ženske zlasti pri drugih ženskah, pri sodelavkah, prijateljicah, sorodnicah, ne pa pri možu ali partnerju. Malo za šalo, vendar z dokaj bridkim prizvokom, so naše sogovornice tipično vlogo ruskega moškega opredelile s terminom »delovni otrok«. Med razlogi, ki ženske pripeljejo do prepričanja, da se pri osebnih in družinskih bremenih ne gre zanašati na moškega, je močno poudarjen alkoholizem moškega, ki je velik problem v vsaki četrti družini.

Zanimiv referat Zoje Kotkine iz Moskve je opozoril na dramatično samoumevnost spolnega nadlegovanja na delovnem mestu, ki je značilno od nekvalificiranih mest pa do dela na univerzah. V raziskavi, ki je potekala v Moskvi in

okolici, je vsaka četrta ženska iz okolice Moskve izjavila, da je na delovnem mestu doživela spolno nadlegovanje. Raziskovalka je poudarjala pomen spolnosti, ki povečuje plačilo, ki ga dobijo ženske kot delovna sila. Raziskava na moskovski univerzi je potrdila, da so ženske iz ekonomskih razlogov ponekod prostovoljno, zvečine pa prisilno potisnjene v spolno uslužnost moškim, ki so zaposleni na univerzi. Spolno nadlegovanje na delovnem mestu in drugje je nova tema, ki se uveljavlja v zadnjih letih, mnoge ženske se tovrstnega nasilja nad sabo sploh še ne zavedajo. Naravnost tragično pa je dejstvo, da se tako uradni organi kot javnost zelo neodgovorno obnašajo tudi do primerov zelo hudega spolnega nasilja, ki so mu ženske izpostavljene pri delu ali v javnosti, da o nasilju v družini sploh ne govorimo. Zoja Kotkina je ponazorila problem z dvema primeroma nasilja na delovnem mestu. V prvem primeru je delodajalec mlado delavko zadržal na delu do noči in jo nato grobo posilil. Kljub policijskemu in zdravniškemu poročilu o poškodbah, ki jih je utrpela, in kljub podpori ženske organizacije se je pravosodni sistem (podobno je tudi v mnogih drugih primerih spolnega nasilja nad ženskami) izkazal kot popolnoma neučinkovit. Od posilstva je minilo že skoraj dve leti, vendar se obtožencu ni zgodilo nič, saj je sodišču vztrajno »nedosegljiv«. V drugem primeru je vlomilec na zelo okruten način posilil priletno čuvajko, ki je bila ponoči sama v vratarnici. O dogodku so množični mediji poročali na skrajno zasmehljiv način, češ starka je lahko vesela, da si jo je pozelel tak mladenič...

Slovenski udeleženki sta opozorili na negativne posledice, ki jih ima nezaposlenost in nasilje na duševno zdravje žensk. Hkrati pa sta pokazali, da države v tranziciji za reševanje »ženskega vprašanja« ponovno ustanavljajo institucije, v katerih obravnavajo ženske kot del problema. Taka institucionalizacija žensk je znana iz dolge zgodovine nastajanja institucij, ki nikoli niso stregle le pomoči, temveč vedno tudi moralnemu nadzoru.

Veliko razočaranje, ki ga je moškim in ženskam prinesel čas postkomunizma, mnoge spodbuja k temu, da bi na junjskih volitvah volili komuniste. Prenovljene komunistične stranke ponujajo ženskam posebne programe, v katerih obravnavajo vprašanja žensk, vendar teh programov ne predstavljajo kot feministične, temveč kot socialistične programe. Ženskam se ob vsem tem ne obeta nič dobrega, saj jim grozi podvojena ideologija materinskosti in gospodinjstva, s katero se ekonomsko ogrožene postkomunistične države izogibajo ženske delovne sile, ki bi povečala število brezposelnih in ogrozila moško delovno silo.

Tako vidimo, da ženske Srednje in Vzhodne Evrope nikoli niso bile in še danes niso Pepelke, na kar aludira znana knjiga *Cinderella Goes to Market* Barbare Einhorn (1993), ki analizira položaj žensk v obdobju tranzicije v postkomunističnih državah. Prav nasprotno, v času trdega komunizma so se ženske borile, da bi preživele družine z dolgimi čakalnji v vrstah in z raznovrstnim tako »ženskim« kakor »moškim« delom. V postkomunizmu pa jih je trg izvrigel, ker jih v tem hipu ne potrebuje. Tudi če »Pepelka gre na trg«, na njem ne ostane dolgo. Vseeno pa ženske z Vzhoda niso nikoli čakale, da bi jih v boljše življenje popeljal plemeniti princ. To so iluzije zahodne realnosti, ki se ob srečanju z ženskami z Vzhoda spremenijo v pepel.

SOCIALNO DELO –

NAJMLAJŠA DISCIPLINA NA SAMARSKI UNIVERZI

Organizacija konference, tudi organiziranje prevozov udeleženk z različnih delov sveta, je potekala brezhibno. V razmerah slabo razvite infrastrukture je bilo to še toliko bolj očitno. Zasluga za to gre organizatoricama iz Samare in drugim sodelavkam lokalne fundacije Soros, ki so s svojo prizadevnostjo in gostoljubnostjo osvojile vse udeleženske seminarja. Omogočile so nam tudi ogled mesta, ki ima bogato zgodovinsko tradicijo. Kot živahno trgovsko in industrijsko središče

ob Volgi se je Samara hitro razvijala zlasti ob koncu prejšnjega in v začetku tega stoletja. Rezultat tega razvoja je bila tudi ustanovitev univerze, ki je danes osrednja pedagoška in znanstvena ustanova na področju Srednje Volge. Univerza v Samari je bila ustanovljena leta 1918, a leta 1927 so morali večino njenih oddelkov zaradi ekonomskega pomanjkanja zapreti, tako da je ponovno zaživela šele leta 1969. Danes jo sestavlja 8 fakultet in 42 oddelkov in sprejme 2.500 rednih in 2.400 izrednih študentk in študentov. Nazadnje, v lanskem šolskem letu, so odprli oddelek za socialno delo.

Mesto Samara, ki se je nekaj desetletij imenovala Kujbišev (po revolucionarju in pesniku Kujbiševu, čigar spomenik še vedno stoji v centru mesta), je bilo še pred petimi leti zaprto za tujce. V njem je namreč veliko vojaške industrije, tudi take z zahtevno tehnologijo. V začetku druge svetovne vojne, ko so se nemške armade močno približale Moskvi, so v Kujbišev preselili veliko industrijskih podjetij in vladnih služb iz prestolnice, v mestu so zgradili tudi orjaški bunker, v katerega naj bi se preselilo kremeljsko vodstvo, vendar do tega ni prišlo. Med drugim je Samara znana tudi po zelo okusnih čokoladnih in drugih izdelkih slaščičarske industrije in po avtomobilih istega imena, ki jih izdelujejo v sosednjem Toljatiju, povolžskem središču avtomobilske industrije.

Čeprav je delo na konferenci potekalo zelo intenzivno, se je eni od naju posrečilo na hitro obiskati oddelek za socialno delo samarske univerze in otroški dom, v katerem skrbijo za nekaj ducatov otrok, ki nimajo staršev, ali pa so jih ti zapustili oziroma zanemarili. Po velikih ekonomskih, političnih in družbenih spremembah v zadnjem obdobju so se tudi v Rusiji srečali s potrebo po socialnem delu. Na samarski univerzi so tako v preteklem šolskem letu vpisali prvo generacijo rednih in izrednih študentov v program socialnega dela, ki ga predavajo v okviru katedre za sociologijo in politologijo. Pri izvedbi programa, ki se očitno precej opira zlasti na švedske in

delno na ameriške modele in izkušnje, uporabljajo domačo in prevedeno strokovno literaturo, ki v zadnjih letih pospešeno izhaja zlasti v okviru moskovskega inštituta za socialno delo. Tako se vsaj glede literature v domačem jeziku sodelavci in študenti oddelka za socialno delo samarske univerze na srečujejo z nepremostljivimi problemi. Imajo pa veliko drugih težav, zlasti s kadri, saj se trenutno s socialnim delom ukvarjajo sociologi, zgodovinarji, filozofi, arheologi in drugi družboslovni strokovnjaki, ki se specializirajo za to področje, težave so s praktičnim usposabljanjem in učnimi bazami. Zanimivo je, da se oddelek za socialno delo razvija pod okriljem sicer zelo konzervativno naravnane predstojnika katedre za politologijo in sociologijo, ki ima na steni delovnega kabineta obešeno Marxovo sliko (pred nedavnim je odstranil Engelsovo in Leninovo), literatura klasičkov marksizma pa dominira tudi na njegovi knjižni polici. Ne glede na to nenavadno simbiozo, ki je morda značilna le za samarsko situacijo, pa so se v Rusiji

zelo resno in učinkovito lotili razvijanja nove stroke, ki je bila v socializmu povsem zapostavljena. To je potrdil tudi obisk v otroškem domu, kjer so sodelavci pokazali izreden interes za naše izkušnje na področju rejništva in institucionalnega varstva otrok in mladostnikov. Otroški dom, ki ga pravkar na novo urejajo (z velikim prizadevanjem, da bi zagotovili večjo domačnost), je eden od mnogih na tem območju. Otrok, ki potrebuje domsko varstvo, je po besedah sogovornikov vedno več, ne le zaradi problemov v družinah, ampak tudi zaradi vedno večjega števila zapuščenih otrok, ki jih dobesedno pobirajo z ulic. Tudi zaradi problemov otrok je pri usposabljanju socialnih delavcev močan poudarek na delu z družino, veliko več kot pri nas pa se ukvarjajo tudi s problemom osamljenih samskih oseb, med katerimi so v vseh starostnih skupinah najbolj številčne prav ženske.

Darja Zaviršek

Pavla Rapoša Tajnšek

DRUGA DRŽAVNA KONFERENCA O ZAGOVORNIŠTVU

PORTOROŽ, 29.-30. 3. 1996

29. in 30. marca je bila v Portorožu druga državna konferenca o zagovorništvu z naslovom »Samostojno življenje«. Organizator konference je bil Sklad Silva - Društvo za kakovostno življenje ljudi s posebnimi potrebami, ki združuje starše in prijatelje duševno prizadetih ljudi. Namen prireditve je bil povezati uporabnike psihosocialnih služb, preseči delitev ljudi po vrsti prizadetosti in obolenja (v Sloveniji je še močno prisotna, ljudi pa razporeja v institucije in jih na ta način odmika »daleč od oči in daleč od srca«), pridobiti relevantna znanja in informacije, prepoznati skupne interese in cilje ter pridobiti k sodelovanju strokovne delavke in delavce, predstavnike lokalnih skupnosti, državnih institucij in društev in na ta način okrepiti proces opolnomočenja ljudi s prizadetostjo. Udeleženci konference so bili predstavniki in zagovorniki številnih marginaliziranih skupin, strokovnjaki in sami prizadeti.

Uvodni referat na temo zagovorništva je imela Darja Zaviršek, predavateljica na Visoki šoli za socialno delo, ki je najprej navedla, kakšne predstave in ideje producira razumevanje lepih teles v naši družbi, ki visoko ceni individualizem, in kako se to kaže v odnosu do ljudi s prizadetostmi, ki so zaradi tega pogosto še dodatno stigmatizirani. V zvezi s tem je poudarila vlogo zagovorništva, ki naj prispeva k zmanjševanju stigme, izboljšanju življenjskih pogojev in večji izbiri, saj je pogosto ravno občutek nemoči in zmanjšana možnost izbire vzrok osebnih kriz. Zagovorništvo na področju duševnega zdravlja, ki je začelo dobivati in hkrati že upravičevati svojo vlogo v Sloveniji ob koncu 80. let, izhaja zlasti iz zahteve oz. pravice uporabnic in uporabnikov, da poznajo svoje pravice in jih uveljavljajo v obdobju hospitalizacije, pa tudi potem,

ko izstopijo iz institucije in se vrnejo v skupnost. Zagovornik mora biti nekdo, ki stoji na strani uporabnika psihosocialnih služb, hkrati pa skrbi, da spremembe ne poslabšajo stanja. Zagovorništvo mora pustiti pečat na mikro (povečati občutek moči človeka s prizadetostjo, povečati samozaupanje in izbiro) in makro ravni (politične in zakonske spremembe).

Poudarila je tudi pomen samozagovorništva, ki naj bo, če le mogoče, cilj vseh vrst zagovorništva. Poleg samozagovorništva lahko govorimo še o profesionalnem (plačanem) zagovorništvu – za primer je predstavila Nizozemsko, ki ima dolgoletno tradicijo plačanega zagovorništva, zagovorniki, ki jih imenujejo pacientova zaupna oseba, pa vodijo individualne pogovore z uporabniki in posredujejo med njimi in osebjem institucije – in o laičnem zagovorništvu, kjer gre za neplačano in neodvisno predstavništvo.

Velik odmev je pri udeležencih konference doživela okrogla miza z naslovom »Prizadetost kot problem državljskih pravic«, pri kateri so sodelovale Jelka Škerjanc, Damjana Marijon, Beti Angelini in Tjaša Štrobelj, povezoval pa jo je predsednik Sklada Silva Nikolaj Mohorčič. Ljudem, ki jim je odvzeta poslovna sposobnost, je s tem odvzeta tudi volilna pravica, kar je kršitev temeljne državljske pravice, saj slovenska Ustava v 43. členu predpisuje, da imajo volilno pravico vsi državljani in državljanke, ki so dopolnili 18 let. Ker pa zakon o volitvah iz volilnega telesa izključuje ljudi, ki jim je bila odvzeta poslovna sposobnost, se lahko vprašamo o ustavnosti tega zakona. Eden glavnih sklepov konference je bil predlog, da bi proučili ustavnost zakona, ki ga bodo organizatorji naslovili na ustavno sodišče, o zadevi pa bodo obvestili tudi varuha človekovih pravic.

Postopek za odvzem poslovne sposobnosti se prične na pobudo sorodnika, zakonca, javnega tožilca ali centra za socialno delo; sodišče prouči poročilo pristojnega centra in izvedensko mnenje zdravnika in nato poda odločbo o popolnem ali delnem odvzemu. Beti Angelini je predstavila rezultate ankete, v katero je vključila 16 centrov za socialno delo iz vse Slovenije, povprašala pa jih je o praksi odvzema poslovne sposobnosti. Rezultati kažejo veliko difuznost v zvezi z odvzgom poslovne sposobnosti, saj se način izbire in sama izvedba postopka od centra do centra spreminja. Druga zanimiva ugotovitev njene raziskave in pogovorov z direktorji in direktoricami nekaterih centrov za socialno delo in predstavniki sodišč je ta, da le malo ljudi vloži predlog za vrnitev poslovne sposobnosti, čeprav ta možnost obstaja. Žal konferenca ni razjasnila, zakaj tako, verjetno pa bi ravno zagovorništvo, ki mu je bila konferenca namenjena, tudi tu prineslo pozitivne spremembe, če ne drugače, vsaj z oza-veščanjem o sami možnosti vložitve predloga za vrnitev poslovne sposobnosti.

S spremembo zakona, ki krati splošno volilno pravico, bodo ljudje s prizadetostmi, ki so izgubili poslovno sposobnost, posredno vplivali tudi na vsebino socialne politike v programih političnih strank, ki zadevajo hendikepirane. Boj za volilno pravico je politični boj, trenutno stanje pa je tako, da že na začetku izključi tiste, ki te pravice nimajo. S pridobitvijo bi vsaj formalno postali zanimivi kot volilna baza in bi kot državljani postali vidni tudi za politike.

Popoldansko predavanje, ki ga je imela dr. Zinka Kolarič, je bilo namenjeno socialni politiki. Predavateljica je s primerjalno analizo socialnih politik v svetu in pri nas opozorila na pomen države in trga pri razvoju civilnih iniciativ.

Drugi dan konference sta zaznamovali delavnici z naslovoma Spolno nasilje in Povečanje asertivnosti pri ljudeh z diagnozami. Prvo je vodila Darja Zaviršek, drugo pa Polona Erlah, absolventka Visoke šole za socialno delo.

Spolno nasilje in spolno izrabljanje otrok nista več tako tabuizirani temi v naši družbi in verjetno nas ravno zato statistika vedno znova in vedno bolj navdaja z grozo, saj se število prijavljenih in odkritih primerov veča iz leta v leto, poleg tega pa vemo, da veliko zgorabih ostane »varno spravljenih« med domačimi stenami.

Spolno izrabljanje vedno spremljajo občutki krivde, žalosti, jeze, nevednosti in izgube varnosti in ljubezni, zato je za žrtve pomembno, da imajo ob sebi koga, ki jih podpira. Zagovornik žrtve spolnega izrabljanja in nasilja mora razviti spretnosti, ki pri žrtvi ne bodo še poglobljale stiske, ampak jo mora poslušati in podpirati. Žal v Sloveniji še ni bilo dosti treningov in usposabljanj za delo z žrtvami spolnega izrabljanja, vendar pa se načrtuje zaposlitev tudi te vrzeli, saj ljubljansko društvo Modra v sodelovanju s priznanimi svetovnimi strokovnjakinjami tudi letos pripravlja enotedenski trening, ki bo pripomogel k senzibiliziranju in večji osveščenosti strokovnih delavk za vprašanja spolnega izrabljanja.

Pred uradnim koncem konference so se predstavile nevladne organizacije, ki delujejo ne tem področju, kar je bila tudi izjemna priložnost za izmenjavo izkušenj in znanja. Konferenco je obiskala tudi na novo ustanovljena Skupina za samostojno življenje iz Splita, ki je nastala po vzoru in na spodbudo kopske Skupine za samostojno življenje.

Pohvale vredna posebnost konference je bila ta, da so lahko na njej spregovorili tudi uporabniki sami, saj taka praksa ni ravno običajna, številni strokovnjaki in strokovnjakinje pa najraje modrujejo le med seboj, brez pogleda z uporabniške perspektive. Sklepi konference so torej sad skupne akcije vseh sodelujočih in to dejstvo je še dodaten argument za njihovo uveljavljanje, ki bo v naš družbeni in politični prostor prineslo več svobode, izbire in možnosti.

Katarina Gorenc

Robert Jarvis, Michael Cloesen, Donald Hermann, Arthur Leonard (1991), *Aids Law*. St. Paul (Mn., USA): West Publishing Company; 349 str.

Zaradi pandemične narave je aids presegel zdravstvene vidike in postal obsežen pravni problem. Prikaz ameriške monografije »Zakonodaja o aidsu« ima namen opozoriti na širok spekter vprašanj, ki se bodo ali so se že pojavila tudi pri nas.

Aids je v monografiji obravnavan z vidika pravne ureditve naslednjih področij: zaposlovanja in dela, izobraževanja, družinskih razmerij, zavarovalništva, zdravstvenega varstva (*health care*), kazenskega prava, odškodninske odgovornosti, javnega zdravstva (*public health*) in mednarodnega prava.

Na področju zaposlovanja in dela je zanimiv položaj ljudi z virusom HIV, ki ne kažejo bolezenskih znakov, ter njihova morebitna nevarnost za sodelavce in stranke. Razen posebnih dejavnosti, kjer je možen stik s krvjo, je taka nevarnost zelo majhna. Ljudje z aidsom ali z virusom HIV sodijo po prevladujočih stališčih med invalidne osebe, zato zanje veljajo predpisi o prepovedi diskriminacije invalidnih oseb ter o zagotovitvi posebnih ukrepov, kot so prilagoditev delovnih naprav, dostopnost prostorov ipd.

Ugovljanje virusa HIV pri zaposlenih in pri kandidatih za zaposlitev ni prepovedano. Testiranje pa mora biti enako za vse, rezultati se ne smejo uporabiti tako, da bi povzročali diskriminacijo, in zgotovljena mora biti tajnost testnih rezultatov.

Glede prejemkov iz pokojninskega in zdravstvenega zavarovanja, ki ju organizirajo delodajalci, velja stališče, da je treba aids obravnavati enako kot druge bolezni. Prizadetih ni dovoljeno izločiti iz zavarovanja. Aids zadeva tudi varnost in zdravje pri delu ter odnose med

delodajalci in sindikati. Ravnanje v zvezi z aidsom postaja predmet kolektivnih pogodb.

Nekateri večji delodajalci so izrecno opredelili svoja stališča do ljudi z aidsom. Večinoma navajajo, da ne bodo izvajali diskriminacije zoper tiste, ki so zmožni za delo in ne predstavljajo pomembne nevarnosti infekcije za sodelavce ali stranke. Mnogi sprejemajo koncept koordinirane skrbi, po katerem kadrovska služba pomaga prizadetim.

V sklop zaposlovanja in dela je vključen tudi problem diskriminacije strank v dejavnostih, ki izvajajo osebne usluge, npr. v kozmetičnih salonih. Prevladuje stališče, da strank ni dovoljeno odkloniti, tudi če imajo HIV.

Na izobraževalnem področju so se pojavile tri teme: pravica otrok z aidsom, da obiskujejo šolo, pravica učiteljev z aidsom, da nadaljujejo poučevanje, in vloga šol pri izobraževanju o aidsu.

Pravice otrok do šolanja v javnih šolah temeljijo na prepovedi diskriminacije zaradi invalidnosti in na predpisih o pravici invalidnih otrok do izobraževanja. Pomembno je stališče vrhovnega sodišča, da ni utemeljenega razloga, da učenci, za katere je ugotovljeno, da imajo virus HIV, ne bi smeli obiskovati pouka. V šoli so morda še drugi otroci, ki tudi imajo virus, a se tega ne ve, in pomenijo enako, tj., minimalno nevarnost. Zakon, ki ureja pravico invalidnih otrok do izobraževanja, podpira integracijo invalidnih otrok. Uveljavilo se je stališče, da otrok s HIV ni mogoče imeti za invalidne, če ne kažejo znakov bolezni, saj za obiskovanje pouka ne potrebujejo posebnih pripomočkov ali posebnih izobraževalnih programov. Sporno je, ali sploh in koga na šoli

informirati, da ima učenec HIV. Preprečevanje »krvavih dogodkov« je boljša preventiva kot odkrivanje identitete posameznikov, za katere je ugotovljeno, da imajo virus.

Pravna podlaga za to, da učitelji s HIV delajo naprej, je sodna odločba, ki se nanaša na tuberkuloznega učitelja. Po njej ni mogoče odpustiti osebe z nalezljivo boleznijo, ki je sicer sposobna za delo (*otherwise qualified*). »Sposobnost« se nanaša na fizične in psihične zmožnosti posameznika in morebitno tveganje za ostale v učilnici.

Posebno zanimivo je vprašanje vzgoje in izobraževanja o aidsu. Verjetno je, da aids pri mladih odraslih izvira iz okužbe s HIV v najstniških letih. Informiranje o nevarnostih okužbe naj bi po mnenju nekaterih spodbujalo najstnike k spolni aktivnosti, homoseksualnosti in uživanju drog. Posega tudi v vzgojne pravice staršev in v nekatere religiozne norme. Pričakujejo spore o svobodnem izpovedovanju vere, o pravicah staršev glede vzgoje otrok, o svobodi izražanja in o pristojnostih države v javnem zdravstvu.

Aids je imel precej stranskih učinkov na načine družinskega življenja, zlasti na neporočene in istospolne pare. Odkar se je razširil, več parov ostaja skupaj in živi v monogamni zvezi. Kot za druge nalezljive bolezni tudi za aids velja, da je posameznik dolžan opozoriti druge, zlasti zakonca ali partnerja, na nevarnost, da jih okuži.

HIV pri zakoncu je utemeljen razlog za razvezo, ker predpostavlja nezvestobo ali uživanje drog. Vendar pa je sodišče dovolilo očetu, ki ima HIV, stike z otrokom, ker se aids ne prenaša z običajnimi aktivnostmi v gospodinjstvu.

Najbolj tragične posledice ima aids pri novorojencih. Mnoge otroke z virusom ali aidsom starši zapustijo, ker so nesposobni skrbeti zanje ali pa so tudi sami bolni. Za take otroke je skoraj nemogoče najti rejnike ali celo posvojitelje. V večini primerov jih čaka kratko, samotno in mučno življenje.

Za ljudi z aidsom, ki živijo v netradicionalnih življenjskih skupnostih, je

pomembno, da pravočasno določijo pooblaščenca za urejanje finančnih in poslovnih zadev. Če želijo zapustiti premoženje partnerju, je treba oporoko napisati čim prej, da je ne bi bilo mogoče spodbijati zaradi mentalnih posledic zapustnikove bolezni. Enako velja za želje o pogrebu, če je pričakovati konflikte s tradicionalno družino.

Zadnji problem sta smrtovnica in osmrtnica, ker bi lahko imelo razkritje vzroka smrti neugodne posledice za družino.

V ZDA je zdravstveno zavarovanje zagotovljeno pri zasebnih zavarovalnih družbah, s skupinskim zavarovanjem prek delodajalca ali z individualnim zdravstvenim zavarovanjem. Aids je kot draga bolezen za zavarovalnice veliko tveganje, ki ga poskušajo izključiti z zahtevami po predhodnem testiranju in ugotavljanju življenjskega stila zavarovancev. (Ne)dopustnost take prakse je v posameznih državah različno urejena.

Ocenjujejo, da 37 milijonov Američanov nima nikakršnega zdravstvenega zavarovanja. Ti so odvisni od javnega sektorja: varstva veteranov, programa *Medicare*, pri katerem je predpisana dveletna čakalna doba od tedaj, ko se ugotovi telesna prizadetost, in *Medicaid*, za katerega velja dohodkovni cenzus. *Medicaid* je dostopen osebam z aidsom, ki imajo omejene dohodke, vendar šele, ko z lastnimi sredstvi ne morejo več plačati zdravljenja.

Na področju zdravstvenega varstva so najpomembnejša vprašanja: ali so zdravstvene organizacije dolžne zdraviti in negovati paciente z aidsom; ali imajo dolžnost oziroma pravico, da o okužbah poročajo organom oblasti; kakšne obveznosti imajo zdravstvene organizacije do svojih zaposlenih, katerim so naložile skrb za paciente z aidsom.

Na splošno velja, da bolnišnice niso dolžne sprejeti vsakega pacienta, razen če gre za nujne primere. Za zdravstvene organizacije, ki prejemajo zvezna sredstva, vključno z *Medicare* in *Medicaid*, veljajo zvezna pravila o prepovedi diskriminacije zaradi prizadetosti. Osebe s HIV so

prizadete zato, ker so invalidne, ali pa zato, ker drugi menijo, da so nevarne njihovemu zdravju.

Ameriško zdravniško združenje (*American Medical Association*) je sprejelo izrecno stališče, da je zdravnikova etična dolžnost zdraviti osebe s HIV in aidsom.

Testiranje navzočnosti HIV je dovoljeno, če je v zvezi z diagnosticiranjem in zdravljenjem pacienta. Sporno je, če ga izvajajo zato, da bi zmanjšali nevarnost okužbe zdravstvenih delavcev. *Centers for Disease Control (CDC)* in drugi organi javnega zdravstva nasprotujejo splošnemu testiranju pacientov in priporočajo dosledno izvajanje ukrepov za preprečevanje okužbe. Testiranje je dovoljeno s pristankom pacienta, ki mora biti pred tem informiran, rezultate testa mu je treba pošteno pojasniti. Če so pozitivni, mora dobiti nasvete, kako naj ravna, da ne bi okužil drugih, dobiti mora informacije o nadaljnjem testiranju, zdravljenju in dostopnosti psihiatrične pomoči. Rezultati testov so zaupni.

Če osebe, ki vedo, da imajo HIV, namenoma ali iz malomarnosti ogrožajo zdravje drugih, so za to kazensko odgovorne. Gre lahko za kazniva dejanja zoper življenje in telo, za ogrožanje javnega zdravja, v nekaterih državah pa so različna ravnanja oseb s HIV, ki se vede angažirajo v aktivnostih, s katerimi bi lahko okužile druge, opredelili kot samostojna kazniva dejanja.

Z aidsom so povezani številni odškodninski zahtevki. Največ je bilo tožb oseb, ki so prejele s HIV okuženo kri ali krvne produkte. Prevladuje stališče, da je transfuzija krvi storitev oz. usluga, ne prodaja izdelka; kar je zelo pomembno za ugotavljanje odgovornosti bolnišnic, krvnih bank in podobnih organizacij.

Bile so tudi tožbe zaradi spolnega prenašanja HIV. Ker se virusa ne da ugotoviti takoj, je dokazovanje vzročne zveze težavno. Podobno velja za prenašanje virusa HIV med uživalci drog. Poseben problem je odškodninska odgovornost za rojstvo okuženega otroka. Odškodninske zadeve, povezane z aidsom, se nanašajo

tudi na obrekovanje, kršitve pravice do zasebnosti in psihično trpljenje.

V ZDA ima država velika pooblastila v javnem zdravstvu. Aids je v predpisih zajet na tri načine: kot nalezljiva bolezen, kot bolezen, ki se spolno prenaša, in v posebnih določbah o aidsu. Z namenom, da bi zagotovili sodelovanje prebivalstva, je varovanje zaupnosti strogo, vendar v posameznih državah različno urejeno. Pomembno je stališče, da javni interes, zagotoviti preskrbo s krvjo, prevlada nad zahtevo po odkritju identitete krvodajalcev v morebitnih drugih sprih.

Poročanje zdravstvenim oblastem o primerih aidsa in okuženosti s HIV je v vseh državah obvezno, ker je nujno zaradi zbiranja epidemioloških podatkov, zdravstvene preventive in raziskovanja. Sporočanje osebnih podatkov o okuženih osebah je v posameznih državah različno urejeno. V 40-tih letih so z ugotavljanjem spolnih partnerjev bolnikov poskušali preprečevati širjenje sifilisa. V primeru aidsa to ni smiselno, ker je pri najbolj ogroženih skupinah neizvedljivo in ker povzroča hud vdor v zasebnost. V nekaterih državah je treba o okuženosti bolnika s HIV obvestiti tiste, ki so ogroženi zaradi svojega dela, npr. ekipe reševalnih vozil, zdravstveno osebje v urgentnih oddelkih, ponekod tudi gasilce, policiste in pogrebne.

Karantena oziroma izolacija je dopustna le v skrajnih primerih zaradi vedenja prizadetega, nikakor pa ne zgolj zaradi njegovega stanja.

Predmet mednarodnega prava so zlasti odnosi med državami in delovanje mednarodnih organizacij. Programe v zvezi z aidsom izvaja Svetovna zdravstvena organizacija (WHO). Splošna deklaracija o pravicah človeka vsebuje vrsto določb, ki so pomembne za osebe z aidsom, npr. splošno prepoved diskriminacije, enakost pred zakonom, svoboda gibanja (vključno s potovanjem v drugo državo), pravico do zasebnosti, enak dostop do uslug javnih služb, pravico do dela in do primerne življenske ravni.

V ZDA sega na to področje pravna ureditev imigracije. Med tujci, ki jim ni

dovoljen vstop v ZDA, so tudi osebe, ki imajo kakršnokoli nevarno nalezljivo bolezen.

V globalnem merilu so posamezne države na področju mednarodnih odnosov glede aidsa sprejele različne ukrepe, »od razumnih do nelogičnih«. Med slednjimi avtorji navajajo ponesrečen celovški poskus, da bi lahko dobili dovoljenje

za delo samo tisti tujci, ki bi dokazali, da so HIV-negativni.

Iz prikaza pravnih disciplin, ki se v ZDA ukvarajo z aidsom, izhajajo, da je na tem področju veliko problemov, ki so aktualni tudi za socialno delo.

Andreja Kavar-Vidmar

AWOL - Časopis za socialne študije. Leto 1 (1995), št. 1-2. Izdaja YHD, Društvo za teorijo in kulturo hendikepa. 242 str.

Z zadovoljstvom lahko ugotovimo, da je *Socialno delo* končno dobilo konkurenčno revijo z naslovom *AWOL, Časopis za socialne študije*. V upanju, da smo priče dogodkom, ki bodo v Sloveniji začeli bolj diferencirano in hitreje reflektirati polje socialnega, si oglejmo, kaj prinaša prva številka novega časopisa. Že na prvi pogled je mogoče ugotoviti, da ne poskuša ustvariti zgolj ravnotežja med teorijo in prakso, temveč se zavzema za teoretsko prakso, ki omogoča tako teoretsko refleksijo realnosti kot njeno spremembo. Časopis postreže najprej z besedami znanih levičarsko in antiinstitucionalno usmerjenih teoretikov (Foucault, Derrida, Rorty), nato pa se poda med slovenske teoretike in praktike teorij hendikepa (Dušan Rutar, Tanja Bečan, Elena Pečarič, Zora Rutar Ilc, Josip Šerbetar, Valerija Janhar Černivec). Napočil je torej čas, da začnejo ljudje z izkušnjo hendikepa sami raziskovati in pisati o svojih izkušnjah. Revija prinaša tekste ljudi, ki se solidarizirajo z izkušnjami izključevanja, ki so posledice diagnoz, obenem pa prinaša tekste tistih, katerih teoretska produkcija in praktična akcija izhajata iz lastnih izkušenj doživljanja procesov izključevanja. Revija izdaja YHD - Društvo za teorijo in kulturo hendikepa, ki je eno najaktivnejših uporabniških skupin pri nas. Tisto, kar mu še manjka, je številčnost za gibanje, ki bi poleg teoretske produkcije skupini ljudi z različnimi prizadetostmi prinesla tudi neposredno moč. Z besedami urednika AWOL-a: »Svoje dostojanstvo namreč lahko ohranimo le tako, da gradimo teorijo prakse, ali drugače rečeno, na trdna tla se lahko postavimo samo tako, da prakticiramo teorijo« (str. 215).

Teksti prve številke se gibljejo med demarkacijskimi točkami, ki verjetno zaznamujejo polje novega časopisa: analize moči, kritike znanosti, ki so pripeljale k razvrščanju ljudi na sposobne in nesposobne, teorije hendikepa in telesa. Teorije analize moči lahko apliciramo tako na delovanje posameznih institucij kot na družbeno strukturo, ki temelji na izključevanju. Te analize nam med drugim pojasnijo abivalenten odnos posameznikov do današnjih institucij, v katerih zasledimo tako diskurz ljubezni do gospodarja kot masovno željo, ki je posledica pomanjkanja samorefleksije in samoraziskovanja. Institucije pa imajo svoje napajališče nikjer drugje kot pri psihologiji, katere imanentni elementi so od samih začetkov prav evgenične strategije razvrščanja državljanov in državljanek, ki so znanstveno utemeljile izključevanje. Vštric s kritiko psihologije gre logično tudi kritika povelečevanja inteligenčnih testov, ki od svojega nastanka na začetku stoletja strežejo utrjevanju normativnega reda.

Ena najboljših aktualnih analiz v AWOL-u je analiza položaja zdravnikov, ki si analogno s svojim statusom v moderni zgodovini od časa šolske medicine pridržujejo privilegiran položaj. Vsi poznamo slogan, da ima država pač take politike, kot si jih zasluži. To geslo se navadno začne ponavljati v času slabih družbenih razmer, korumpiranosti političnih struktur in vsesplošnega socialnega nezadovoljstva. Skratka, takrat, ko je vsakomur jasno, da navaden človek ne more vplivati na delo politikov, politiki pa računajo prav na to. Ko preberete članek Tanje Bečan, boste vedeli, da je gornji slogan zastarel, saj imamo v resnici danes v

Sloveniji predvsem zdravnike, kakršne si zaslužimo. Vendar pa tudi ta cinična pozicija ne zdrži današnjih zahtev po spremembah. Kakršna je, nas sili namreč v nedejavnost, ki je v nasprotju s pozicijo subjekta, ki se odloči za anarhistični boj, za teoretsko prakso in politično akcijo obenem.

Avtorice in avtorji torej namesto razsvetljenega rasizma predlagajo dejavni boj za kulturo hendikepa, ki zahteva take pogoje za običajno življenje, ki bodo

ljudem s primanjkljaji omogočili enakovreden položaj. Če je hendikepiranost socialna kategorija, jo je namreč mogoče bojevati le na polju socialnega.

V imenu uredništva *Socialnega dela* ob tem dogodku izrekam čestitke uredništvu AWOL-a, ki ga sestavljajo Dušan Rutar, Elena Pečarič, Klavdija Poropat in Emil Bohinc.

Darja Zaviršek

312)

samo tako, da prakciziramo teorijo» (str. 12).

čeno, na trdnih in se lahko postavimo gradimo teorijo, prišle, ali drugače svo namreč lahko obrnemo je tako, da dani uredba AWOL-a svoje dosežke princisa tudi neopredno moč. V besednjini ljudi z različnimi prihodnostmi gibanje, ki bi poleg teoretske produkcije kar mi se manja, je število, ki se jim uporabnih skopu pri nas. Telo, kuro hendikepa, ki je eno najaktivnejšje izdaja YHD - Društvo za teorijo in kručni doživljani procesov izključevanja. praktična skopja izhajata iz izsnih izliti, kar njih teoretska produkcija in ledice diagnoz občena pa prinaša teoretsko izključevanje, ki so postajo prinaša teoretski ljudi, ki se solidariizirajo v izključevanje hendikepa sami (črnivec). Napačni je torej čas, da Zora Rutar, Dr. Josip Čerčbet, Valerija Jan- (Dušan Rutar, Tanja Bočan, Elena Pečarič, Darja Zaviršek in Emil Bohinc) izreka teorije in praktične teorije hendikepa (da Rorty), nato pa se poda med sloven- nametnih teorijov (Foucault, Derr- zmanih ločevanja in anarhističnostno do. Časopis postreže najprej z besedami rečijo, težnost kot neno spremem- teko prakso, ki omogoča tako teoretsko orjo in prakso, temveč se razvema za to- poskusa uveriti zgolj zavore, da ne prvi pogled je mogoče ugotoviti, da ne naša prva števila novega časopisa. Če na trini polje socialnega, si ogledimo, kaj pri- kašči bolj diferencirano in hruče teok- priče dogodkom, ki bodo v sloveniji tečno teorijo z naslovom AWOL, Časopis socialno delo končno dobilo kon- ugotovimo, da je

Sonja Žorga

KAJ LAHKO PONUDIMO PROSTOVOLJCEM IN ZAKAJ
MODEL MENTORSKE SUPERVIZIJE IN USPOSABLJANJA

Dr. Sonja Žorga je docentka za razvojno psihologijo na Pedagoški fakulteti Univerze v Ljubljani.

V članku avtorica uvodoma predstavi nekatere dejavnike, zaradi katerih se prostovoljni sodelavci vključujejo v delo strokovnih ustanov ali v razne akcije in projekte, ki jih organizirajo nevladne organizacije. Učinke, ki jih ima vključevanje v prostovoljno delo, v grobem razdeli na tri področja, in sicer na učinke v smislu osebnostnega razvoja in samorealizacije, strokovnega razvoja prostovoljnega sodelavca ter spoznavanja delovanja ustanove in strokovnjaka v njem. V osrednjem delu članka prikaže nekatere značilnosti in posebnosti vodenja, usposabljanja in supervizije prostovoljnih delavcev ter predstavi model, ki ga je poimenovala »model mentorske supervizije in usposabljanja«. Pri tem se zavzema za integriran pristop, pri katerem je težišče dela usmerjeno na supervizijske skupine. Supervizor (ki je pogosto kar strokovni delavec, ki projekt vodi) zavzema v teh skupinah neke vrste mentorsko vlogo, pri čemer so v ospredju tako edukativna kot tudi vodstvena in suportivna funkcija supervizije.

Jelka Škerjanc

ZGODBA O EKOLOGIJI IN O MOČI

Socialna delavka Jelka Škerjanc vodi eksperimentalni razvojni projekt »Individualizirane oblike skrbi za ljudi s posebnimi potrebami« na Obali.

Avtorica obravnava problem popolne izključenosti prizadetih ljudi iz razprav, ki zadevajo njihovo življenje in njihov položaj v družbi. Dotakne se tudi vprašljivega nesorazmerja moči pri upravljanju novonastalih služb za prizadete ljudi, ki dajejo vtis sodobnih in človeku prijaznih služb, dejansko pa se ob pogledu na razmerje moči v organih odločanja pokaže, da so v tem pogledu le sestre toliko kritiziranih večjih bratov (zavodov). Opozori na nujnost spremembe razmerja moči med strokovnimi delavci in uporabniki služb, da bodo lahko prizadeti ljudje prevzeli vpliv nad svojim življenjem in nad službami, ki so vzpostavljene zanje.

Peter Stefanoski

SOCIALNO DELO, KI AKCEPTIRA UŽIVANJE DROG

Socialni delavec Peter Stefanoski je zaposlen na Centru za socialno delo Ljubljana Šiška na področju dela pomoči ljudem s težavami zaradi uživanja alkohola in drugih drog. Je terapevt v klubu zdravljenih alkoholikov.

Avtor v članku ponuja v razmislek teoretska izhodišča za možen način dela z osebami, ki uživajo droge. Opira se na pojem socialnega dela, ki akceptira uživanje drog. Vztrajati poskuša pri strokovnem diskurzu socialnega dela in njegovi umeščenosti v podpiranju duševnega zdravja in socialne varnosti v skupnosti. Problematiko uživanja drog zato obravnava na ravni socialne vključenosti oz. socialnega izobčenja človeka, ki uživa droge. Smoter strokovnega dela tako ni enoznačno opredeljen z abstinenco, temveč je to samo ena od možnosti razrešitve problemske situacije. Končni smoter je to, kar diskurz socialnega dela opredeljuje kot socialno vključenost.

Vida Milošević-Arnold

REJNIŠTVO V INDIANI

Dipl. socialna delavka Vida Milošević-Arnold je višja predavateljica na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani in specialistka supervizije v socialnem delu.

Avtorica predstavlja rejništvo v eni izmed držav ZDA, Indiani. Najprej primerja razvoj rejništva v

ZDA in v Sloveniji in pravno ureditev tega področja. Podrobneje opiše postopek za namestitev otroka v rejniško družino in posebno vrsto rejništva, tako imenovano terapevtsko rejništvo. Predstavi tudi načela, ki v Ameriki usmerjajo tako zakonodajo kakor tudi prakso strokovnega delovanja pri tej obliki skrbi za otroke, ki iz različnih razlogov ne morejo živeti pri starših, pa tudi način nastajanja predpisov in usmeritev v strokovnem delu, ki je tesno povezan z raziskovanjem. Opisano je tudi delo strokovnih delavcev z rejniki in prikazana višina rejnin.

Franc Udovič

ODMERJANJE PREŽIVNINE Z DOGOVARJANJEM

Pedagog Franc Udovič je zakonski in družinski svetovalec na Centru za socialno delo Maribor, nekdanji supervizor za področje mediacije na Inštitutu za družinsko vzgojo v Gradcu in soudeleženec pri ustvarjanju koncepta za izobraževanje mediatorjev v Avstriji.

Slovenski Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih ureja tudi vprašanje odmerjanja preživitve za upravičence in v svojih členih dokaj podrobno določa pogoje in elemente za ugotavljanje ustrezne višine preživitve. V praksi pa pogosto prihaja do težav pri določanju zneska preživitve, ki bi ustrezal upravičenčevim potrebam in ki bi bil hkrati primeren zmožnostim zavezanca. Zlasti pa so težave s pravično ceno in upoštevanjem vloženega dela in časa, ki ga starša vložita v nego in vzgojo njunih nedoletnih otrok. Avtor izhaja iz tehnike mediacije, kjer se preživitva obravnava v sklopu načrtovanja gospodinjstev obeh partnerjev po ločitvi in zajema njuno celostno finančno ter materialno situacijo. V mediaciji iščeta partnerja (zavezanec in upravičenec) s pomočjo mediatorja tako rešitev (višino preživitve), ki bo omogočala staršem in otrokom normalno življenje po ločitvi.

Boža Napret

POTEK DEINSTITUCIONALIZACIJE ENOTE ZA MLAJŠE INVALIDE V DOMU STAREJŠIH OBČANOV LJUBLJANA-BEŽIGRAD

Sociologinja Boža Napret je predsednica komisije za socialno delo v Društvu mišično obolelih Slovenije in članica upravnega odbora Birografike Bori, ki ga je ustanovilo DMOS.

Avtorica opiše svojo izkušnjo z »deinstitucionalizacijo« enote, v kateri živi, in se pri teoretski refleksiji te situacije opira na Foucaultovo in Bergerjevo in Luckmanovo analizo delovanja institucij. Pri tem se lepo pokaže tiste vrste »zvižčajnost uma«, ki doseže, da so »spremembe« le take, da se struktura odnosov v temelju ne spremeni, vsaj ne v intenci.

Jože Frkač

PROSTOVOLJNO DELO

Jože Frkač je študent drugega letnika Visoke šole za socialno delo in »nočni« v stanovanjski skupini Črnuče Prehodnega mladinskega doma Jarše.

Avtor na podlagi osebnih izkušenj v prostovoljnem delu išče mejo ali stičnico med strokovnim in prostovoljnim, med plačanim ali neplačanim delom. Prostovoljno delo ovrednoti kot kapitalno vrednost, kjer je »dobiček« odvisen od vlaganja. Esej je tudi analiza in pregled stanovanjske skupine za mladostnike, v kateri avtor dela.

family is described in detail, as well as special kind of housing called therapeutic. The author presents the principles guiding US businesses and professional practice in this form of child care, as well as the way in which supervisors and decisions in professional work are conducted, all of which is strongly linked to research.

Editor's Notes

The present issue is introduced by Sonja Žorga's contribution on voluntary work, in which she also discusses the motivation for it. This is linked to the essay of volunteer (student of social work) Jože Frkač who, between the lines, responds to whether and how these expectations are fulfilled. The issue – represented by Frkač's metaphor »kiss yourself on the lips« – is far from free of contradictions, and perhaps their analysis could be useful for planning the training of, and working with, volunteers, which is also one of Žorga's topics.

In her paper, Jelka Škerjanc analyses several new services for the people with special needs and finds in them a more or less subtle continuation of the former relations of power. This does not necessarily indicate unwillingness of those services to introduce a new kind of relationships, but it certainly indicates the insistence of a certain discourse of power dominating our ideas about »how to work with users« and often contained in the very social framework determining the establishment of new services. This paper, too, has its experiential parallel in an essay: Boža Napret, among other things, studies the strategies by which the management of such a service can maintain the relations of domination, even though its aims may be different.

Having mentioned ideas about »how to work with users«, we may add that a not uncommon attitude towards users of illegal drugs is »only a dead drug-user is a good drug-user«, in which »dead« has benevolently been replaced with »former«. Namely, most measures against drug-using (modelled after the treatment of alcoholism) aim at achieving or maintaining abstinence. From the standpoint of social work, however, this is useless, since, first, therapy is not within the general scope of social work, and second, social work as such is not concerned with drug-using itself but with social expulsion of the user which is to a great extent a consequence of the above attitude, as well as generates further consequences for the user's conduct and life. In this respect, Peter Stefanoski presents social work that accepts using drugs, or rather, accepts and helps the person regardless of his or her taking drugs.

Vida Milošević-Arnold presents fosterage in Indiana, USA, and compares it with the situation in this field in Slovenia. An essential difference, however, does not concern the organisation of fosterage itself but its preliminaries: in Indiana, it does not seem to be based on mere political will and correspondingly impetuous action but on research of the situation, needs and possibilities. Though it can hardly be denied that political will does have the last word, an approach as rational as this will probably remain uncharacteristic for the planning of services (either for children or adults) in this country for a long time yet...

Finally, Franc Udovič offers some technical tools for a just assessment of alimonies for children after the divorce of their parents; they will no doubt be convenient for the professionals who have to deal with it, but generally, the paper makes it clear that administrative solutions of like problems slowly make way for the consensual ones.

Sonja Žorga

TRAINING VOLUNTEERS AS TO THEIR MOTIVATION AND ITS OUTCOME

Sonja Žorga, Ph. D., is senior lecturer of developmental psychology at University of Ljubljana Faculty of Pedagogy

Introducing the paper, several factors are presented which motivate people to volunteer in professional institutions and in various actions and projects organised by non-governmental organisations. The effects of volunteering are roughly divided into those related to personal growth and self-realisation, professional education of the volunteer, and learning about the institution and the professional's role in it. In its central part, the paper deals with a variety of characteristics and peculiarities of guiding, training and supervising volunteers, presenting, at the same time, a model of tutoring, supervision and training. The author favours the integral approach that focuses on supervision groups. Supervisor (often the professional who heads the project) has a tutoring role in these groups, bringing into play the educative as well as guiding and supportive function of supervision.

Jelka Škerjanc

A TALE OF ECOLOGY AND POWER

Social worker Jelka Škerjanc directs an experimental project called Individualised Care of People with Special Needs in the Slovenian coast region.

The author focuses on the problem of total exclusion of the handicapped people from discussions affecting their lives and their social position. She touches upon the dubious, power-related management of some recently established services for the handicapped which give the impression to be modern and user-friendly, whereas in fact, as regards power relations within management structures, they are rather like sisters of their criticised big brothers (institutions). The necessity of change within relations of power between professionals and users is emphasised, so that the handicapped will be able to take over control of their lives and of the services established for their benefit.

Peter Stefanoski

SOCIAL WORK THAT ACCEPTS DRUG-USING

Social worker Peter Stefanoski works at Ljubljana-Šiška Social Work Centre in the field of help related to alcohol and drug using. He is also a therapist in a club of treated alcoholics.

The author offers for reflection a possible approach to the work with people who take illegal drugs. His reference is social work that accepts drug-using. He insists on the discourse of social work and its roots in supporting community mental health and social security. The problem of drug-using is therefore discussed in the framework of social integration v. social expulsion of the person who takes drugs. The purpose of social work in these cases is not defined simply as achieving abstinence which is merely one of possible solutions of a problem situation. The final purpose is what in the discourse of social work is defined as social integration.

Vida Milošević-Arnold

FOSTERAGE IN INDIANA

Social worker Vida Milošević-Arnold is lecturer at University of Ljubljana School of Social Work; her speciality is supervision in social work.

The paper presents fosterage in Indiana, USA. Initially, the development and the legal regulation of the field in the USA are compared to those in Slovenia. The procedure of placing a child into a

ABSTRACTS

foster family is described in detail, as well as a special kind of fostering called therapeutic. The author presents the principles guiding US legislation and professional practice in this form of child care, as well as the way in which regulations and directions in professional work are established, all of which is strongly linked to research.

Franc Udovič

ASSESSING ALIMONIES BY AGREEMENT

Pedagogue Franc Udovič is marital and family counsellor at Maribor Social Work Centre, former supervisor for mediation at Graz Institute of Family Education.

The Slovenian Law of Marital Union and Family Relations regulates, among other things, the question of assessing alimonies and defines in detail the conditions and elements of the assessment. In practice, however, the issue is often delicate: how to determine the amount that would correspond to the receiver's needs as well as to the capabilities of the other side. What is particularly difficult is to justly assess and consider the work and time invested in care and education of underage children by their parents. The paper presents the technique of mediation, in which the alimony is discussed with regard to the planning of future households of each parent and includes their wholesome financial and material situation. Through mediation, the former partners seek for a solution (the amount of alimony) that will enable both parents and children to live normally after divorce.

Boža Napret

THE PROCESS OF DEINSTITUTIONALISATION OF THE UNIT FOR YOUNGER HANDICAPPED WITHIN LJUBLJANA-BEŽIGRAD HOME FOR THE ELDERLY

Sociologist Boža Napret is chairperson of Association of the Muscularly Ill social work commission and member of the managing committee of Birografika Bori, a company founded by the Association.

The author describes her experience of the »deinstitutionalisation« of the unit in which she lives. Theoretically, she refers to Foucault's and Berger and Luckman's analysis of institutional practices. What is particularly revealing is the kind of »cunning of the mind« which only achieves »changes« that do not alter the fundamental structure of the relationships, at least not intentionally.

Jože Frkač

VOLUNTARY WORK

Jože Frkač is student at University of Ljubljana School of Social Work, second year, and »night watch« at group home Črnuče, part of Transitory Home of the Youth Jarše in Ljubljana.

The author, on the basis of personal experiences, seeks for the boundary, or junction, between the professional and the voluntary, between paid and unpaid work. He defines voluntary work as a »capital value«; by the same token, its »profit« depends on the investment. The essay is also a survey and analysis of the group home in which he works as a volunteer.

Novi izdaji:

Judith Lewis Herman, Carol-Ann Hooper, Liz Kelly,
Birgit Rommelspacher, Valerie Sinason, Moira Walker

Spolno nasilje

Feministične raziskave za socialno delo

Predgovor Darja Zavišek

Zbirka Ženske in duševno zdravje

Cena 2500 SIT

Traudi Mihalič, Milan Ambrož

Samorazvoj za konkurenčnost organizacije

Zbirka Management v socialnem delu

Cena 2940 SIT

Obe knjigi lahko naročite pisno ali po telefonu na uradništvu Socialnega dela

Kako naj bo urejeno besedilo za objavo v časopisu Socialno delo

- Besedilo je treba oddati hkrati na disketi in v izpisu. Izpis naj ima dvojne razmake (30 vrstic na stran), 65 znakov na vrstico (velikost znakov: 10 pik).
- Besedilo na disketi naj bo zapisano v enem od naslednjih programov: WordStar, WordPerfect, Word for DOS ali Write for Windows, lahko pa tudi v formatu ASCII ali .txt, vendar brez preloma vrstic.
- Besedilo na disketi naj bo neformatirano, brez pomikov v desno, na sredino, različnih velikosti črk ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številjenja odstavkov. Vse posebnosti, ki jih želite v tisku, naj bodo zaznamovane na izpisu. Za citate, opombe naslove ipd. bomo uporabili naš standarden tisk.
- Kurzivo ali podčrtavo (kar je ekvivalentno) uporabljajte zgolj za poudarjeno besedilo, v referencah kakor na zgledih spodaj in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove, razločevanje citatov ipd.
- Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Če bi zaradi kakšnega posebnega učinka želeli, da so deli besedila v samih velikih črkah, zaznamujte to na izpisu.
- Vse opombe naj bodo v formatu opomb (*footnotes* ali *endnotes*) ali pa pomaknjene na konec besedila.
- Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane (na disketi), se posvetujte z uredništvom.
- Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden), urejena pa naj bo tako:

Antropološki zvezki 1 (1990). Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields. Women, men and ethnography*. London: Routledge.

J. D. Benjamin (1962), The innate and the experiential. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press.

J. Chaseguet-Smirgel (1984), *The Ego Ideal: A Psychoanalytic Essay on the Malady of the Ideal*. New York: Norton.

— (1991), Sadomasochism in the perversions: some thoughts on the destruction of reality. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 39: 399-415.

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), Družina: pravica do lastne stvarnosti. *Socialno delo* 32, 1-2: 54-60.

Didier-Weil et al. (1988), *El objeto del arte*. Buenos Aires: Nueva Visión.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

D. W. Winnicott (1949), Mind and its relation to the psyche-soma. V: — (1975), *Through Pediatrics to Psychoanalysis*. New York: Basic Books.

Številka letnika revije ali volumna dela je del naslova. S črto na začetku vrstice zaznamujemo, da gre za istega avtorja kakor pri prej navedenem viru; s črto kakor v zadnjem zgledu zaznamujemo, da gre za istega avtorja (zbornika) kakor pri navedenem viru. Avtorjevo ime (v zgledih zgoraj inicialke) lahko tudi izpišete.

• Reference v besedilu naj bodo urejene tako: (avtor₁, koavtor₁ leto₁: stran₁; avtor₂, koavtor₂ leto₂: stran₂; itn.); enako, če gre za urednika. Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati. Npr.: (Bell, Caplan, Karim 1986; prim. tudi Didier-Weil et al. 1988; Winnicott 1949: 145; Chaseguet-Smirgel 1984: 111; 1991: 87). Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, se njegovo ime v oklepaju izpusti, npr. ...po Millerjevi (1992: 121) je... ali ...po Millerjevi (*ibid.*) je... Kadar je referenca izključna ali bistvena vsebina opombe pod črto, oklepaja ne pišite.

• Vse tuje besede (razen imen) in latinska bibliografska napotila (*ibid.*, *op. cit.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnjujete svoj prevod, ga postavite med poševni črti, npr.: ... *igra /play/* ...; s takimi črtami zaznamujte tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: .../*družina/ ima funkcijo...*; ...po Millerjevi je "*funkcija družine /je/...*".

• Posebna datoteka naj vsebuje povzetek v ne manj od 10 in ne več od 15 vrsticah. Omembe avtorja naj bodo v tretji osebi.

• Posebna datoteka, katere ime je priimek avtorja besedila, naj vsebuje kratko informacijo o avtorju (v tretji osebi). V datoteki Y bo torej pisalo:

Sociologinja dr. X Y je asistentka na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce.

• Če želite, da bi bili v prevodu povzetka ali informacije o avtorju v angleščino rabljeni kakšni posebni strokovni izrazi, jih pripišite v oklepaju.

social work

Vol. 35, August 1996, Part 4

Published by University of Ljubljana School of Social Work

All rights reserved

Editorial Board

Vika Bevc
Vito Flaker
Anica Kos
Blaž Mesec (Chairman)
Pavla Rapoša Tajnšek
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

Editor-in-Chief

Bogdan Lešnik

Editors

Darja Zaviršek (book reviews)
Srečo Dragoš (research)
Jo Campling (international editor)

Address of the Editor

Topniška 33, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 61) 13-77-615, fax 13-77-122
e-mail socialno.delo@uni-lj.si

Advisory Board

Franc Brinc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Tanja Rener
Bernard Stritih

selected contents

Sonja Žorga TRAINING VOLUNTEERS AS TO THEIR MOTIVATION AND ITS OUTCOME	275
Jelka Škerjanc A TALE OF ECOLOGY AND POWER	283
Peter Stefanoski SOCIAL WORK THAT ACCEPTS DRUG-USING	289
Vida Milošević-Arnold FOSTERAGE IN INDIANA	301
Franc Udovič ASSESSING ALIMONIES BY AGREEMENT	309
Boža Napret THE PROCESS OF DEINSTITUTIONALISATION OF THE UNIT FOR YOUNGER HANDICAPPED WITHIN LJUBLJANA-BEŽIGRAD HOME FOR THE ELDERLY	323
Jože Frkač VOLUNTARY WORK	335
EDITOR'S NOTES and ENGLISH ABSTRACTS	357

članki

- Sonja Žorga
KAJ LAHKO PONUDIMO PROSTOVOLJČEM IN ZAKAJ:
MODEL MENTORSKE SUPERVIZIJE IN USPOSABLJANJA 275
- Jelka Škerjanc
ZGODBA O EKOLOGIJI IN O MOČI 283
- Peter Stefanoski
SOCIALNO DELO, KI AKCEPTIRA UŽIVANJE DROG 289
- Vida Miloševič-Arnold
REJNIŠTVO V INDIANI 301
- Franc Udovič
ODMERJANJE PREŽIVNINE Z DOGOVARJANJEM 309

eseja

- Boža Napret
POTEK DEINSTITUCIONALIZACIJE ENOTE ZA MLAJŠE INVALIDE
V DOMU STAREJŠIH OBČANOV 323
- Jože Frkač
PROSTOVOLJNO DELO 335

poročili

- OD MITOLOŠKEGA POMENA ŽENSKÉ ZAPOSLITVE DO PRISILNE NEZAPOSLENOSTI (SEMINAR
»SPOL V TRANZICIJI«, SAMARA, 24.-26. 5. 1996) • Darja Zaviršek, Pavla Rapoša Tajnšek 341
- DRUGA DRŽAVNA KONFERENCA O ZAGOVORNIŠTVU (PORTOROŽ, 29.-30. 3. 1996) • Katarina
Gorenc 347

recenziji

- R. JARVIS, M. CLOSEN, D. HERMANN, A. LEONARD (1991), *AIDS LAW*
• Andreja Kavar-Vidmar 349
- AWOL - ČASOPIS ZA SOCIALNE ŠTUDIJE*. LETO 1 (1995), ŠT. 1-2 • Darja Zaviršek 353

povzetki

- SLOVENSKI 355
- ANGLEŠKI 357